

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

*KAVÂNÎN-İ YENİÇERİYÂN'IN OSMANLI SİYASET
YAZININDAKİ YERİ*

Yüksek Lisans Tezi

MERVE ÇORUHLU

MAYIS 2024

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

*KAVÂNÎN-İ YENİÇERİYÂN'IN OSMANLI SİYASET
YAZININDAKİ YERİ*

Yüksek Lisans Tezi
MERVE ÇORUHLU

Danışman
DOÇ. DR. MUHAMMET ZAHİT ATÇIL

MAYIS 2024

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Merve ÇORUHLU tarafından hazırlanan "*Kavânîn-i Yeniçeriyân*"ın Osmanlı Siyaset Yazınındaki Yeri" başlıklı bu Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Muhammet Zahit ATÇIL
T.C. İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Doç. Dr. Mehmet Mert SUNAR
T.C. İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Özgür ORAL
T.C. İstanbul Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 16 / 05 / 2024

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin Chicago yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun Chicago kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Doç. Dr. Muhammet Zahit ATÇIL

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Merve ÇORUHLU

ÖZET

Kavânîn-i Yeniçeriyân'ın Osmanlı Siyaset Yazınındaki Yeri

Çoruhlu, Merve

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Muhammet Zahit Atçıl

Mayıs 2024

Bu çalışmada, on yedinci yüzyılın ilk yıllarında ismi meçhul bir yeniçeri tarafından Yeniçeri Ocağı'nın kanun ve kaidelerini muhafaza gayesiyle kaleme alınmış olan *Kavânîn-i Yeniçeriyân* isimli eser, muhteva ve tür bakımından incelenmiştir.

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin, Yeniçeri Ocağı içerisinde bulunan bir nefer olarak müşahade etmiş olduğu ve eserinde yer verdiği meseleler, on yedinci yüzyılın atmosferinde tahlil edilmeye çalışılmıştır. Buna göre, *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin, yeniçerinin geçirdiği dönüşüme ilişkin yorumlarının, Osmanlı Devleti'nin on altıncı yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla gelişmekte olan siyasi, iktisadi ve içtimai koşullarının Yeniçeri Ocağı'na yansımaları doğrultusunda değerlendirilmesi hedeflenmiştir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin, Yeniçeri Ocağı'nda sorun olarak değerlendirdiği meselelere karşı sunmuş olduğu ıslahat teklifleri ile ilişkili olarak, eserin, Osmanlı siyaset yazınında hangi türde değerlendirilebileceği sorusunun cevabı tartışılmıştır.

Üç bölümden müteşekkıl tezde, öncelikle eser ve müellif tanıtımı yapılmış ve Yeniçeri Ocağı hakkında verilmiş olan bilgiler incelenmiştir. Bir sonraki aşamada, eserde yer alan tartışmalı meselelere odaklanılarak Yeniçeri Ocağı'nın bozulması meselesi ele alınmıştır. Son tahlilde eserin, muhteva bakımından hangi türde değeriendirilebileceğine ilişkin öneri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeniçeri Ocağı, Devşirme, Ateşli Silahlar, Askeri Dönüşüm, Islahat

ABSTRACT

The *Kavânîn-i Yeniçeriyân* Place in the Ottoman

Political Literature

Çoruhlu, Merve

Master's Thesis, Department of History

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Muhammet Zahit Atçıl

May 2024

In this study, in the early years of the seventeenth century the work called *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, which was written by an unknown janissary with the aim of preserving the laws and rules of the janissary, was examined in terms of content and genre.

The issues that the author of *Kavânîn-i Yeniçeriyân* observed as a janissary in the Janissary Corps and included in his work were tried to be analyzed in the atmosphere of the seventeenth century. Accordingly, it is aimed to evaluate the comments of the author of *Kavânîn-i Yeniçeriyân* regarding the transformation of the Janissaries in line with the reflections of the developing political, economic and social conditions of the Ottoman Empire as of the second half of the sixteenth century on the Janissary Corps. The answer to the question in which genre the work can be evaluated in Ottoman literature has been discussed, in relation to the reform proposals made by the author of *Kavânîn-i Yeniçeriyân* against the issues he considered as problems in the Janissary Corps.

In the thesis consisting of three chapters, firstly the work and the author were introduced and the information given about the Janissary Corps was examined. In the next chapter, the issue of the corruption of the Janissary Corps was discussed by focusing on the controversial issues in the work. In the final analysis, a suggestion was made regarding the type in which the work can be evaluated in terms of content.

Key Words: The Janissary Corps, Devshirme, Firearms, Military Transformation, Reform

TEŞEKKÜR

Öncelikle gerek ders gerekse tez aşamamda tarafıma yönlendirmiş olduğu sorularıyla bana yeni bakış açıları kazandıran ve tüm bu süreci titizlikle yöneten saygıdeğer hocam Doç. Dr. Muhammet Zahit Atçıl'a teşekkürü borç bilirim. Tarihçiliği öğrendiğim İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünün değerli hocalarına ayrı ayrı teşekkür ederim. Saygıdeğer jüri üyeleri Doç. Dr. Mehmet Mert Sunar ve Doç. Dr. Özgür Oral'a katkılarından dolayı müteşekkirim. Son olarak tüm bu süreçte maddi manevi her türlü desteği sağlayan aileme sonsuz şükranlarımı sunarım.

Merve ÇORUHLU

İstanbul, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	10
1. <i>KAVÂNÎN-İ YENİÇERİYÂN</i> : ESER, MÜELLİF VE MUHTEVA TANITIMI	10
1.1. <i>Kavânîn-i Yeniçeriyân</i> : Eser Tanıtımı	10
1.1.1 Genel Bir Bakış	10
1.1.2. <i>Kavânîn-i Yeniçeriyân</i> 'ın Yazılış Amacı	11
1.1.3. <i>Kavânîn-i Yeniçeriyân</i> 'ın Nüshaları	12
1.1.4. <i>Kavânîn-i Yeniçeriyân</i> 'ın Yazılış Tarihi	15
1.2. <i>Kavânîn-i Yeniçeriyân</i> Müellifi Hakkında	18
1.3. <i>Kavânîn-i Yeniçeriyân</i> 'a Göre Yeniçeri Ocağı'nın Tasviri.....	22
1.3.1. <i>Kavânîn-i Yeniçeriyân</i> 'ın Bölümleri	22
1.3.2. Yeniçeri Ocağı'nın Nefer İhtiyacının Karşıllanması	26
1.3.3. Devşirme Sisteminin Uygulanmasına İlişkin Kaideler	27
1.3.4. Ocak Ağaları.....	36
1.3.4.1. Yeniçeri Ağası.....	37
1.3.4.2. Sekbanbaşı ve Sekbanlar	39
1.3.4.3. Kul Kethüdası (Kethüda Bey)	42
1.3.4.4. Zağarcıbaşı ve Zağarcılar	43
1.3.4.5. Seksoncubaşı ve Seksoncular (Samsoncubaşı ve Samsoncular)	44
1.3.4.6. Turnacıbaşı ve Turnacılar	45
1.3.4.7. Diğer Ocak Görevlileri	46
1.3.5. Yeniçeri Ocağında İç Nizam.....	51
1.3.5.1. Yeniçeri Kışlaları	51
1.3.5.2. Yeniçeri Ocağı'nda Disiplinin Tesisi	54
İKİNCİ BÖLÜM.....	56
2. <i>KAVÂNÎN-İ YENİÇERİYÂN</i> 'DA TARTIŞMALI MESELELER.....	56
2.1. Yeniçeri Ocağı'nın Teşekkülü	58
2.2. Devşirme Sisteminin Bozulması Meselesi.....	64

2.3. Bosna Bölgesinde Devşirme Sisteminin Uygulanması	73
2.4. Trabzon Bölgesinde Devşirme Sisteminin Uygulanması	79
2.5. <i>Kavânîn-i Yeniçeriyân</i> 'a Göre Yeniçeri Ocağı İçerisindeki Usulsüzlükler..	86
2.5.1. Görevlendirmelerde Usulsüzlükler	87
2.5.2. Koruculuk ve Kolluk Meselesi.....	89
2.5.3. Yeniçerilerin Evlenmesine İlişkin Değerlendirme	97
2.5.4. Talimhane'nin Kullanılmaması	99
2.5.5. Rüşvet Meselesi	103
2.6. <i>Kavânîn-i Yeniçeriyân</i> 'da Yeniçeri Ocağı Nizamının Bozulması Yorumlarına Alternatif Bir Yaklaşım	105
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	115
3. <i>KAVÂNÎN-İ YENİÇERİYÂN</i> NASIL OKUNMALI?	115
3.1. Siyasetname Geleneği ve Osmanlılar	115
3.1.1. Osmanlı Devleti'nde Siyasetname Geleneği.....	115
3.1.2. Kavramsal Bir Problem: Nasihatname, Siyasetname, Islahatname	119
3.1.3. Islahat Arayışı ve Osmanlı Yazınına Yansımaları	124
3.1.4. Siyasetname Geleneğinde Değişim.....	126
3.2. Islahatname Olarak <i>Kavânîn-i Yeniçeriyân</i>	132
3.2.1. <i>Kavânîn-i Yeniçeriyân</i> 'ı Islahatname Olarak Okumak.....	133
3.2.2. <i>Kavânîn-i Yeniçeriyân</i> 'da İdeal Düzen Arayışının Sebebi Üzerine	136
3.2.3. <i>Kavânîn-i Yeniçeriyân</i> 'da Nizam-ı Âlem ve Kânûn-i Kadim	139
3.2.4. <i>Kavânîn-i Yeniçeriyân</i> 'da İdealin Somutlaştırılması.....	153
3.3 <i>Kavânîn-i Yeniçeriyân</i> 'ın Islahat Teklifleri	157
SONUÇ	168
KAYNAKÇA	177

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser

a.g.m. : adı geçen makale

bkz. : bakınız

C. : cilt

ev. : Çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Ed. : Editör

H. : Hicri

Haz. : hazırlayan

İA : Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi

İBB : İstanbul Büyükşehir Belediyesi

M. : Miladi

s. : sayfa

S. : sayı

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

SBF : Siyasal Bilgiler Fakültesi

TTK: Türk Tarih Kurumu

vol. : volume/cilt

vr. : varak

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, iç ve dış koşulların etkisiyle çeşitli aşamalar geçirerek tedricen bir devlet haline gelmiş ve dinamik yapısının katkısıyla altı asır boyunca tarih sahnesindeki yerini muhafaza etmeyi başarmış bir siyasi teşekküldür. Devlet, tarihi boyunca çok çeşitli safhalardan geçmiş ve farklı sebeplerden ötürü çeşitli kriz süreçleriyle karşı karşıya kalmıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise Osmanlı tarihi kaynaklarının işaret ettiği ve modern araştırmaların da ortaya koyduğu sonuçlara göre Osmanlı Devleti'nin radikal sonuçları olacak bir dönüşüm sürecine girmiş olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı devlet ve toplum nizamına çok yönlü etkisi olan bu dönüşüm sürecine farklı türden pek çok unsur etki etmiştir. Osmanlı Devleti'nin dönüşümünde etkili olan unsurlar olarak Akdeniz havzasının genelinde görülen nüfus artışı ve bunun toprak sistemine yansımaları, kuraklık ve yerel çapta görülen kıtlıkların yoğunlaşması¹, savaşın niteliğinde yaşanan değişimle ilişkili olarak askeri teşkilatlanmanın geçirmiş olduğu dönüşüm ve maliye üzerinde oluşturduğu baskı² ve de akçenin değer kaybetmesi sayılabilir.

Yaşanan bu türden gelişmelerin, Osmanlı devlet ve toplum nizamı için çarpıcı sonuçlara sebep olduğunu kabul etmekle beraber bunları, Osmanlı Devleti'nin duraklamasının işaretleri veya çöküşünün amilleri olarak kabul etmek mümkün gözükmemektedir.³ XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın ilk yarısı, Osmanlı

¹ İklim, kuraklık ve kıtlık olaylarının Osmanlı Devleti üzerindeki etkileri ile ilgili detaylı bilgi için bkz.: Sam White, *Osmanlı'da İsyân İklimi Erken Modern Dönemde Celali İsyanları*, Çev., Nurettin Elhüseyni (İstanbul: Alfa Yayınları, 2020).

² Osmanlı Devleti'nin ateşli silahları kullanımıyla ilgili olarak bkz.: Gábor Ágoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, Çev. Kahraman Şakul (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017); Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011. Gábor Ágoston, "Firearms and Military Adaptation: The Ottomans and the European Military Revolution, 1450-1800", *Journal of World History* 25/1 (2014): s. 85-124; Mücteba İlgürel, "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı", *Tarih Dergisi* 32 (1979): s. 301-318.

³ Çöküş paradigmasına ilişkin bkz.: Erol Özvar, "Osmanlı Tarihini Dönemlendirme Meselesi ve Osmanlı Nasihat Literatürü", *Divan* 7 (1992): s. 135-151.

Devleti'nin pek çok unsuruyla dönüşüm geçirmekte olduğu ve bu dönüşümün yansımalarıyla karşı karşıya kaldığı bir dönem olmuştur.

XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle gelişmekte olan koşullar neticesinde devletin bekası ile ilgilenen daha çok kalemiye kademelerinde bulunan kimseler, devlet ve toplum nizamının dönüşümüyle ilgili değerlendirmelerde bulunmaya başlamışlardır. Osmanlı ehl-i kalemi, yaşanan dönüşüm karşısında bir noktayı merkez edinerek güncel gelişmelere yönelik değerlendirmelerde ve tavsiyelerde bulundukları eserler kaleme almışlardır. Eserlerde, Osmanlı devlet ve toplum nizamında meydana gelen değişikliklere işaret etmekte olan müellifler, kendi pencerelerinden alışageldikleri düzenin bozulduğunu iddia etmektedirler. Bu türden eserlerin muhtevasını, müelliflerin gözlemledikleri ve bozulma olarak yorumladıkları meselelerin sonlandırılması gerektiğine yönelik uyarılarda bulunma çabası ile mevcut durumun iyileştirilmesine yönelik öneriler şekillendirmektedir.

Bu dönemde kaleme alınmış olan eserler, genel anlamda siyaset teori ve pratiğine ilişkin eserlerdir. Bu noktada devlet kademelerine yönelik olarak yazılmaları, konularını siyaset sanatının ilkelerinin şekillendiriyor olması gibi birtakım unsurlar sebebiyle, İslamiyet'in erken dönemlerinde başlamış olan siyasetname geleneği ile benzerlikler barındırmaktadırlar. Fakat bu dönemde teşkil edilen eserlerin amaç, muhteva, üslup bakımından tahlil edildiklerinde özgün bir yapıya sahip oldukları anlaşılmaktadır. Osmanlı siyaset yazını müellifleri tarafından kaleme alınmış olan eserler, genel itibariyle devlet meselelerini konu edinmeleri ve askeri zümreye yönelik olarak yazılmış oldukları için literatürde siyasetname türünde değerlendirilmişlerdir. Fakat siyasetnamelerin ne olduğuna yönelik tanımlama ve sınırlandırma yapıldığında ve bu koşullar altında Osmanlı müellifleri tarafından kaleme alınmış olan eserlerle mukayese edildiklerinde önemli farklılıklar göze çarpmaktadır.

Öncelikle, Osmanlı müellifleri tarafından kaleme alınmış olan eserler ile Osmanlı öncesi süreçte yazılan eserler arasında teşkil edilme amacı bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Osmanlı müellifleri tarafından yazılan eserler, Osmanlı devlet ve toplum nizamında görülen sorunların sonlandırılması amacıyla kaleme alınırken, kendilerinden önce aynı alanda yazılmış diğer eserlerin daha çok genel siyaset etiğine dair yönlendirmelerde bulunma gayesi ile yazıldıkları anlaşılmaktadır.

Osmanlı müelliflerinin eserlerini, güncel hayatın pratik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik problem tespiti ve öneriler şekillendirirken, siyasetnamelerde daha çok ideal ve soyut olan tasvir edilerek teorik konular merkeze alınmaktadır. Osmanlı bürokrat ve müellifleri, İslam, Orta Asya ve Bizans siyaset gelenekleriyle harmanlanmış olan siyaset felsefesine dair görüşlerini, Osmanlı Devleti'nin güncel koşullarını göz önünde bulundurarak yazıya aktarmışlardır. Bu anlamda Osmanlı bürokrat ve müelliflerinin temel motivasyonunun siyaset felsefesine ilişkin tartışmalara dahil olmaktan ziyade Osmanlı devlet ve toplum nizamının iyileştirilmesi olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı müellifleri, tespit etmiş oldukları problemlere karşı Osmanlı Devleti'nin geçmiş tecrübelerini referans kaynağı kabul ederek çözüm arayışına girmeleri bakımından klasik siyasetnamelerin ideal anlatısını somutlaştırırken herhangi bir olay veya döneme atıfta bulunuyor olması yönüyle de ayrılmaktadırlar. Bu dönemde, Osmanlı müellifleri için problemlerin kaynağı Osmanlı Devleti'ne özeldir ve bu noktada çözümler de yine Osmanlı Devleti'nin kendi siyasi gelenekleri ve tecrübeleri içerisinde aranmıştır.

Bu ve benzeri sebepler, Osmanlı öncesi siyasetnameler ve Osmanlı müelliflerinin XIV. yüzyıl itibarıyla siyaset felsefe ve teoriğine ilişkin kaleme almış

oldukları eserler ile XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle kaleme alınmış olan eserlerin aynı türde sınıflandırılmayacağını göstermektedir.⁴ Bu durum, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı devlet ve toplum nizamında yaşanan gelişmelerin, bürokrat ve ehli kalem aracılığıyla Osmanlı yazınına yansımaları ve siyasetname geleneğindeki kırılmayı göstermektedir.

XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Osmanlı müellifleri tarafından kaleme alınmış olan, çeşitli türden farklılıklar barındırmaları sebebiyle literatürde ıslahatname, nasihat literatürü, ıslahat layihası, ıslahat risalesi veyahut mezkur farklılıkların önemli derecede ayırt edici unsurlar olmadığı görüşü neticesinde siyasetname türünde sınıflandırılması gerektiğine dair üzerinde tartışmalar yapılan birtakım eserler bulunmaktadır. Bu eserler, Lütfi Paşa'nın *Âsafnâme*'si, Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Nushâtü's-selâtin*'i, Hasan Kâfi Akhisârî'nin *Usulü'l-hikem fi Nizâmi'l-âlem*'i, Veysi'nin *Habnâme*'si, Anonim *Kitabu Mesâlih*, Anonim *Hırzû'l-mülük*, Anonim *Kitâb-ı Müstetâb*, *Koçi Bey Risaleleri*, *Kanûn-nâme-i Sultânî li Aziz Efendi*, *Nesâyihü'l-vüzerâ ve'l ümerâ*, Katip Çelebi'nin *Düsturu'l-amel li İslâhi'l-hâlel*'idir. Bu eserlerin gerek ıslahatname, ıslahat layihası, ıslahat risalesi gerekse siyasetname olarak sınıflandırılması gerektiğini öne süren araştırmacılar, çeşitli açılardan tahlil etmiş oldukları bu eserlerin kendilerinden önce siyaset felsefesine ilişkin kaleme alınmış olan eserlerle hem benzerlik hem de farklılıklarının bulunduklarını kabul etmektedirler.

⁴ Osmanlılar, XIV. yüzyılda tercümeler yoluyla siyaset felsefesine ilişkin eserler meydana getirmeye başlamışlardır. Mehmet İpşirli ve Coşkun Yılmaz, Osmanlı siyaset felsefesi literatüründe kırılmanın Lütfi Paşa'nın *Asafname*'si ile yaşandığını öne sürmektedirler, bkz.: Coşkun Yılmaz, "Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları ile İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnameler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 2 (2003): s. 300; Mehmet İpşirli, "Islahat", *TDV İslam Ansiklopedisi* 19 (İstanbul, TDV, 1999), s. 172. Mehmet Öz ise kırılmanın Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Nushatu's-selâtin*'i ile yaşandığını iddia etmektedir. Mehmet Öz, *Kanun-i Kadimin Peşinde Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2015), s. 20.

Bu tez, XVII. yüzyılın ilk yıllarında ismi meçhul bir yeniçeri tarafından kaleme alınmış olan *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın amaç-kapsam-muhteva bakımından incelenerek hangi türde sınıflandırılabileceğinin tartışılmasını hedeflemektedir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın, üzerine gerek müstakil olarak yapılmış olan araştırmalarda gerekse Osmanlı siyaset felsefe ve teorisi ile bu konuya dair kaleme alınmış olan eserler üzerine yapılmış olan araştırmalarda incelenmeyen yönlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle literatürde siyasetname/ıslahatnamelere ilişkin araştırmalarda mezkur eserin incelenmediği görülmektedir. Coşkun Yılmaz, “Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları ile İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnamalar”⁵ isimli makalesinde *Âsafnâme*, *Kitabû Mesalihi'l-müslimin* ve *Menâfi'i'l Mü'minin*, *Nushatü's-selâtin* *Hırzu'l-mülük*, *Usûlü'l-hikem fî Nizâmi'l-Âlem*, *Hâbnâme*, *Koçi Bey Risaleleri*, *Kanûn-nâme-i Sultânî lî Aziz Efendi*, *Düstûru'l-amel lî-İslâhi'l-hâlel*, *Mukaddime-i Târih-i Nâima*, *Telhisü'l-beyân fî Kavânîn-i Âli Osman*, *Nesâyihü'l-vüzera ve'l ümera*, *Nasihâtü'l-vüzera*, *Usulü'l-hikem fî Nizâmi'l-ümem* isimli eserleri ıslahatname türünde sıralamaktadır.

Mehmet Öz “*Kanun-i Kadimin Peşinde Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*”⁶ isimli kitabında *Nushâtü's-selâtin*, *Hırzu'l-mülük*, *Usûlü'l-hikem fî Nizâmi'l-Âlem*, *Hâbnâme*, *Kitâbü Müstetab*, *Veliyüddin Telhisleri*, *Kanûn-nâme-i Sultani lî Aziz Efendi*, *Kitabu Mesâlihi'l-müslimin* ve *Menâfi'i'l Mü'minin*, *Düstûru'l-amel lî-İslâhi'l-halel*, *Nesâyihü'l-vüzerâ ve'l ümera* isimli eserleri ıslahat layihası/risalesi olarak sıralamaktadır.

⁵ Coşkun Yılmaz, “Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları ile İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnamalar”, s. 299-338.

⁶ Mehmet Öz, *Kanun-i Kadimin Peşinde Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, s. 19.

Mehmet İpşirli tarafından İslam Ansiklopedisi için yazılmış olan “İslahat”⁷ maddesinde Lütü Paşa’nın *Âsafnâme*’si, Ayn Ali Efendi’nin *Kavânîn-i Âl-i Osman der Hulâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divani*’si, Koçi Bey Risalesi, *Kitabû Mesâlihi ’l-müslimin ve Menafi’i ’l Mü’minin*’i, Avni Ömer Efendi’nin *Kânun-i Osmâni Mefhum-i Defter-i Hakâni*’si, Sarı Abdullah Efendi’nin *Nasihâtü’l-mülük tergiben li-hüsni’s-sülük’ü, Düstûru’l-amel li-İslâhi’l-halel’i, Usûlü’l-hikem fî Nizâmi’l-Âlem*’i islahat risalesi adı altında sıralanmaktadır.

Abdülkadir Özcan, reaya hukukunun siyasetnamelerde ne şekilde işlenmiş olduğunu incelediği “Osmanlı Siyasetnamelerinde Reaya Hukuku” isimli makalesinde Lütü Paşa *Âsafnâme*’si, *Usulü’l-hikem fî Nizâmi’l-âlem, Kitâb-ı Müstetab, Kitabû Mesâlih, Hırzu’l-mülük, Düsturu’l-âmel, Nesâyihu’l-vüzera* isimli eserleri siyasetname olarak sıralamaktadır.⁸

Douglas Howard, “Ottoman Historiography and the Literature of “Decline” of the Sixteenth and Seventeenth Centuries”⁹ isimli makalesinde çöküş paradigmasına etki eden eserleri sıralarken *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’dan söz etmekle beraber herhangi bir tür/sınıflandırma tartışmasına dahil olmamaktadır.

Eserin Rusya’da bulunan nüshası üzerinde çalışmalar yapan Pal Fodor, XV-XVII. yüzyılda kaleme alınmış olan siyasetnamelerle ilgili yazmış olduğu “State and Society, Crisis and Reform, in 15th –17th Century Ottoman Mirror for Princes”¹⁰ isimli makalesinde *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’ın muhtevası hakkında bilgi vererek eseri

⁷ Mehmet İpşirli, “İslahat”, s. 170-174.

⁸ Abdülkadir Özcan, “Osmanlı Siyasetnamelerinde Reaya Hukuku”, *Tarih Boyunca Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları* 11 (1992): s. 94-100.

⁹ Douglas A. Howard, “Ottoman Historiography and the Literature of Decline of the Sixteenth and Seventeenth Centuries”, *Journal of Asian History* 22 (1988): s. 52-77.

¹⁰ Pal Fodor, “State and Society, Crisis and Reform, in 15th –17th Century Ottoman Mirror for Princes”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 40 (1986), s. 217-240; Pal Fodor, “15-17. Yüzyıl Hükümdar Aynalarında Devlet ve Toplum, Kriz ve Reform”. Çev., E. Çoban. *Tarih İncelemeleri Dergisi* C. 14 S. 1 (1999): s. 281-302.

siyasetname türünde sınıflandırmaktadır.¹¹ “Bir Nasihat-name Olarak Kavânîn-i Yeniçeriyân”¹² isimli makalesinde ise nasihatname olarak değerlendirmektedir. Bununla beraber Fodor’un Osmanlı müellifleri tarafından ve Osmanlılardan önce siyaset felsefesi alanında kaleme alınmış olan eserleri aynı kategoride sınıflandırmış olduğu anlaşılmaktadır. Pal Fodor, Osmanlı müellifleri tarafından kaleme alınmış olan eserleri, kendilerine has çok fazla özelliği olmasına karşılık, İslam siyaset düşüncesine ilişkin diğer eserlerin devamı olarak değerlendirmektedir.¹³

Kavânîn-i Yeniçeriyân’ın Rusya Bilimler Akademisi A.249 kayıt numaralı nüshası, Irina Petrosyan tarafından Moskova’da yayınlanmıştır.¹⁴ Bu nüsha üzerine bir doktora çalışması yapmış olan Özgül Özbek, eseri dilbilimsel açıdan incelemiştir.¹⁵ Orhan Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları* isimli eserinde A.249 kayıt numaralı nüshayı sadeleştirerek yayınlamıştır.¹⁶ Tayfun Toroser, Veliyüddin Efendi Koleksiyonunda 1973 numara ile kayıtlı nüshanın sadeleştirmesini yaparak tıpkıbasımı ile beraber yayına hazırlamıştır.¹⁷ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri* isimli eserinin dokuzuncu cildinde, Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmalarında O.97 kayıt numaralı nüshanın tıpkıbasım ve çeviri yazısına yer vermiştir.¹⁸ Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonunda 2068

¹¹ Pal Fodor, Lütü Paşa’nın Asafname’si, Hasan Kafi Akhisari’nin Usulü’l-hikem fi Nizami’l-alem’i, Veysi’nin Habname’si, Koçi Bey Risalesi gibi eserleri de siyasetname olarak değerlendirmektedir. Pal Fodor, “15-17. Yüzyıl Hükümdar Aynalarında Devlet ve Toplum, Kriz ve Reform”, s. 286-302.

¹² Pal Fodor, “Bir Nasihat-name Olarak Kavânîn-i Yeniçeriyân”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, Tebliğler III. Türk Tarihi*, C. 1, İstanbul, (1986): s. 217.

¹³ Pal Fodor, “15-17. Yüzyıl Hükümdar Aynalarında Devlet ve Toplum, Kriz ve Reform”, s. 301.

¹⁴ Anonim, *Mebde’-i Kanûn-ı: Yeniçeri Ocağı Tarihi*, Haz., Irina Y. Petrosyan (Moskova: Navka Basımevi, 1987).

¹⁵ Özgül Özbek, “Kavânîn-i Yeniçeriyân (İnceleme-Metin-Dizin)”, Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2017.

¹⁶ Orhan Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları* (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2011).

¹⁷ Tayfun Toroser, *Kavânîn-i Yeniçeriyân Yeniçeri Kanunları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011).

¹⁸ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri* C. 9 (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1996).

numarayla kayıtlı bulunan nüshanın transkripsiyonu, 1967-1971 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Tarih bölümünde mezuniyet tezi olarak hazırlanmıştır.¹⁹

Nihayetinde gerek *Kavânîn-i Yeniçeriyân* üzerine şimdiye dek yapılmış olan müstakil çalışmalarda eserin hangi türde değerlendirilebileceğine dair muhteva ve Osmanlı yazını sınırları kapsamında detaylı bir inceleme yapılmamış olması gerekse siyasetname/ıslahatname literatürüne ilişkin araştırmalarda *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın yer almaması bu tezin hazırlanmasına sebebiyet vermiştir.

Bu tezde, amaç ve muhteva bakımından tahlil edildiklerinde özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Osmanlı müellifleri tarafından siyaset teori ve pratiğine ilişkin kaleme alınan eserlerin, kendilerinden önce aynı alandaki eserlerden bir takım önemli farklılıklar içermeye başladıkları meselesinin *Kavânîn-i Yeniçeriyân* isimli eser üzerinden tartışılması hedeflenmektedir.

Tezin, “Kavânîn-i Yeniçeriyân: Eser, Müellif ve Muhteva Tanıtımı” isimli birinci bölümünde eserin nüshaları hakkında bilgi verilmiş ve eserinde kendisi hakkında sınırlı miktarda bilgi veren müellif ile ilgili muhtemel bir profil oluşturulmaya çalışılmıştır. Yine bu bölümde müellifin kendi açıklamış olduğu amacı doğrultusunda, Yeniçeri Ocağı'nın kaidelerine ilişkin bilgiler verilmiştir. Tezin, “Kavânîn-i Yeniçeriyân'da Tartışmalı Meseleler” isimli ikinci bölümünde, *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da yer alan tartışmalı hususlara odaklanılmıştır. “Kavânîn-i Yeniçeriyân Nasıl Okunmalı?” isimli üçüncü bölümde ise *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın ıslahatname

¹⁹ Hüseyin Özdeğer, “Kavanin-i Yeniçeriyân Transkripsiyonlu Metin ve Index (vr. 1-45)”, Lisans Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1967; Hüsamettin Öztürk, “Kavanin-i Yeniçeriyân Transkripsiyonlu Metin ve Index (vr. 46-93), Lisans Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1970; Salim Şen, “Kavanin-i Yeniçeriyân Metnin Türkçe Transkripsiyon ve Dizini (vr. 96-132)”, Lisans Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1971.

olarak okunması ve sınıflandırılması gerektiğine dair önerimiz, müellifin Yeniçeri Ocağı'nın durumuna ilişkin ıslahat teklifleriyle birlikte ele alınarak tartışılmıştır.

Tezde, *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın Rusya Bilimler Akademisi Doğu Çalışmaları Enstitüsünde A.249 numara, *Mebde-i Kânun-ı Yeniçeri Ocağı* ismiyle kayıtlı bulunan nüshasının Rusya'da yapılan tıpkıbasımın Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezinde 013285 numara ile kayıtlı kopyasından faydalanılmıştır. Mezkur kopya için tezde, “K. Y. Rusya” ifadesi kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. *KAVÂNÎN-İ YENİÇERİYÂN*: ESER, MÜELLİF VE MUHTEVA TANITIMI

1.1. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*: Eser Tanıtımı

1.1.1 Genel Bir Bakış

Osmanlı tarihinin çeşitli alanlarında kanun ve kaidelerinin bir araya getirildiği, kurumlar veyahut tarihin farklı dönemleri hakkında bilgiler sunan eserlere erken dönemlerden itibaren rastlanmaktadır. Bununla birlikte doğrudan bir müessesenin tarih ve işleyişine odaklanan geniş kapsamlı eserler nispeten azdır. Yeniçeri Ocağı, Osmanlı Beyliğinin, bir siyasi teşekkül olarak tarih sahnesine çıkışı itibariyle erken dönemlerinden itibaren devletin askeri teşkilatlanmasında önemli bir konuma sahip olan müesseseleri arasında yer almaktadır. Buna karşılık Osmanlı tarih yazıcılığında Yeniçeri Ocağı ve yeniçerilik hakkında bilgi içeren eser sayısı azdır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, bu anlamda türünün az sayıdaki örneklerinden biridir. Eserin, düşük rütbeli bir yeniçeri tarafından kaleme alınmış olması bakımından da istisnai bir durum teşkil ettiğini söylemek mümkündür. XVII. yüzyılın ilk yıllarında kaleme alınmış olan *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, Yeniçeri Ocağı'na dair çok yönlü bilgi ve değerlendirmeler içeren bir eserdir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın muhtevasını şekillendiren hususları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1. Eserin Amacı;** Yeniçeri Ocağı'na dair bilinen kanunların bir araya getirilerek kanun ve kaidelerin uygulanmasını ve muhafazasını sağlamak, böylece Yeniçeri Ocağı'nın nizamını korumak.
- 2. İdeal Anlatı;** Yeniçeri Ocağı'nda kadim kanunların işleyişini anlatarak Yeniçeri Ocak nizamına yönelik ideal bir portre tasvir etmek.

3. **Bozulma Meselesi;** Sonradan ortaya çıkmış olduğu düşünülen usulsüzlüklerin tespit edilmesi.
4. **Çözüm Arayışı;** Kanunları bilmeyen kişilerin, şahit olunan usulsüzlüklerin sorumlusu olarak görülmesi ve çözüm olarak Yeniçeri Ocağı'nın sistematüğini bilen kişilerin etkin kılınması.
5. **Hedef Kitle;** Bozulmanın kaynağının Yeniçeri Ocağı'nın iç meselesi olarak görülmesi ve çözümün de yine Yeniçeri Ocağı içerisinde aranması.
6. **Islahat Önerileri;** Yeniçeri Ocağı'nın ıslahı için daha çok kanun-i kadimin örnek alınarak sonradan icat edilen uygulamalara son verilmesi.

1.1.2. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın Yazılış Amacı

Müellif, eserde isminden anlaşılaacağı üzere Yeniçeri Ocağı'nın kanun ve kaidelerini aktarmayı hedeflemektedir. Bununla beraber, müellif eserini yalnızca mevcut kaideleri aktarmakla sınırlandırmamış aynı zamanda tarihi süreç içerisinde Yeniçeri Ocağı bünyesinde yaşanmış olan dönüşüm ve değışiklikleri de anlatmıştır. Müellif, tüm bu bilgi aktarımının yanı sıra mevcut dönem içerisinde şahit olduğu ve problemlili bulduğu noktalara işaret ederek bunların ıslahı için yapılması gerekenlere yönelik tavsiyeler de vermiştir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, eserine, bu dönemde kaleme alınmış olan diğeri pek çok eserde görüldüğü gibi eserini yazma amacı hakkında bilgi vererek başlamaktadır. Eserin yazılış amacı ile ilgili olarak *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi şu satırlara yer vermektedir:

“âlem-i bätında bir pir-i dâna ocağın kânûn ü kâ'idelerin 'ale't-tafsil dedelerünüzden güş etdüyünüz vech üzere ve kendün bilüp gördüğün minvâl üzere zıllu'llâhi fi'l-arz hazretlerine

bir risâle edüp beyâna getür tâ kim nazar olındukda kânûn ü kâ'ideleri ahz olınup mûcibi ile
'amel olına"²⁰

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin bu ifadelerine göre, bilgin bir kimse kendisi de bir yeniçeri olan müelliften²¹ kendi bildiği ve atalarından duymuş olduğu Yeniçeri Ocağı kanunlarını bir araya getirmesini istemektedir. Bu noktada eserin, bir talep doğrultusunda teşkil edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber, eserin kim tarafından yazdırılmış olduğu veyahut bir kimseye takdim edildiğine dair bir ipucu bulunmamaktadır. Yeniçeri Ocağı kanunlarının bir araya getirilmesindeki gaye ise kanunların uygulanmasını sağlamaktır. Eserin giriş kısmında yer verilmiş olan bu ifadeler, müellifin eserin geri kalan kısmındaki tüm bilgi aktarımında ve tenkitlerindeki bakış açısını açıklaması bakımından oldukça önemlidir. Müellif, çeşitli bölümlerde pek çok konuyu, eserin yazılış amacına uygun olarak kendi bildiği kanunları uygulama doğrultusunda ele almaktadır.

1.1.3. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın Nüshaları

- *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın yurtiçi ve yurtdışında kataloglarda farklı isimlerle kayıtlı olan on nüshası bulunmaktadır.

1. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu'nda 2068 numara, *Yeniçerî Kânunnâmesi* ismiyle kayıtlı bir nüsha bulunmaktadır.²²

²⁰ K.Y. Rusya, vr. 2a.

²¹ Müellif, kendisiyle ilgili bu bilgiyi, eserin giriş kısmında vermektedir. Müellif hakkında verilen bilgiler kısmında tartışılacaktır. K.Y. Rusya, vr. 2a.

²² Bu nüshanın transkripsiyonu İstanbul Üniversitesi'nde lisans bitirme tezi olarak hazırlanmıştır. Hüseyin Özdeğer, "Kavanin-i Yeniçeriyân Transkripsiyonlu Metin ve İndex (vr. 1-45)", Lisans Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1967; Hüsamettin Öztürk, "Kavanin-i Yeniçeriyân Transkripsiyonlu Metin ve İndex (vr. 46-93)", Lisans Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1970; Salim

2. İBB Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmalarında O.97 numara, *Yeniçeri Ocağı Kanun ve Kaideleri* ismiyle kayıtlı bir nüsha bulunmaktadır.²³
3. Beyazıt Yazma Eserler Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu'nda 1973 numara, *Kavânin-i Yeniçeriyân* ismiyle kayıtlı bir nüsha bulunmaktadır.²⁴
4. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde R.1319 numara, *Kavânin-i Zümre-i Bektâşîyan* ismiyle kayıtlı bir nüsha bulunmaktadır.
5. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde R.1320 numara ile kayıtlı bir nüsha bulunmaktadır.
6. Rusya Bilimler Akademisi Doğu Çalışmaları Enstitüsünde A 249 numara, *Mebde-i Kânun-ı Yeniçeri Ocağı* ismiyle kayıtlı bir nüsha bulunmaktadır.²⁵
7. Macar Bilimler Akademisi'nde O 252 numara ile kayıtlı bir nüsha bulunmaktadır.

Şen, “Kavanin-i Yeniçeriyân Metnin Türkçe Transkripsiyon ve Dizini (vr. 96-132)”, Lisans Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1971.

²³ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri* adlı eserinin 9. cildinde “Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Âlî” başlığı altında bu nüshanın transkripsiyonuna ve tıpkıbasımına yer vermiştir. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri C. 9* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1996).

²⁴ Tayfun Toroser, bu nüshayı *Kavanin-i Yeniçeriyân Yeniçeri Kanunları* başlığı altında sadeleştirerek yayınlamıştır. Tayfun Toroser, *Kavanin-i Yeniçeriyân Yeniçeri Kanunları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011).

²⁵ A. Y. Petrosyan, bu nüshayı Rusçaya çevirerek tıpkıbasımıyla beraber yayınlamıştır. Petrosyan, A.Y. *Mebde-i Kanun Yeniçeri Ocağı Tarihi* (Moskova: Navka Basımevi, 1987). A. Y. Petrosyan tarafından Rusça çevirisiyle beraber tıpkıbasım olarak yayınlanan eserin İslam Araştırmaları Merkezi'nde (İSAM) bir kopyası bulunmaktadır. (Demirbaş no: 013285). Bu nüsha, Özgül Özbek tarafından Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi'nde Kavânin-i Yeniçeriyân (İnceleme-Metin-Dizin) adı altında doktora tezi olarak çalışılmıştır. Özgül Özbek, “Kavânîn-i Yeniçeriyân (İnceleme-Metin-Dizin)”, (Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2017). Orhan Sakin, Rusya nüshasını *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları* isimli eserinde sadeleştirerek yayınlamıştır. Orhan Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2011). İlâveten, Petrosyan 17 satır ve 79 sayfadan oluşan Bratislava ve 17 satır 120 sayfadan oluşan Gotha nüshalarının varlığından söz etmektedir. Özgül Özbek, “Yeniçeri Kanunları Kitabı: Kavânîn-i Yeniçeriyân”, *Turkish Studies* 13/5 (2018): s. 380. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, eseri *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*'nda faydalanmış olduğu (Ankara: TTK Basımevi 1988), kütüphanesinde bulunan bir nüshanın varlığı bilinmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı* (Ankara: TTK Basımevi 1988).

	KÜTÜPHANE	KOLEKSİYON	DEMİRBAŞ NO	İSİM	VARAK SAYISI	SATIR SAYISI
1	Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi	Esad Efendi	2068	Yeniçeri Kâunnâmesi	130	21
2	İBB Atatürk Kitaplığı	-	O. 97	Yeniçeri Ocağı Kânun ve Kâideleri	102	23
3	Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi	Revan	R. 1319	Kavânin-i Zümre-i Bektaşiyân''	175	19
4	Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi	Revan	R. 1320	-	152	23
5	Beyazıt Yazma Eserler Kütüphanesi	Veliyyüddin Efendi	1973	Kavânîn-i Yeniçeriyân	145	18
6	Rusya Bilimler Akademisi	-	A. 249	Mebde-i Kânun-ı Yeniçeri Ocağı	148	17
7	Macar Bilimler Akademisi	Türkçe El Yazmaları	O. 252	-	110	-

1.1.4. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın Yazılış Tarihi

“sultânû'l-berreyn ve hâkanû'l-bâhreyn hâdimû'l-haremeyni'ş-şerifeyn Sultân Ahmed hân ibnü's-sultân Muhammed hân ebbeda'l-lâhu eyyâme saltânatihi ilâ-yevmi'l-haşr ve'l-mizân hazretleri sa'âdetle taht-ı 'izzete cülûs eyleyüp”²⁶

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin II. Selim'in saltanatının son dönemleri ile III. Murad, III. Mehmed ve I. Ahmed dönemlerine şahit olmuş olduğundan yukarıda söz edilmiştir. Müellifin, eserini I. Ahmed döneminde kaleme almış olduğu da yukarıda yer alan ifadelerden anlaşılmaktadır. Bununla beraber müellifin, eserini I. Ahmed döneminde hangi yılda veya yıllarda yazmış olduğu ise tartışmaya muhtaç görünmektedir.

Ahmed Akgündüz, eserin 1606 yılında kaleme alınmış olduğunu ifade etmektedir.²⁷ Tayfun Toroser, hazırlamış olduğu yayının giriş kısmında, *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da yer alan “*Derviş Paşa kullarına veziriazamlığı ihsan buyırınca*”²⁸ ifadelerine dayanarak eserin Derviş Paşa'nın sadareti sırasında yazılmış olabileceğini öne sürmektedir.²⁹

“sa'âdetlü pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretleri şimdi düstur-ı 'a'zam hizmetin Derviş Paşa kullarına ihsân buyurmağın anlar dahı hizmet-i pâdişâhide dâmen-der-meyân edüp cihân tâze ü ter olmışdır vâki' olan ehl-i menâsıb ve erbâb-ı divân her biri kânûn-ı kadimden taşra evza'a cür'et edemeyüp kânûn-i kadim üzere hareket etmeğe yüz tutmuşlardur”³⁰

Yukarıda yer alan ifadelerden anlaşıldığı üzere *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin Derviş Paşa'nın eylemleri hakkındaki yorumları olumlu yöndedir. Bu

²⁶ K.Y. Rusya, vr. 1b.

²⁷ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri* C. 9 (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1996), s. 127.

²⁸ Rusya nüshasında şu şekilde yer almaktadır: “sa'âdetlü pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretleri şimdi düstur-ı 'a'zam hizmetin Derviş Paşa kullarına ihsan buyurmağın” K.Y. Rusya, vr. 74b.

²⁹ Tayfun Toroser, *Kavânîn-i Yeniçeriyân Yeniçeri Kanunları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), s. XII.

³⁰ K.Y. Rusya, vr. 74b.

durum, müellifin eserini Derviş Paşa'nın sadaret sürecinde yazmış olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Derviş Paşa'nın sadaret süreci, H. Safer-Şaban 1015 / M. Haziran-Aralık 1606 aralığıdır.³¹ Derviş Paşa'nın azledilerek idam ettirilmiş olması, Paşa'nın vefatının ardından gözden düşmüş olması sebebiyle, kendisinden olumlu bir şekilde bahsetmenin çok makul gözükmeyeceğinden ötürü Paşa'nın hayattayken yazılmış olma ihtimalini arttırmaktadır. Fakat, Paşa'nın azl ve idamının ardından I. Ahmed'in bundan ötürü pişmanlık duymuş olduğu da kaydedilmektedir.³² Bu durum, I. Ahmed'in saltanat süreci içerisinde fakat Paşa'nın vefatının ardından da kendisinden iyi bir şekilde anılmış olabileceğini ve dolayısıyla eserin Derviş Paşa'nın vefatından sonra da yazılmış olabileceğini göstermektedir. Nihayetinde, eserin Derviş Paşa'nın sadarete getirilmesinin ardından yazılmaya başlanmış olduğu kesin olmakla beraber Derviş Paşa'nın sadareti Safer-Şaban 1015/Haziran-Aralık 1606 sürecinde yazıldığını kesin bir şekilde beyan etmek mümkün gözükmemektedir.

Kavânîn-i Yeniçeriyân'ın Safer 1015'ten sonra (Haziran 1606) yazılmış olduğunu kesin bir şekilde ifade etmek mümkündür. Buna ilaveten eserin giriş kısmında verilmiş olan bilgiler, yazılış tarihiyle ilgili olarak bazı ipuçları vermektedir.

“re‘âyâ vü berâyâ âsûde-hâl üzere olup ve diyâr-ı Anadolu tuğyân eden celâlilerün vücûd-ı nâ-pâkların cihândan hedef-i tir ve cesed-i çâkların tu‘me-i şimşir olmagla evvelki gibi cihân-ı handan ve kutb-ı muradları üzere devrân devr etmek muhakkak olıcak”³³

Eserin giriş kısmında verilmiş olan bu bilgiye dayanarak, eserin I. Ahmed döneminde Celali isyanlarının sonlandırılmasının ardından yazılmış olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. I. Ahmed döneminde başta Taval Ahmed, Canbuladoğlu ve Kalenderoğlu gibi isimlerin liderliğinde büyük çaplı isyanlar meydana gelmiştir.

³¹ Mustafa Sâfi, *Zübdetü'l-Tevârih*, Haz., İbrahim Hakkı Çuhadar (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003), s. 49; Fikret Sarıcaoğlu, “Derviş Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 9 (İstanbul, TDV, 1994), s. 195-196.

³² Fikret Sarıcaoğlu, “Derviş Paşa”, s. 196.

³³ K.Y. Rusya, vr. 1b.

Ferhad Paşa'nın Celaliler karşısında etkili mücadele veremediği süreçte sadrazam olan Derviş Paşa'nın azledilerek idam edilmesinin ardından Derviş Paşa'nın yerine sadarete getirilen Kuyucu Murad Paşa'nın öncelikli hedefi Celali liderleri olmuştur.³⁴ Anadolu'da uzun bir müddet huzursuzluğun kaynağı olan bu isyanların sonlandırılması ve sükunetin sağlanması için dönemin sadrazamı olan Kuyucu Murad Paşa sert tedbirler alma yoluna gitmiştir. 1607-1608 sürecinde Kalenderoğlu Mehmed ve Canbuladoğlu isyan halindeydi.³⁵ Kuyucu Murad Paşa öncelikle Kalenderoğlu ile anlaşma yoluna giderek Orta Anadolu'da sükuneti sağlamıştır. 1607 sonbaharında Canbuladoğlu Ali'nin kuvvetleri, Kuyucu Murad Paşa tarafından bozguna uğratılmıştır.³⁶ 1608 yılında yeniden isyan haline geçmiş olan Kalenderoğlu Mehmed ve müttetiklerini mağlup etmiştir. Nihayetinde Kuyucu Murad Paşa'nın öncülüğünde verilmiş olan mücadele neticesinde 1609 yılına gelindiğinde I. Ahmed dönemi için Celali İsyanlarının sonlandırılmış olduğu bilinmektedir.³⁷

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin yukarıda yer alan ifadeleri ve bu bilgilerden yola çıkarak müellifin eserini isyanların sonlandırılmış olduğu 1608 tarihinden sonra yazmış olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.³⁸ Nihayetinde *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın kaleme alınma tarihi olarak 1606-1617 tarihi kesin olmakla beraber, 1608-1617 yılları aralığı yüksek olasılığa sahip görünmektedir.

³⁴ Mustafa Sâfi, *Zübdetü't-Tevârih*, s. 49.

³⁵ Ömer İşbilir, "Kuyucu Murad Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi* 26 (Ankara, TDV, 2002) s. 507-508.

³⁶ "ve sene-i mezbûre recebinin yigirmi sekizinci (28 Receb 1016/20 Kasım 1607) günü serdâr-ı a'zam ve mağlûb-ı mezbûr menkûb olub, firâr ile râh-ı necâtü tâlib olduğu haber âsitân-ı saltanat-âşiyâne vâsıl oldu" Mustafa Sâfi, *Zübdetü't-Tevârih*, s. 74.

³⁷ "Anadolu halkı üzerindeki Celali baskısı bilhassa Kuyucu Murad Paşa'nın sert ve kanlı tedbirleri sonucu tesirini kaybetti. Binlerce Celali'nin ortadan kaldırılmasıyla sükunet sağlanmış, isyana meyilli olanlar da can korkusuyla sinmişti. Bu temizlik hareketi ile sağlanan sükunet bir müddet daha devam etti. Ancak II. Osman'ın kanını dava ederek Erzurum'da isyan eden Abaza Mehmed Paşa bu sükuneti bozdu. Mücteba İlgürel, "Celali İsyanları", *TDV İslam Ansiklopedisi* 7 (İstanbul, TDV, 1993) s. 254.

³⁸ Abdulkasim Gül, doktora tezinde, eserde, 1609 yılında yeniçeri ağası iken kaptanı deryalık görevine getirilen Halil Ağa'nın muamelelerine dair uygulama ve düzenlemeler hakkında bilgiler verilmesine dayanarak eserin 1610 veya sonrasında tamamlandığını öne sürmektedir. Abdulkasim Gül, "18. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı", Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2020, s. 1.

1.2. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* Müellifi Hakkında

Kavânîn-i Yeniçeriyân'ın kim tarafından yazıldığı bilinmemektedir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi hakkında bilgilere, yalnızca müellifin, eserinde kendisi hakkında vermiş olduğu bilgilerle ulaşılabilmektedir.

“sultânü'l-berreyn ve hakânü'l-bahreyn hâdimü'l-haremeyni's-şerifeyn Sultân Ahmed hân ibnü's-sultân Muhammed hân ebbeda'l-lâhu eyyâme saltânatihi ilâ-yevmi'l-haşr ve'l-mizân hazretleri sa'âdetle taht-ı 'izzete cülûs eyleyüp”³⁹

Eserin giriş kısmında yer verilen bu cümleden anlaşıldığı üzere eser, I. Ahmed döneminde (1603-1617) kaleme alınmıştır. Bu durumda müellifin, 1603-1617 yıllarının tamamına veya en azından bir kısmına şahit olmuş olduğu anlaşılmaktadır.

“bu fakir-i dil-taksirün dedeleri cedd be-ced ecdâd-ı 'izâmları fâtih-i Kostantiniye Sultan Muhammed hân 'aleyhi'r-râhmeti ve'r-rıdvân hazretleri zamân-ı sa'âdetlerinde ve yeniçeri ocağı hizmetinde olup ve vâki' olan gazâlarda cân ü baş oynadıklarından mâ'adâ bu kulları dahı Halk'ül-verrâ seferinden berü olan sefer-i zafer-eserün ekserinde hâzır bulunup ve hâlâ yeniçeri ocağı hizmetinde olub du'â-yı dîn ü devlet-i pâdişâhî evrâdına cân ü baş ile müdâvim ve mülâzım iken”⁴⁰

Kavânîn-i Yeniçeriyân'da yer verilen bu ifadelerle göre, müellifin, II. Mehmed dönemi itibariyle babadan oğula Yeniçeri Ocağı'na hizmet vermekte olan bir aileye mensup bulunan bir yeniçeri olduğu anlaşılmaktadır.

“Sultân Süleymân hân zamânında dedemüz Saka Mahmud on dört yıl İstanbul ağalığı eylemişlerdür”⁴¹

³⁹ K.Y. Rusya, vr. 1b.

⁴⁰ K.Y. Rusya, vr. 1b-2a.

⁴¹ K.Y. Rusya, vr. 21b.

“Sultân Süleyman hân zamânında Saka Mahmud kulları İstanbul ağası iken ol zamânda düstur-
ı a‘zamları olan Rüstem Paşa”⁴²

“ol zamânda İstanbul ağası olan Saka Mahmud kulları”⁴³

Müellif, eserin farklı kısımlarında Sultan I. Süleyman dönemine atıfta bulunmaktadır. Bu noktada yukarıda yer alan ifadeleri kullanan müellifin, Sultan I. Süleyman döneminde İstanbul ağalığı görevinde bulunmuş olan Saka Mahmud isimli şahsın torunu olduğu anlaşılmaktadır.

“bu kulları dahi Halk’ül-verrâ seferinden berü olan”⁴⁴

Kavânîn-i Yeniçeriyan müellifinin, hangi dönem itibariyle Yeniçeri Ocağı’na hizmet vermekte olduğu ve dolayısıyla I. Ahmed dönemi öncesinde hangi dönemlere şahit olmuş olduğu konusu tartışmalıdır. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonunda kayıtlı 2068 numaralı, Atatürk Kitaplığı’nda kayıtlı O 97 numaralı ve Veliyyüddin Efendi Koleksiyonunda kayıtlı 1973 numaralı nüshalarda müellifin katılmış olduğu ilk seferin adı yazılmayıp bu kısım boş bırakılmıştır. Söz konusu kısım Rusya Bilimler Akademisi’nde bulunan A 249 numaralı nüshada *Halku’l-verra* şekliyle geçmektedir. Halku’l-verra’nın, Osmanlı tarihi kaynaklarında Halku’l-vâd olarak anılan Tunus sınırlarında bulunan bir bölge olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵

Tayfun Toroser, *Kavanin-i Yeniçeriyan Yeniçeri Kanunları* isimli eserinin takdim kısmında Halku’l-vad Seferinin 1575 yılında ve III. Murad döneminde düzenlendiğini belirterek, müellifin III. Murad, III. Mehmed ve I. Ahmed dönemlerine

⁴² K.Y. Rusya, vr. 113b.

⁴³ K.Y. Rusya, vr. 114b.

⁴⁴ K.Y. Rusya, vr. 2a.

⁴⁵ Mahmut H. Şakiroğlu, “Halkulvadi”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 15 (İstanbul, TDV, 1997), s. 375.

şahit olduğunu yazmaktadır.⁴⁶ Fakat Halku'l-vad Seferi 1574 yılında II. Selim'in saltanatının sonunda düzenlenmiştir. II. Selim'in vefat tarihi olarak Mustafa Selânikî 15 Aralık 1574 tarihini aktarmaktadır.⁴⁷ Tunus'a düzenlenen sefer ise yaz aylarında gerçekleşmiştir.⁴⁸ Sonuç olarak müellifin söz ettiği seferin 1574 yılında II. Selim döneminde düzenlenmiş olduğu açıktır. Halku'l-vâd Seferi, 1574 yılında II. Selim'in saltanatının son döneminde Koca Sinan Paşa'nın serdarlığında ve Kılıç Ali Paşa'nın kaptan-ı deryalığında düzenlenmiş olan bir seferdir.⁴⁹ Bu durumda, Rusya Bilimler Akademisinde kayıtlı bulunan nüshada yer alan *Halku'l-vâd* ifadesine dayanarak müellifin, Halku'l-vâd Seferine katılmış olduğu kabul edilebilir. Bu durumda, müellifin en geç II. Selim'in saltanatının son dönemi itibariyle -1574- yeniçeri olarak hizmet vermeye başladığı anlaşılmaktadır. Nihayetinde, müellifin II. Selim'in saltanatının son dönemleri ile III. Murad (1578-1595), III. Mehmed (1595-1603) ve I. Ahmed (1603-1617) dönemlerine şahit olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemeldir ki müellif, II. Selim döneminde Halku'l-vâd Seferine genç bir nefer olarak katılmış ve erişkinliği esnasında, I. Ahmed döneminde eserini kaleme almıştır. Ulaşılan verilerle müellifin, I. Ahmed'in saltanat yıllarının ne kadarlık bir sürecine şahit olduğunu saptamak ise mümkün değildir.

⁴⁶ Tayfun Toroser, *Kavanin-i Yeniçeriyan Yeniçeri Kanunları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), s. XII.

⁴⁷ II. Selim'in vefat tarihi olarak Selânikî Mustafa Efendi, 1 Ramazan 982/15 Aralık 1574 tarihini vermektedir. Selânikî Mustafa Efendi, *Târih-i Selânikî*, Haz., Mehmet İpşirli (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989), s. 98-99. Peçuylu İbrahim ise 18 Şaban 982/31 Aralık 1574 tarihi vermektedir. Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Haz., Bekir Sıtkı Baykal (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981), s. 356.

⁴⁸ Selânikî Mustafa Efendi, 1563-1600 yıllarını kapsayan eserinde, Halku'l-vad Seferini II. Selim dönemi olayları arasında zikretmektedir. Selânikî Mustafa Efendi, *Târih-i Selânikî*, s. 97. Feridun Emecen, "Selim II", *TDV İslam Ansiklopedisi* 36 (İstanbul, TDV, 2009) s. 414-418.

⁴⁹ Mahmut H. Şakiroğlu, "Halkulvadi", s. 376; İdris Bostan, "Kılıç Ali Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi* 25 (Ankara, TDV, 2022), s. 411; Mehmet İpşirli, "Koca Sinan Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi* 26 (Ankara, TDV, 2002), s. 138; Ahmet Kavas, "Tunus", *TDV İslam Ansiklopedisi* 41 (İstanbul, TDV, 2012), s. 388.

Müellif, eserde yer yer I. Süleyman, I. Selim ve diğer bazı sultanların saltanat dönemlerine atıflar yapmaktadır. Müellifin, bu noktada mezkur dönemlerle ilgili bilgileri, mevcut kaynaklardan veya atalarından görüp işittiklerine dayanarak aktardığını söylemek mümkündür. II. Selim'in saltanatının sonları ile III. Murad, III. Mehmed ve I. Ahmed dönemleriyle ilgili olarak anlattıklarının ise kendisinin şahit olmuş olduğu olaylar olduğunu söylemek mümkündür.

Kavânî-i Yeniçeriyân müellifinin eserinin genelinde üzerinde durduğu meselelerin başında devşirme sistemi gelmektedir. Müellif, Yeniçeri Ocağı'nın nefer ihtiyacının devşirme sistemine uygun olarak karşılanması hususuna dikkat çekmektedir. Devşirme sisteminin kanuna uygun şekilde uygulanmaması ve Yeniçeri Ocağı'na devşirme sistemi haricinde nefer alınmasına yönelik ciddi tenkitleri söz konusudur. Müellif, bunların sonradan uydurma icatlar olduğunu ve terk edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Müellifin, birinci babda devşirme sistemi hakkında bilgi verirken II. Mehmed dönemine atıfla Bosna'dan devşirmelerin gerçekleşmesi meselesine odaklanması, usule aykırı olduğu halde Bosna'nın Müslüman ahalisinden devşirmenin gerçekleşmesini meşru bir zemine yerleştirme çabası ve eserin giriş kısmında II. Mehmed dönemi itibarıyla ailesinin Yeniçeri Ocağına hizmet verdiğini ifade etmesi⁵⁰ müellifin ailesinin Bosnalı olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Fakat mevcut bilgilerle, müellifin Bosnalı olduğunu kesin bir şekilde söylemek mümkün değildir.

⁵⁰ “bu fakir-i dil-taksirün dedeleri cedd be-ced ecdâd-ı ‘izâmları fâtiḥ-i Kostantiniye Sultân Muhammed hân ‘aleyhi’r-râḥmeti ve’r-rıdvân hazretleri zamân-ı sa’âdetlerinde ve yeniçeri ocağı hidmetinde olup” K. Y. Rusya, vr. 1b.

1.3. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’a Göre Yeniçeri Ocağı’nın Tasviri

Bu bölümde *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin eserinde vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda, Yeniçeri Ocağı’nın taksimatı, Ocak içerisindeki görevliler, Ocak nizamı gibi hususlar hakkında bilgi verilmesi hedeflenmektedir.

1.3.1. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’ın Bölümleri

Kavânîn-i Yeniçeriyân, dokuz bab üzere tertip edilmiştir.⁵¹

Müellif, eserin giriş kısmında kendisi ve eseri yazma amacı hakkında bilgi verdikten sonra eserin muhtevasını tanıtmaktadır. Buna göre, öncelikle Yeniçeri Ocağı’na asker temini için oğlanların devşirilmesinin ardından eğitim gördükleri Acemi Ocağı hakkında bilgiler verdiği bir bölüm teşkil etmiştir. Birinci babda, acemi oğlanlarının nasıl toplandığı ve nasıl kayıt altına alındıkları hakkında bilgiler verilmektedir. Acemi oğlanlarını toplamakla görevli olan ağaların kanuna göre dikkat etmesi gerekenler ile oğlanların seçilmesindeki ayırt edici özelliklerin neler olduğu hakkında bilgiler verilmektedir. Toplanan acemi oğlanlarının İstanbul’a getirilmelerinin ardından hangi yoklamalardan geçirildikleri bu babda anlatılmaktadır. Acemi oğlanlarının eğitimlerinin bir aşaması olan Türklerin yanına verilmeleri uygulamasının niçin ortaya çıktığı ve ne şekilde uygulanmış olduğu, bu babda anlatılmakta olan bir diğer konudur. Ayrıca bu bab, Türk oğlanların seçilmeyip gayrimüslim oğlanların seçilmesi ve gayrimüslimler arasından seçilen oğlanlarda nelere dikkat edilmesi gerektiği hakkında da bilgiler ihtiva etmektedir. Gayrimüslim evladının toplanmasının kanun olmasına karşılık Bosna’dan Türklerin devşirilmesinin

⁵¹ “bî-‘inâyeti’llâhî’l-Meliki’l-Mû‘în fâ’ideden hâli olmaya deyicek bu bî-çâre dahı tokuz bâb üzerine beyâna getürdüm” şeklinde ifade edilmektedir. K.Y. Rusya, vr. 2a.

neden ve nasıl uygulamaya geçirilmiş olduğu, gayrimüslim olmasına rağmen devşirmenin gerçekleşmediği milletler ve bunların devşirilmeme sebepleri açıklanmaktadır.⁵²

İkinci babda, Yeniçeri Ocağı'nın teşekkülü hakkında bilgiler verilmektedir. Buna göre Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşu ve yeniçeri kıyafetlerinin oluşumu, yeniçerilerin, kışlaları olan odalarında uymaları gereken kurallar ile oda kethüdaları, baş odabaşı ve odabaşılar gibi görevliler hakkında bilgiler verilmektedir.⁵³ Yine bu babda, Yeniçeri Ocağı'nın teşekkülü esnasında kimlerin etkili olduğu ve bu dönemin koşulları hakkında bilgiler yer almaktadır.

Üçüncü bab, neferlerin Yeniçeri Ocağı içerisindeki konumlarıyla ilişkilidir. Yeniçerilerin yeniçeri ağasına nasıl hizmet edecekleri, ne şekilde seçilmiş oldukları ve koruculuğun ortaya çıkışı, yeniçerilerin nasıl korucu oldukları ile daha önceden korucu olanlar hakkında bilgiler verilmektedir. Yine bu bölümde, seferler esnasında faydaları görülen yeniçeriler ile sipahi olanların maaşları hakkında bilgiler verilmektedir.⁵⁴

Dördüncü bab, Yeniçeri Ocağı içerisinde üst düzey rütbelilerden biri olan sekbanbaşılar ve sekbanlıkla ilgilidir. Bu babda, daha önceden sekbanbaşılardan nasıl

⁵² “evvelki bâb ‘acemi oğlanın cem’i ne vechle olursa ve cem’ine me’mûr olanlara ne tenbih olur ve cem’ine kimler vara gelmişdür ve Der-sa’âdete geldükde nice yoklanur Rum-eli ve Anatoli ağasına teslim olunup niçe bey’ olunur ve bunların Türk üzerine virilmesine kimler sebep olmuşdur ve bey’ olunmada fâ’ide nedür ve yazıldukda torba ve saray ve Geliboli ve bostana verildükde ‘ulûfeleri niçe tâ’yin olunur ve bunların hizmetleri nedür ve çorbacıları ve gemileri nedür ânı beyân eder” K.Y. Rusya, vr. 2a-b.

⁵³ “ikinci bâb yeniçeri yoldaşlarında icâd olmuşdur ve giydükleri kisvet kimündür ve bunları kapuya çıkarduklarında ne vechle tevzi’ ederler ve bunların odalarda kânûn ü kâ’ideleri nedür ve oda kethüdâları ve baş oda başıları nedür ve oda başı ve vekil-i harc nedür ve babalarından yetim kalan kul oğullarının üç ayda on beş akçe ‘ulûfesi yeniçeri arasında çıkmağa sebep nedür ve günde yarımşar akçe fodla harcı nedür ve harc verilmek birer kile fodla kâtibinden almak nedür ve bunların çukaları nedür ve yay ve yaka harcı nedür ve üç ayda birer buçuk günlükleri eksük çıkmağa bâ’is nedür yeniçeri yoldaşlarından ağaya hizmet etmenün yolu nedür ânı beyân eder” K.Y. Rusya, vr. 2b-3a.

⁵⁴ “üçüncü bâb yeniçeri yoldaşların ağaya hizmet edenlerin yolları nedür ve korıcı olduklarında ne ile ola gelmişdür ve kadimden korıcı olıcak yoldaşlar ne asl kimesnelerdür ağanın hizmetinde olan ser-â-ser kuşaklı kullukçılar kaçdur ve adları ve yolları nedür ve seferden hizmeti sebkât edüp yararlık eden yoldaşların yolları nedür ve sipâhi olduklarında kaç ile olurlar ve hanki bölüğe kayd ola gelmişdür ve tir-keş bahâları kaç akçadur ânı beyân eder” K.Y. Rusya, vr. 3a.

yeniçeri ağası oldukları ve neden otuz dört bölüklerinin olduğu hakkında bilgiler verilmektedir. Ayrıca bölükbaşılar, kethüdalar, katipler, yaya ve atlı sekbanlar gibi bir takım ocak görevlilerinin kimler olduğu ve görevlerinin içeriği hakkında bilgiler de verilmektedir.⁵⁵

Beşinci bab, Yeniçeri Ocağı'nda her konuda birinci dereceden sorumlu olan yeniçeri ağası ve diğer üst düzey ocak ağaları hakkında bilgiler ihtiva etmektedir. Buna göre yeniçeri ağasının içeriden yani saraydan çıkması uygulamasının ne zaman ve nasıl başlatıldığı hakkında bilgiler verilmektedir. Yeniçeri Ocağı'nda görevli olan samsoncubaşı, zağarcıbaşı, turnacıbaşı, atlı zağarcı, yeniçeri kethüdası, başçavuş, muhızırbaşı, deveciler, solakbaşı, odabaşı, müteferrika, yayabaşı, bölükbaşı, odabaşılar ve diğer ocak görevlileri hakkında bilgiler verilmektedir. Bu görevlerin ne sebeple ve kimler tarafından teşkil edilmiş oldukları, hiyerarşideki konumları, görev ve yetkilerin sınırları ile ulufelerinin ne kadar olduğu hakkında bilgiler yer almaktadır.⁵⁶

Altıncı bab, yeniçerilerin sefer süreçleri haricinde yaşamlarını geçirmekte oldukları odaları, yani kışlaları ile ilgilidir. Bu babda, yeniçeri kışlaları olan Eski ve Yeni Odalar'ın ne zaman inşa edildiği ve ne sebeple bu isimlerle anıldıkları ile burası ile ilişkili olan Orta Mescidi'nin ve Talimhane'nin nasıl inşa edildiği anlatılmaktadır. Yeniçeri Ocağı içerisinde iç asayiş gerekliliğinin bir uzantısı olarak odalarda güvenliğin nasıl tesis edildiği, Yeniçeri Odaları'na kapıcıların ne sebeple ve kim tarafından tayin edildiği sorularının cevapları yer almaktadır. Ayrıca ağa imamı ve

⁵⁵ “dördüncü bâb sekban başılarun kadimden ağa olduklarına bâ'is nedür ve otuz dört bölükleri olduğına bâ'is nedür ve bölük başıları kaçdur ve yolları nedür ve kethüdâları ve kâtibleri nedür ve yolları nedür ve yaya sekbânları ve atlı sekbânları nedür ânı beyân eder” K.Y. Rusya, vr. 3a.

⁵⁶ “beşinci bâb sekbân başı ağalıkdan ref' olunup içerüden ağa çıkmak kimün zamânında olmışdur ve sansoncı başı ve zağarcı başı ve turnacı başı nedür ve yolları nedür ve ‘ulûfeleri nedür ve atlı zağarcılar nedür ve yeniçeri kethüdâsı ve baş çavuş ve kethüdâ yeri nedür ve muhızır başı ve hasekiler ve deveciler nedür ve bunların yolları nedür ve solaklar nedür ve solak başılar nedür ve kethüdâları ve oda başıları ve müteferrikaları ve yaya başılar ve bölük başılar ve sâ'ir ocak ağaları nedür ânı beyân eder” K.Y. Rusya, vr. 3a-b.

müezzini ile solaklar hakkında birtakım bilgiler de bu babın diğer konularını teşkil etmektedir.⁵⁷

Yedinci babda, Acemi Ocağı'na ilişkin birtakım bilgiler yer almaktadır. Yeniçeri ağasının idaresi altında olan İstanbul ağalarının kimler olduğu ve görevleri ile Anadolu ve Rumeli ağası olacakların kimler olduğu açıklanmaktadır. Yine bu bölümde acemi yayabaşı, acemi oğlanı kethüdası, aşçıbaşı ve çavuş gibi diğer görevliler hakkında da bilgiler verilmektedir.⁵⁸

Sekizinci bab, yeniçeri kayıtlarının tutulmasından sorumlu yeniçeri katibi başta olmak üzere Yeniçeri Ocağı içerisindeki bazı görevlilerin tanımlamalarına ve bunların Ocak içerisindeki durumlarına yönelik bilgi ve eleştirileri içermektedir. Yeniçeri katibinin görevleri, maaşı ve kimlerin yeniçeri katibi olduğu hakkında bilgiler verilmektedir. Divan katibi, mukabelecî ve sekbanlar katibinin görevleri ile bunların yarar ve zararları hakkında bilgiler ihtiva etmektedir. Yeniçeri ağasının şakirdlerinin görevleri ile fayda ve zararlarının neler olduğu anlatılmaktadır.⁵⁹

Son bab, *Kavânî-i Yeniçeriyân* müellifinin Yeniçeri Ocağı'nın ıslahatına yönelik önerilerini içermektedir. Buna göre müellif, yeniçeriliğe dair kânûn-i kadimde

⁵⁷ “altıncı bâb yeniçeri odaların kimler binâ’ edüp ve orta mescidi kimler binâ’ edüp ve bâ’dehu kimler câmi’ eylemişdür ve yeni odalar ve eski odalar demekle ma’rûf sebeb nedür ve ağa bölüklerin kimler ihdâs eylemişdür ve odalara kapu yapup içerü memnû’at girmemek için kapucuları kimler ta’yin eylemişdür ve ocakda tâ’limhâneyi kimler binâ’ eylemişdür ve tâ’limhâneci başı bölük başı iken mücevveze giymesine sebeb nedür ve ocak ağaları ve yaya begleri nedür ve ağa imamı nedür ve mü’ezzini nedür kimün zamanında ihdas olunmuşdür ve solaklar üç yüz nefer iken dört yüz olmağa kim sebeb olmuşdur ânı beyân eder” K.Y. Rusya, vr. 3b.

⁵⁸ “yedinci bâb İslambol ağaları nedür ve hidmetleri ve anatoli ve rûmeli ağası olacak kimesneler ne güne kimesneler ola gelmişdür ve ‘acemi yaya başıların yolları ve kullukları nedür ve ‘acemi oğlanı kethüdâsı nedür ve aşçı başlarının yolları nedür ve çavuşların nedür ânı beyân eder” K.Y. Rusya, vr. 3b-4a.

⁵⁹ “sekizinci bâb yeniçeri kâtibi nedür ve yeniçeri kâtibinün hidmeti ve ‘â’idesi ve ‘ulûfesi nedür ve dahı yeniçeri kâtibi olacak kimesneler ne güne gerekdür ve şâkirdleri nedür ve yolları nedür ve ‘â’ideleri nedür ve hidmetleri ve zarar u fesâdları nedür ve ağanın divan kâtibi nedür ve hidmeti nedür ve ağanın kapısı şâkirdleri nedür ve yolları nedür ve kimün zamânında olmuşdur fâ’ide ü zararları nedür ve hidmetleri nedür ve mukâbeleciler nedür ve hidmeti nedür ve ne güne mukâbele olunur ve sekbânlar kâtibi nedür ve ‘acemi kâtibi ve hidmeti ve sâ’ir ocakda olan kâtibler nedür ve hidmetleri nedür ânı beyân eder” K.Y. Rusya, vr. 4a.

var olan uygulamaların dikkate alınmayıp sonradan uygulanmaya başlanmış olan eylemler hakkında bilgiler vermekte ve kânûn-i kadime uygunsuz olan eylemlerin nasıl eski usule uygun hale getirileceği hakkında tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu babda, müellif Yeniçeri Ocağı içerisinde tespit etmiş olduğu ıslahata muhtaç olarak değerlendirdiği usulsüzlükleri beyan ederek bunlara nasıl çözüm getirilebileceğine dair birtakım öneriler sunmaktadır. Bu noktada eserin genelinde yer yer işaret ettiği usulsüzlüklerin sonlandırılabilceğini ve kânûn-i kadime uygun olarak Yeniçeri Ocağı'nın ıslah edilmesinin mümkün olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁰

1.3.2. Yeniçeri Ocağı'nın Nefer İhtiyacının Karşılanması

Yeniçeri Ocağı, Osmanlı askeri teşkilatı içerisinde önemli bir kısmı piyadelerden oluşmakla beraber süvarilerin de yer aldığı merkez kuvvetleridir. Modern öncesi dönemde Yeniçeri Ocağı'nın insan kaynağını, devşirme sistemi ile gayrimüslim ahalinin askerlik için yetiştirilmek üzere alınan evlatları ve yeniçerilerin evlatları yani kuloğulları teşkil etmektedir.

“yeniçeri oğlu olana kul oğlu derler kim ki hizmete kâdir ola babaları odalarında da‘vet edüp ihtiyar yoldaşlardan su‘âl olunur birer akçaya yazılmak lâzım gelicek torbaya ve Geliboliya verürler kânûn-i kadim budur”⁶¹

“acemi arasında iken devşirme ise eşkâli yoklanur ve kul oğlu olursa babasının oda yoldaşları da‘vet edüp sahih kul oğlu olduğın su‘âl edüp ol oğlanları birinciden tamam sıra üzerine tevzi‘ olunması kanun olınmışdur”⁶²

⁶⁰ “tokuzuncı bâb hâlâ kânun-ı kadimi gözlemeyüp etdikleri bid‘atları ve bunların âsân vechle ke‘l-evvel usûle konması ne vechle olur ve ne tarikle mürâca‘at olunur ânı beyân eder” K.Y. Rusya, vr. 4a-b.

⁶¹ K.Y. Rusya, vr. 19b.

⁶² K.Y. Rusya, vr. 37b.

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin vermiş olduğu bilgilere göre Acemi Ocağı'nda bulunan devşirmenin, eşkal defterine⁶³ göre yoklanmasının ardından alınması mümkündür. Kuloğulları ise, babalarının mensup bulunduğu odadaki diğer neferlerin teyit etmesi neticesinde Yeniçeri Ocağı'na dahil edilmekteydiler.

“devşirme ve kul oğlından gayrı olmak kânûn değüldür meger pâdişâh şehzâde iken sancakda olan kimesneleri tahta cülûs eyledüklerinde deftere kayd olunup yeniçeri zümresine ilhâk olunur bu dahı kânûndur bunların cinsi tefahhus olunmaz gerek Macar ve gerek Çerkes ve gerek Rus ve gerek Hırvad hemân vilâyetleri ile kayd olunmak gerek bu pâdişâhun bir nazarıdur bin yılda bir vâki' olur geçer gider”⁶⁴

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, devşirme ve kuloğullarından başka kimsenin Yeniçeri Ocağı'na dahil edilmesinin mümkün olmadığını öne sürmektedir. Bununla beraber yukarıda yer verilmiş olan ifadelerle göre, şehzadelerin tahta cülusları esnasında Yeniçeri Ocağı'na devşirme ve kuloğlu olmayanların da dahil edilmesinin kanun olduğunu ifade etmektedir. Anlaşıldığı üzere cülus, yeni hükümdarların bu türden bir iltiması gerçekleştirmesine olanak sağlamaktaydı.

1.3.3. Devşirme Sisteminin Uygulanmasına İlişkin Kaideler

Yeniçeri Ocağı'nın temelini devşirme sistemi teşkil etmektedir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, eserinde devşirme sisteminin nasıl uygulanması gerektiği hakkında teferruatlı bilgiler vermektedir. Buna göre her şeyden önce devşirilecek oğlanlar arasındaki en belirgin husus devşirmenin gerçekleşeceği bölgede meskun ahaliden Müslüman Türk oğlanların değil, yalnızca gayrimüslim oğlanların

⁶³ Eşkal Defteri, devşirmeler hakkında devşirildikleri köy/kaza, anne-baba isimleri gibi bilgilerin kayıtlı bulunduğu defterdir. Abdülkadir Özcan, “Devşirme”, s. 255.

⁶⁴ K.Y. Rusya, vr. 65b-66a.

devşirilecek olmasıdır.⁶⁵ Müellif, gayrimüslim oğlanların devşirme suretiyle askeri hizmete alınmış olmasını iki sebeple açıklamaktadır. Buna göre müellif, Türk oğlanlarının toplanmamasının sebebini, bunların hünkâr kulu olarak elde etmiş oldukları imtiyazlı durumlarını, aile efradının lehine olacak şekilde suistimal etme ihtimaliyle açıklamaktadır.

“Türk evlâdı almamakda fâ’ide oldur kim anlarun ekseri bi-rahm olur ve din ü diyâneti az olur ve hünkâr kullugına dâhil olur ise vilâyetlerinde olan cem’i-i tevâbi’ ü ta’allukât hünkâr kulu oldum deyü re’âya ü berâyâyı rencide ü remide eyleyüp ‘öşr vesâyir tekelifâtın vermedüğünden mâ’ada”⁶⁶

Gayrimüslim oğlanların toplanmasındaki gaye ise devşirilen oğlanların Müslüman olmaları sebebiyle bu oğlanların kendi aile efradına ve hemşerilerine karşı olan bağının kopması ve elde etmiş oldukları imtiyazları çevreleri lehine kullanmasına imkan olmamasıyla açıklamaktadır.⁶⁷ Türk oğlanların toplanması, çevrelerinin vergi türünden devlete karşı çeşitli sorumluluklarını aksatmalarına yol açabileceği için sakıncalı görülürken, gayrimüslim oğlanların toplanmaları, çevreleri ile olan bağlarının kesilmesi suretiyle böyle bir aksaklığa yol açmasının mümkün gözükmediği şeklinde açıklanmaktadır.⁶⁸

Devşirme, gayrimüslimler arasından gerçekleşmekteydi. Bununla beraber gayrimüslimler arasından devşirilecek olanlar için de dikkat edilen bazı belirgin hususlar vardır. Devşirme yapılacak bölgede ikamet eden aileler arasından tek erkek evladı olan ailenin oğlu, ailenin geçimine katkı sağlaması bakımından önem arz etmesi sebebiyle alınmamaktaydı. Birden fazla oğlu olan ailenin, akıllı ve fiziksel görüntüsü üstün olanı alınmaktaydı. Yetim veya öksüz olanların, ahlaki noksanlığa sahip olma

⁶⁵ K.Y. Rusya, vr. 9a.

⁶⁶ K.Y. Rusya, vr. 9b.

⁶⁷ K.Y. Rusya, vr. 9b.

⁶⁸ K.Y. Rusya, vr. 10a.

ihtimalinden ötürü alınmaları uygun görülmemekteydi. Köy kethüdalarının oğulları ve çobanların oğulları da alınmazdı. Türkçe bilenler, evli olanlar, sünnetli olanlar, kel veya köse olanlar, çok kısa veya çok uzun boylu olanların alınması uygun görülmemekteydi.⁶⁹

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, oğlanların herhangi bir sanat dalında mahir kimseler olmasının tercih edilmediğini ve sanat sahibi kimselerin yanına da verilmediklerini ifade etmektedir. Sanat sahibi oğlanların, askeri hizmet vermek yerine sanatını icra etme temayülünde olabilme ihtimalleri, bu türden bir kararın alınmasına sebebiyet vermiştir.⁷⁰ Müellif, Sultan I. Süleyman döneminde yaşanan bir vak'a'yı aktararak, devşirme kanunda sanat ehline karşı olan durumu açıklamaktadır. Buna göre, I. Süleyman'ın Zigetvar Seferi esnasında bir yeniçerinin, sanat ehli olduğunun anlaşılmasından ötürü, devşirme kanuna aykırı olduğu için Yeniçeri Ocağı'ndan atılmasına karar verilmiştir.⁷¹

“san‘at ehli cem‘ eylemek memnû‘ iken bunı cem‘ eylemişdür deyu buyurdılar ol töhmetiyle kânuna muhâlif oğlan cem‘ eden ref‘ olan beglerin devşirmelerinde olduğu ma‘lum olıcak ocakdan ihrâc eylemek fermân olındıkda mezkûr yoldaş terakki umarken timâra çıkmak mukarrer olıcak”⁷²

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi aktarmış olduğu bu vak'a ile hem devşirme kanunun ne olduğunu hem de devşirme sisteminin uygulanmasında usulsüzlüğün ne tür bir sonuca varacağını açıklamaktadır.

Devşirmelerin gayrimüslim evladından toplanması kanundu ve gayrimüslimler arasından toplanan oğlanların fiziksel ve sosyal koşulları ayırt edici hususlardandı.

⁶⁹ K.Y. Rusya, vr. 10a-b.

⁷⁰ K.Y. Rusya, vr. 10b.

⁷¹ K.Y. Rusya, vr. 62b-63a.

⁷² K.Y. Rusya, vr. 63b.

Fakat daha geniş bir zeminde her bölgeden gayrimüslim çocukların alınması da mümkün değildi. Karadeniz’de meskun Trabzonlu Rumlar devşirilmeyen gayrimüslim gruplar arasındaydı.⁷³ Müellif, Trabzon’un fethini takip eden süreçte Sultan II. Mehmed döneminden I. Selim dönemine dek geçen zaman zarfında Trabzonlu Rumların disiplinsizliği sebebiyle devşirilmediklerini belirtmektedir. Sultan I. Selim döneminde, Pir Mehmed Paşa’nın muhalefetine rağmen Trabzon bölgesinden devşirmenin gerçekleştirilmeye başlandığı anlaşılmaktadır.⁷⁴ Takip eden süreçte Sultan I. Selim döneminden III. Mehmed dönemine dek Trabzonlu Rumlardan devşirme gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. Müellif, bunların disiplinsizliğine vurgu yaparak devşirilmemesi gerektiğini öne sürmektedir.⁷⁵

Macar ve Hırvatlar devşirilmeyen bir diğer gruptur. Macar ve Hırvatların devşirilmesinin sakıncalı görülmesi köklerine dönmelerine meyyal olmalarıyla açıklanmaktadır. Anadolu’da meskun Türkmen, Gürcü ve Kürtler de yine devşirilmeyen diğer gruplardı.⁷⁶ Devşirme sistemi, gayrimüslim ahali arasından uygulanması kanun olmasına karşılık Bosna’da meskun Müslüman ahali bunun dışında tutulmuştur.⁷⁷ Müellife göre, II. Mehmed döneminde ele geçirilmiş olan Bosna’nın ahalisi İslamiyet’i kabul etmişlerdir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin aktarmış olduğuna göre bölge ahalisinin talebi üzerine, Müslüman olmalarına rağmen bölgelerinden oğlan toplanmıştır.⁷⁸

Oğlanlar, belirli kaideler doğrultusunda devşirilmelerinin ardından belirli eğitim ve hizmet süreçlerini tamamlayıp Yeniçeri Ocağı’na alınmaktaydılar. Bu sürece

⁷³ İkinci bölümde tartışılmıştır, bkz.: s. 79.

⁷⁴ K.Y. Rusya, vr. 15b.

⁷⁵ K.Y. Rusya, vr. 13b.

⁷⁶ K.Y. Rusya, vr. 16a-b.

⁷⁷ İkinci bölümünde tartışılmıştır, bkz.: s. 73.

⁷⁸ K.Y. Rusya, vr. 12b-13a.

dair kaidelerin de zaman içerisinde değişiklik göstererek şekillenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Başlangıçta toplanan acemi oğlanları, doğrudan günlük 2 akçe ile yeniçeri olarak askeri hizmete alınmaktaydı. Müellife göre, bu uygulama I. Murad döneminde değiştirilmiştir. Buna göre toplanan oğlanların doğrudan yeniçeri yapılmayıp öncelikle birer akçe ile hizmet vermelerine karar verilmiştir. Bir süre birer akçe ile hizmet vermelerinin ardından iki akçe ile yeniçeri olarak hizmet vermelerinde karar kılınmıştır.

“‘acemi oğlanınun cem’ olup bir uğrudan ikişer yeniçeri olmak Sultan Murad hân zamânında ref’ olup”⁷⁹

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, doğrudan birer akçe ile acemi oğlanı olmaları uygulamasının da II. Mehmed döneminde değiştiğini öne sürmektedir. Buna göre başlangıçta toplanan acemi oğlanları doğrudan ikişer akçe ile yeniçeri yapılmaktaydı. I. Murad döneminde bu uygulama değiştirilmiş ve öncelikle birer akçe ile acemi oğlanı olarak hizmet vermeleri uygulaması başlatılmıştır. II. Mehmed döneminde doğrudan birer akçe ile acemi oğlanı olarak hizmet vermeleri uygulaması da değiştirilerek toplanan oğlanların bir süre Türklerin yanında bulunmaları uygulaması başlatılmıştır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, bu uygulamaya sebep olan hadisenin şu şekilde gerçekleştiğini ifade etmektedir:

“birer akça ile ‘acemi oğlanı eyledükleri gibi birer akça dahi ref’ olup Türk verilmeğin Fâtih-i İstanbul Sultân Muhammed hân zamânında olmuştur ve olmağa bâ’is oldur ki ol zamân kim sa’âdetle İstanbul feth eyledükleri zamânda Eğri kapu kurbında tekfûr-ı makhûrun sarayına konup Ayasofya Cami’inün çanların yıkub menârelerin binâ’ edüp cum’a namâzına ‘azimet buyurup gerü sarâyına döndüklerinde yeniçeri ocağı yoldaşlar pâdişâh-ı cihân-penâh hazretlerine selâma dururken pâdişâh-ı ‘âlem-penâh hazretlerine sağına ve solına selam vericek içlerinden birisi ‘aleykümü’s-selam Muhammed Peşe dedi pâdişâhdur saraya gelicek ol

⁷⁹ K.Y. Rusya, vr. 6b.

zamanda düstur-ı a‘zam olan Mahmud Paşayı da‘vet edüp lâla bu oğlan benüm selâmımı ‘aleykümü’s-selam Muhammed Peşe deyü almakdan murâd nedür ve bu ne asl selâm almakdur deyicek Mahmud Paşa bunların kâfirden müselmân olup ümmi oldukların ve bunların yanında beşe demekte ta‘zim-i ‘azim olduğunu bir bir beyân edicek”⁸⁰

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin aktardığı, II. Mehmed ve Veziriazam Mahmud Paşa arasında yaşanmış olan bu hadiseye göre devşirmelerin Türkçe ve Türk geleneklerine uzaklığı anlaşılmıştır. Müellif, gayrimüslimlerin Türkçeye uzaklığı sebebiyle II. Mehmed’in yeni bir uygulama başlattığını ifade etmektedir. Böylece, devşirilen oğlanların Türkçe ve Türk-İslam geleneklerini öğrenmeleri gayesiyle Türklerin yanına verilmesi uygulaması başlatılmış oluyordu.⁸¹ Sonuç olarak Rumeli’den toplanmış olan oğlanlar bir süreliğine Anadolu’daki ailelerin yanına verilmektedir. Oğlanların, ailelerin yanına verilmesi karşılığında ailelerden birer altın alınmaktaydı. Bu altın uygulaması ile oğlanların, ailelerin yanlarında bulundukları süreçte onlara sadık kalmaları amaçlanıyordu. Böylece oğlanların hünkar kulu olduğunu iddia ederek aileye itaatsizlik etmesinin önüne geçilmesi hedeflenmekteydi.

⁸⁰ K.Y. Rusya, vr. 6b-7a.

⁸¹ Kanun-i kadim sorgulaması yapması ve yenilikçi öneriler sunmasıyla diğer siyasetname/ıslahatname müellifleri arasında dikkat çeken *Kitâbü Mesâlihi’l-müslimin ve Menâfi’i’l-Mü’minin* müellifinin acemi oğlanların yetiştirilmesine ilişkin eleştirisi ve dikkat çekici bir önerisi vardır. “...Acemî oğlanlarına müte‘allik olan ahvâli bildürür ki kadîmden âdet olmuş ki acemî oğlanları İstanbul’a geldükde Türk tâ‘ifesine tevzî olunur ki çift sürmekle puhte olsunlar, menfa‘ata yarasunlar deyü pes bu tâ‘ife hod küçükden kendü vilâyetlerinde çift sürmekle puhte olmuşlardı, tekrâr bunları girü ol san‘ata virmekten hiç fâ‘ide yokdur, küllî zarardur. Pes bunları bir san‘ata virmek gerekdür ki yeniçerilik ve sipâhîlik ilmin öğreneler, sonra menfa‘ata yarayalar. Eyle olsa ol san-at budur ki bunları İstanbul’a getürdükleri gibi hemân bölük halkına virseler şefar oldukda sipâhîlerin yayak seyisânelerin yetseler, kât‘â seyisâneye binmeseler, dâ‘imâ sipâhiye hizmet itmekle ve muhârebe ve mücâdele ve her ahvâli görmekle tamâm derece puhte olurlardı sonra yeniçeriliğe çıkduklarında hemân çıkdığı gün kırk yıllık yeniçeriden üstâd olurlardı...” devamında “...eğer Vezîr-i a‘zam hazretlerinin zamânlarında acemî oğlanları bölük halkına tevzî olmak kânun olursa bu husûsdan şol kadar hayr du‘â ve sevâb hâsıl ola kim hisâbını Hakk Sübhânehu ve Te‘âlâ hazretinden gayri kimse bilmeye...” *Kitâbü Mesâlihi’l-müslimin ve Menâfi’i’l-Mü’minin*, Haz., Yaşar Yücel (Ankara, TTK, 1988), s. 93. Buna göre kanun-i kadim savunusu yapan Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin herhangi bir eleştiri getirmemiş olduğu bu uygulama, *Kitâbu Mesâlih* müellifi tarafından gereksiz olarak görülmektedir. *Kitâbu Mesâlihi’l-müslimin ve Menâfi’i’l-Mü’minin* müellifinin bu yaklaşımının temelinde, eğitim sürecinin uzun olmasından ötürü zaten bildikleri işlerle meşgul olmalarını zaman kaybı olarak görmesinin olduğu anlaşılmaktadır.

“Rum elinden cem‘ olınan oğlanı Anadolu Türkine birer altuna bey‘ eder tâ kim Türkler ol oğlanı akça ile alıcak ben hünkâr kulıyam sana hizmet etmem demeğe kâdir olmaya ve hem deryâ aşırı olmagla kaçmağa kâdir olmaya”⁸²

Devşirme sisteminin uygulanma şekliyle ilgili olarak devşirilen oğlanların öncelikle Türk ailelerin yanında bir süre kaldıkları⁸³, ardından birer akçe ile Acemi Ocağı’na *acemi oğlanı* sıfatıyla alındıkları ve Acemi Ocağı’nda bir süre farklı hizmetlerde bulunduktan sonra *yeniçeri* olarak Yeniçeri Ocağı’na kaydedildiklerini söylemek mümkündür.

Devşirmenin ne sıklıkla uygulandığına dair *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi bir bilgi vermemektedir. Muhtemeldir ki gerekli görülen durumlarda devşirmeye başvurulmaktaydı.⁸⁴ Başlangıçta devşirme yapılacak bölgelerde oğlanların toplanması, vilayet kadılarının kontrolü altında gerçekleşmekteydi. Fakat zamanla kadıların usulsüzlüğünün ortaya çıkması sebebiyle beylerbeyi, sancakbeyi gibi yerel idarecilerin kontrolü altında toplatılmaya başlandığı ifade edilmektedir.

“evvelâ oğlan cem‘ olınmak lâzım gelicek vilâyet kâzıları cem‘ olınıp anlardan birünün töhmeti zuhûra gelicek anlardan ref‘ olınıp vilâyet beglerine cem‘ etdirilüp nice zamân anlar cem‘ eyleyüp”⁸⁵

“Sultân Süleymân hân ‘aleyhi’r-rahmet zamânında ocak kânûn kâ‘ideleründe bunlar yeg bilür deyü ve töhmetleri zuhûr ederse hatâ etdüm bilmedüm demeğe kâdir olmazlar deyü ocak agaları yediyle cem‘ olınmak fermân olınmışdır”⁸⁶

⁸² K.Y. Rusya, vr. 7b.

⁸³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, oğlanların ailelerin yanında kalma sürelerini 4-5 sene olarak vermektedir. “dört beş sene Türke hizmet etdükten sonra ve Türkçeyi öğrenüp” K.Y. Rusya, vr. 7b.

⁸⁴ Uzunçarşılı, ihtiyaca göre üç beş senede bir ve bazen daha geniş zaman aralıklarında devşirmenin gerçekleştiğini belirtmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı* (Ankara: TTK Basımevi 1988), s. 14; Abdülkadir Özcan, ihtiyaca göre üç, beş veya yedi yılda bir gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Abdülkadir Özcan, “Devşirme”, s. 254.

⁸⁵ K.Y. Rusya, vr. 8a.

⁸⁶ K.Y. Rusya, vr. 8a-b.

XVI. yüzyıla gelindiğinde Sultan I. Süleyman döneminde bu görev, ocak ağalarının kontrolüne verilmiştir. Başta solakbaşı, zağarcıbaşı, seksoncubaşı, turnacıbaşı olmak üzere Yeniçeri Ocağı'nın önemli derecelerinde bulunan ağalarının bu işten sorumlu olduğunu ifade etmektedir. Başçavuş, muhızırbaşı, bölükbaşılardan kontrolünde toplatılması ise kanuna uygun değildir.⁸⁷ Ocak ağalarının, ocak kanun ve kaidelerini en iyi bilen kişiler olduğu kabul edilmektedir. Bu sebeple bu görevin ağaların kontrolü altında yürütülmesi ile herhangi bir usulsüzlük ihtimalini ortadan kaldırılması hedeflenmekteydi.

Devşirme sistemi kaidelerine uygun olarak toplanmış olan oğlanlar, detaylı bir şekilde kayıt altına alınmaktaydılar. Oğlanlar, ayırt edici fiziksel özellikleri, gayrimüslim ve devşirme sonrası isimleri, anne ve babalarının isimleri, köy, kaza ve sancakları belirtilerek defterlere kaydedilmekteydiler. Bu defterleri yeniçeri ağaları muhafaza eder ve ağalar kendi mühürleri ile mühürlerlerdi.⁸⁸ Toplanan oğlanların ulufeye yazılması bu deftere uygun şekilde yapılan yoklama ile gerçekleştirilmekteydi. Farklı bölgelerden devşirilmiş olan oğlanlar, kabileler haline getirilir ve ardından payitahta gönderilirlerdi.⁸⁹ İstanbul'a getirilen devşirmeler, burada yeniçeri ağası tarafından teftiş edilirdi. Teftiş esnasında kanuna muhalif devşirmenin gerçekleşip gerçekleşmediği kontrol edilirdi. Devşirmeler arasından fiziksel olarak güçlü, sağlıklı görünüme sahip olan oğlanların bir kısmı saray ve Bostancı Ocağı⁹⁰ için ayrılırdı.

⁸⁷ K.Y. Rusya, vr. 8b.

⁸⁸ K.Y. Rusya, vr. 11b-12a.

⁸⁹ Devşirilen çocuklardan oluşan 100-150 kişilik kabileler "sürü", sürünün idaresinde bulunduğu görevli de "sürücü" ismiyle anılmaktadır. Abdülkadir Özcan, "Devşirme", s. 255.

⁹⁰ Saray teşkilatında Birun'a bağlı bulunan bostancılar, saraya ait bağ ve bahçe işlerinden sorumlu kimselerdir. Bostancı Ocağı'nın insan kaynağı devşirmeler arasından sağlanmaktaydı. Abdülkadir Özcan, "Bostancı", *TDV İslam Ansiklopedisi* 6 (İstanbul, TDV, 1992) s. 308.

Bunun ardından geri kalan oğlanlar Rumeli ve Anadolu ağaları tarafından Türklerin yanına verilirlerdi.⁹¹

“Rûm-eli ve Anatolî ağası kendülere teslim olınan oğlanları Türklere bey‘ ederler ve dâniş-mendlere ve kâzılara bey‘ etmeyeler zirâ anların çift u çubuğı yokdur ana hizmet edüp belâya mu‘tâd olalar ve İstanbul halkına bey‘ etmeyeler şehirde turmaları ile yüzleri gözleri açılır ve hem bela çekmez ve san‘at ehline bey‘ olunmak kânûn değıldür hünkâr kulu olan kimesne san‘at ehli olmaz zirâ san‘atı olan üç dört akçadan ötüri sefere gitmez”⁹²

Devşirmelerin ilmiye mensuplarının yanına verilmemeleri oğlanların yetiştirilmesine katkı sağlayamayacağı gerekçesi ile açıklanırken İstanbul halkına verilmemesinin sebebi de şehirde bulunmanın oğlanların ahlakını olumsuz yönde etkileme ihtimali ile açıklanmaktadır. Sanat ehlinin yanına verilmemeleri ise herhangi bir sanatta kendisini geliştirmiş olan devşirmenin askeri hizmet karşılığında kazandığı ücrete kanaat getirmeyeceğı ihtimaliyle açıklanmaktadır. Rumeli ve Anadolu’daki Türklerin yanına verilen oğlanlar, yılda bir kere saray tarafından tayin edilmiş olan görevlilerce teftiş edilmekteydi.⁹³ Oğlanların Türklerin yanında kaldığı sürecin tamamlanmasının ardından yeniçeri ağasının yönlendirmesiyle, Rumeli ve Anadolu ağaları tarafından İstanbul ağasına teslim edilmekteydiler. Oğlanlar, İstanbul’da yeniden teftiş edilirdi. Teftiş esnasında sürüde kanuna muhalif bir durumun tespit edilmesi halinde sürünün tamamı tophaneye veya cebahaneye verilmekteydi.

“ol süride olan oğlanları ‘umûmen tophâneye verdiler ol süriden bir oğlan almadılar tâ kim aralarında bir şühelü olıcak ocağa lâyıık görseler ve ol oğlanları cem‘ eden çorbacıyı yevmi otuz akça ile moton dizdârı eylediler ve motonda olan kâtib ile süricilerin timâra çıkardılar kim sâyirlere dahı ‘ibret ola”⁹⁴

⁹¹ K.Y. Rusya, vr. 12b.

⁹² K.Y. Rusya, vr. 18a-b.

⁹³ K.Y. Rusya, vr. 18b.

⁹⁴ K.Y. Rusya, vr. 17b.

Burada gerçekleştirilen bir teftişin ardından acemi oğlanlar, acemi oğlanı katibi tarafından, İstanbul'da bulunan otuz bir odaya dağıtılırdı. Ardından yeniçeri katibi tarafından deftere kaydedilmekteydiler.

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin aktarmış olduğu bilgilere göre bir oğlanın devşirilerek Yeniçeri Ocağı'na dahil edilmesine dek geçen zaman zarfındaki aşamaları belirleyici pek çok hususun olduğu anlaşılmaktadır. Müellif de eserinin genelinde oğlanların devşirilmesi, buna ilişkin talimatların titizlikle verilmesi ve bunların dikkatlice uygulanması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Devşirme uygulamasından sorumlu görevlilerin mesuliyetlerine dair hatırlatmalarda bulunarak Yeniçeri Ocağı nizamında aksaklık meydana gelmemesi için hariçten kimsenin alınmamasına dikkat çekmektedir.

1.3.4. Ocak Ağaları

Yeniçeri Ocağı, Osmanlı askeri kuvvetleri içerisinde farklı unsurlarında değişim ve gelişim göstererek uzun müddet varlığını devam ettirmiş çeşitli bileşenleri bulunan bir teşkilattır. Osmanlı askeri yapısı, Osmanlıların dış dünya ile olan ilişkileri ve onu algılama biçimleri ile iç meseleleri yorumlama kabiliyetleri ile ilişkili olarak güncel gereklilikleri takip etmekten uzak değildir. Bu doğrultuda, Yeniçeri Ocağı'nın zaman içerisinde güncel gerekliliklere paralel olacak şekilde değişim kaydetmiş olduğu anlaşılmaktadır. Nihayetinde Yeniçeri Ocağı içerisinde zamanla yeni görevlerin, grupların ihdas edilmiş olduğu ve var olanların da çeşitli değişiklikler geçirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple tüm zamanlar için geçerli bir Yeniçeri Ocağı nizamı saptaması yapmak mümkün değildir. Fakat Yeniçeri Ocağı içerisinde uzun müddet varlığını aynen veya kısmi değişimlerle muhafaza etmiş olan bir kısım

grup ve görevlerin Yeniçeri Ocağı içerisindeki konumlarını tanımlamak mümkün gözükmemektedir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin vermiş olduğu bilgiler ışığında Yeniçeri Ocağı içerisindeki teşkilatlanma hakkında bir çerçeve oluşturmak mümkündür. Bu bölümde Yeniçeri Ocağı içerisindeki başlıca görevlilerin yetki ve sorumlulukları ile bunların ne şekilde ne zaman ortaya çıkmış oldukları ve varsa geçmiş oldukları dönüşüm hakkında bilgilerin, *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin perspektifiyle aktarılması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda Yeniçeri Ocağı içerisinde hizmet veren başlıca ocak ağalarını hiyerarşiye uygun olarak yeniçeri ağası, sekbanbaşı, kul kethüdası, zağarcıbaşı, seksoncubaşı (samsoncubaşı), turnacıbaşı ve Yeniçeri Ocağı içerisinde farklı alanlarda sorumlulukları bulunan düşük rütbeli diğer görevliler şeklinde sıralamak mümkündür.

1.3.4.1. Yeniçeri Ağası

Yeniçeri Ocağı, Osmanlı askeri teşkilatının güncel koşullara uygun şekilde değişim göstermesine paralel olarak sistematığı ve teşkilatlanması zaman içerisinde değişim göstermiş bir yapıdır. Bununla beraber gayrimüslimlerin devşirilerek Yeniçeri Ocağı içerisinde hizmet vermeye başlamış oldukları erken devirlerden 1826 yılına dek geçen zaman zarfında Yeniçeri Ocağı'ndaki bazı prensipler varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bununla ilişkili olarak Yeniçeri Ocağı içerisinde görevli isimler arasında her daim en yüksek rütbeli zabitan ve karar mercinin yeniçeri ağası olduğunu söylemek mümkündür.⁹⁵ Yeniçeri Ocağı, Osmanlı askeri teşkilatı içerisinde oldukça

⁹⁵ Uzunçarşılı, “hükümdarın saltanatta kalabilmesi Yeniçerilerin elinde olduğundan padişah buraya kendisinin en çok itimat ettiği adamlarından birini tayin etmek mecburiyetinde idi” ifadelerine yer vermektedir. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, s. 177. Bu ifadenin Yeniçeri Ocağı'nın varlığının, Osmanlı hanedanının saltanat gücüne karşı dengeleyici ve hatta belirleyici bir rol oynadığı, yeniçerilerin varlığının hükümdar üzerinde baskılayıcı bir etkiye sahip olduğu görüşlerine dayandığı anlaşılmaktadır. Yeniçeri Ocağı içerisinde yeniçeri ağası dahil yüksek dereceli ocak görevlilerinin zaman zaman çeşitli sebeplerle yeniçerileri

imtiyazlı bir konuma sahiptir. Bu durumun bir sonucu olarak da yeniçeri ağası, Ocak içerisindeki meselelerde idari anlamda oldukça geniş yetkilere sahiptir. Yeniçeri ağaları, her şeyden önce Yeniçeri Ocağı içerisinde teşkilatlanma ve sistematik konusunda en bilgili ve yetkili kişiler olarak kabul görmekteydiler. Yeniçeri Ocağı içerisindeki meselelerin görüşülüp karara bağlandığı ve davaların görüldüğü Ağa Divanı⁹⁶, yeniçeri ağasının idaresi altında toplanmaktaydı. Burada görüşülen her türden meselenin karara bağlanması yeniçeri ağasının onayıyla mümkündü.

“ağa dahı sâhib-i ‘arzdur vüzerâdan mukaddemce başka girer umûra mute ‘allik nesne ‘arz etmek kânun değüldür hemân ocağun ahvâlin ‘arz eder ve mukaddemâ vezir-i a‘zam ile meşveret eder andan ‘arz eder andan ocağun vâki‘ olan ahvâlin cum‘a gün ocak ağalarıyla paşa kapısına varup yeniçeri ağası vezire bildürür”⁹⁷

Yeniçeri ağası, Yeniçeri Ocağı içerisindeki meselelerde tam yetkiye sahip olmanın yanı sıra Yeniçeri Ocağı’nın dış dünya ile olan ilişkilerinde de birinci dereceden sorumlu isimdi. Yeniçeri Ocağı ve saray arasındaki ilişkiler yeniçeri ağasının vasıtasıyla tanzim edilmekteydi. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi eserinin

kışkırtmak suretiyle sarayda önde gelen devlet adamlarını veya doğrudan hükümdarı hedef alan muhalif faaliyetlerde bulunmuş oldukları bilinmektedir. Sarayın, kimi zamanlarda bu muhalif eylemler karşısında sükuneti sağlama gayesiyle yeniçerilere istediklerini verdikleri görülmüştür. Bu türden muhalif etkinliklerin tekrarlanmaması için yeniçeri ağalarının ve kulların memnun kılınması sarayın mevcut siyasi dengeyi korumak amacıyla öncelik tanıdığı gayelerindendir. Fakat hükümdarın saltanatta kalabilmesinde yeniçerilerin belirleyici rol oynadığı görüşü Yeniçeri Ocağı’nı, hükümdara bağlı merkez askeri kuvvetler hüviyetinden çıkarıp başka bir hüviyete büründürmek anlamına gelmektedir ki Yeniçeri Ocağı ve saray arasındaki ilişkilerin derinlemesine tahlil edilmesi neticesinde bu görüşün özellikle erken dönemler için -XVII. yüzyıl öncesinde- sıhhatli olmadığı anlaşılmaktadır.

⁹⁶ Yeniçeri kışlaları olan Eski ve Yeni Odaların bulunduğu konumda yeniçeri ağasının ve diğer yüksek dereceli zabitelerin ikamet ettikleri yer, Ağakapısı olarak adlandırılmaktadır. İnşa ettirilme tarihi tam olarak bilinmeyen Ağakapısı olarak adlandırılan yapı, farklı dönemlerde kapsamlı tadilatlar geçirerek (1660, 1750, 1771 yıllarında meydana gelen yangınlar sebebiyle yeniden inşa veya geniş kapsamlı tadilatlar maruz kalmıştır) 1826 yılında Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasına dek yeniçeri ağasının makamı olarak hizmet vermiştir. Oldukça kompleks bir yapı olduğu anlaşılan Ağakapısı’nda Yeniçeri ağasının idaresinde toplanan divan, Ağa Divanı olarak adlandırılmaktadır. Ağa Divanı’nda Yeniçeri Ocağı ile ilgili her türden meselenin görüşülerek karara varılması hedeflenirdi. Yeniçeriler arasındaki davalar, ulufe veyahut terfi meseleleri burada istişare edilerek karar verilirdi. Ağa Divanında yeniçeri ağasından başka sekbanbaşı, yeniçeri katibi, kul kethüdası, asesbaşı gibi diğer ocak zabitleri de bulunmaktaydı. Semavi Eyice, “Ağakapısı”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 1 (İstanbul, TDV, 1988) s. 462-464; İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 390-399.

⁹⁷ K.Y. Rusya, vr. 49a.

dördüncü ve beşinci bablarında yeniçeri ağalarının sekbanların idaresinden sorumlu olan sekbanbaşılardan tayin edilmekte olduğunu ifade etmektedir. Bu durum Sultan II. Bayezid (1481-1512) dönemine dek bu şekilde devam etmiştir. II. Bayezid döneminde ise sekbanbaşılıktan yeniçeri ağası olmuş olan Bayezid Ağa'nın merkezinde bulunduğu bir vak'a neticesinde bu usul sonlandırılmıştır.⁹⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi hadiseyi şu şekilde aktarmaktadır:

“sekbân başı ref⁹⁸ olup ağalıktan ve içerüden ağa çıkmak kimün zamânında olmuştır ve bâ'is nedür ânı beyân eder kâdimden ağalık sekbân başıdır sonra merhûm ve mağfûr Sultan Bâyezid hân 'âleyhi'r-râhmeti ve'r-rıdvân hazretleri zamânında sekbân başı olan Bâyezid Ağa nâm kimesne yeniçeri yoldaşlara igvâ' edüp divanda bir vâz'-ı nâ-şâyeste zuhûra gelmekle su'âl olındukda kabâhat ağadan olduğu ma'lûm olup divânda boynın urup içerüde kendü terbiyeleriyle perveriş olan silahdârlarına ağalık verüp ihrâc eyledüler”⁹⁹

Bu noktada, sarayın, yeniçeriler üzerinde nüfuz sahibi olan yeniçeri ağalarının saltanata sadık kimseler arasından olmasına dair bir kaygıyla böyle bir değişiklik yapma yoluna gitmiş oldukları anlaşılmaktadır.

1.3.4.2. Sekbanbaşı ve Sekbanlar

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, eserinin dördüncü babını¹⁰⁰, yüksek dereceli zabıtlarından olan sekbanbaşılar ve sekban bölükleri hakkında bilgi vermeye ayırmıştır. *Seg* (سگ) kelimesi, Farsçada köpek anlamına gelmektedir, -bân ekiyle türetilmiş olan kelimenin anlamı ise köpek bakıcısı ve yetiştiricisidir.¹⁰¹ *Kavânîn-i*

⁹⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, benzer bir hadisenin I. Selim döneminde 1514 yılında gerçekleşmiş olduğunu kaydetmektedir. Buna göre 1514 yılında sefer esnasında meydana gelen isyanlarla Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'nın da ilişkisi olduğu tespit edilmiş ve Ağa idam ettirilmiştir. Bunu takip eden süreçte yeniçeri ağalarının sekbanbaşılardan seçilmesi uygulaması sonlandırılmıştır. Kemal Beydilli, “Yeniçeri”, s. 456.

⁹⁹ K.Y. Rusya, vr. 83b-84a.

¹⁰⁰ Rusya nüshasında 78-83 varaklarını kapsamaktadır.

¹⁰¹ Abdülkadir Özcan, “Sekban”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 36 (İstanbul, TDV, 2019) s. 326.

Yeniçeriyân müellifi, Yeniçeri Ocağı içerisinde bir grup yeniçerinin *sekban* ismiyle anılmasının sebebini şu şekilde açıklamaktadır:

“ve bunlara sekbân başı ve neferlerine sekbânlar demeğe sebeb nedür merhûm Fâtih-i Kostantiniyye Sultân Muhammed hân hazretleri şikâra mâ’îl olmagla ol zamânda olan yeniçeri ağasın da‘vet edüp kendü ile ava çıkmağa yarar tazılar beslemek lâzımdır yeniçeri yoldaşlardan bir bölüğü tazı beslemegle sekbânlar ta‘yin eyle dedüklerinde kendüleri sâhib-i ‘arz ve ağa hünkâra yakın olduğuçün kendü bölüklerin ta‘yin eylediler ve bunlara oda pâdişâh yanında tazı lâzım geldükde solaklar giydüğü etekli yünlûg ile bir elinde tazı ve bir elinde ince değnek ile av avlayalar kânûn eyledüler ve buldukları yerde tâzıyı hünkâr içün alalar deyü ellerine emr-i şerif verdiler el’ân hünkâra yarar tazı buldukları yerde alırlar ve tazılar içün yemeğe sekbânlar firunun icâd eyledüler”¹⁰²

II. Mehmed döneminde meydana geldiği iddia edilen bu vak’a’ya göre II. Mehmed, Yeniçeri Ocağı içerisindeki ağalardan av için bir bölüğün tazı bakmakla görevlendirilmesini talep etmiştir. II. Mehmed’in bu talepte bulunduğu ağa, kendi bölüğünü bu işle görevlendirmiş ve böylece sekbanlar bölüğü teşkil edilmiştir. Yeniçeri Ocağı içerisinde sekbanların idaresinden sorumlu kimseler *sekbanbaşı* olarak anılmaktadır. Sekbanbaşılar, yeniçeri ağasından sonra en yüksek dereceli zabitler arasında yer almakta olup ağa kapısında davalara bakmak, sorumlulukları arasındadır. sekbanbaşılar, kethüdalarından tayin olunmakta ve sekbanbaşılıktan sonra da yeniçeri ağası olunmaktaydı. Bir müddet yeniçeri ağaları sekbanbaşılar arasından seçilmiştir fakat yukarıda aktarılmış olan vak’a neticesinde sakıncalı görülerek bu uygulama terk edilmiştir.

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, sekbanların toplamda otuz dört bölüğü olduğunu ifade etmektedir. Otuz dört adet sekban bölüğü bir cemaat olarak kabul

¹⁰² K.Y. Rusya, vr. 80a-80b.

edilmekte ve altmış beşinci cemaati teşkil etmektedir.¹⁰³ Sekbanların mevcudiyeti hakkında yaklaşık olarak sayılar belirtmektedir. Önceleri sekbanların tamamının bin kişi olduğunu, içinde bulunulan dönemde, XVII. yüzyılın ilk yıllarında ise bu sayının arttığını belirtmektedir. Bölüklerdeki sekban sayısının 30-100 arasında değiştiğini ifade etmektedir.¹⁰⁴ Bu durumda XVII. yüzyılın ilk yıllarında Yeniçeri Ocağı bünyesinde 34 sekban bölüğünde toplam 1000-3000 civarında sekbanın var olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰⁵

Otuz dört bölükten müteşekkil sekbanların ulufesi birlikte verilmekteydi ve bu görev, sekbanlar katibinin sorumluluğundaydı.¹⁰⁶ Odalar arasından otuz üçüncü odadaki sekbanların avcı olduğu ve çorbacılarının da *avcıbaşı* olarak anıldığı ifade edilmektedir. Otuz üçüncü bölük halkının tüm sekban bölükleri arasında ayrıcalıklı bir konuma sahip oldukları ve yüksek dereceli zabitlerin oğullarının bu bölüğe alındıkları anlaşılmaktadır. Bu bölük halkı, hünkârın sefere gitmeleri halinde dahi sefere katılmamaktaydılar.

“bunların içinde otuz üçüncü sekbânların avcudur corbacıları avcı başıdur hünkâr için şikâr ederler ıstıranca tağında yatur kalkalar ve hünkâr hazretleri sefere müteveccih olsa bunlar gitmezler ol ecilden bu oda yeniçeriler arasında makbûldür ve ekser ekâbir oğulları ve ocak ağaları oğulları bu odada tururlar”¹⁰⁷

¹⁰³ K.Y. Rusya, vr. 79a.

¹⁰⁴ “kadimden cümle sekbanlar bin nefer idi şimdi ziyâde olmuştur ve şimdi her bir bölükde yüz neferli vardır ve otuzlu dahi vardır himayete göre sekban başı diledüğün ziyâde eylemiştir” K.Y. Rusya, vr. 78b.

¹⁰⁵ İ. H. Uzunçarşılı, otuz dört sekban bölüğünden otuz üçünün her birinde otuz-kırk civarında, on sekizinci sekbanlar katibi bölüğünde ise 400-500 kişi olduğunu belirtmektedir İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, s. 165. Buna göre toplam sekban sayısının 1400-1500 civarında olduğu kabul edilebilir.

¹⁰⁶ K.Y. Rusya, vr. 79b-80a.

¹⁰⁷ K.Y. Rusya, vr. 80a.

“imdi kânûn-i kadim oldur kim avcıdan gayri ol odada kimesne komayup sekbânlara sâyirlerin tevzi‘ eylemek gerekdür tâ kim avcı nâmıyla hilâf-ı kânûn emr-i pâdişâhiden hâric kimesne sefer etmeyüp sâyirleri dâhil mu‘attal olmasına sebep olmıyalar”¹⁰⁸

Bu bölümde bulunan kişilerin avcı olmasının hassasiyet gösterilen bir durum olduğu anlaşılmaktadır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, avcı olmadığı halde bu bölüğe sefere katılmamak için girmek suretiyle, durumun suistimale açık olduğuna dikkat çekmektedir.

1.3.4.3. Kul Kethüdası (Kethüda Bey)

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin vermiş olduğu bilgiler ışığında Yeniçeri Ocağı içerisinde yeniçeri ağası ve sekbanbaşından sonraki en yüksek dereceli zabitin kul kethüdası olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, önceki dönemlerde yeniçeri kethüdaları için ayrıca tahsis edilmiş bir odalarının bulunmadığını, baş yayabaşının bulunduğu odada kul kethüdasının da bulunduğunu belirtmektedir. Ağa bölüklerinin teşkilinden¹¹⁰ sonra birinci ağa bölüğünün kul kethüdaları için ayrıldığını ifade etmektedir. Kul kethüdaları, Ağa Divanında bulunmak, yeniçeri ağası ile görüşmek isteyenlere aracılık etme, Ocak içerisinde görevden alma ve atama ile ilgili işlerden sorumluydular. Mesuliyetlerinin çokluğuna

¹⁰⁸ K.Y. Rusya, vr. 80a.

¹⁰⁹ K.Y. Rusya, vr. 85a-85b.

¹¹⁰ Yeniçeri Ocağı içerisinde toplam yüz bir orta bulunmaktaydı. Ortalardaki nefer sayısı ve ortaların sorumlulukları değişiklik göstermektedir. II. Bayezid dönemine gelindiğinde ağa bölükleri teşkil edilmiştir. Ağa bölükleri toplamda altmış bir adettir. Her bir bölüğün başında bulunan idareciye *bölükbaşı* ve bölükbaşılar arasından kıdemli olanına *başbölükbaşı* adı verilmektedir. Abdülkadir Özcan, “Bölük”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 6 (TDV, İstanbul, 1992) s. 324. Uzunçarşılı, ağa bölüklerinin II. Bayezid veya I. Selim döneminde -Yeniçeri Ağası Bayezid Ağa veya Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa ile ilişkili hadiseler sebebiyle- ihdas ettirilmiş olduğunu belirtmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 167.

paralel olarak kethüdaların kazancının diğer zabıtlere nispetle daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

“cümle ocağın zâbitidür gerçi sekbân başı kethüdânın üzerine tasaddur eder velâkin cümle eğer çorvacılar ve eğer oda başılar kethüdâ begden havf ‘azl nasbı anun re’yi ile olur ol ecilden kethüdâ begündür imdi ziyâdedür cümle kulluk kethüdâsıdır sekbânbaşılıktan gelürî çokdur ve taşrada ve İstanbul içinde olan cümle kullıkları kethüdâ verür”¹¹¹

Kul kethüdasının ulufelerine ilaveten tüm taşra ve İstanbul içerisindeki kollukları vermesi sebebiyle bunların vergilerini de aldığı anlaşılmaktadır. Kul kethüdasının kazancı olan bu vergiler, saraçlar tarafından toplanmaktaydı. Vergi teminin yanı sıra kolluk isteyen neferler ile kethüda bey arasındaki iletişim de saraçlar tarafından yapılmaktaydı.¹¹²

1.3.4.4. Zağarcıbaşı ve Zağarcılar

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi eserinin beşinci babında zağarcılar ve çorbacıları olan zağarcıbaşılar¹¹³ hakkında bilgiler vermektedir. Yeniçeri Ocağı içerisinde altmış dördüncü orta, zağarcı ortasıdır.¹¹⁴ Altmış dördüncü cemaate mensup olanlar hem yaya hem de atlı neferlerdi. Zağarcıların idaresinden sorumlu bulunan zağarcıbaşılar, Yeniçeri Ocağı’nın yüksek dereceli ağalarındandır ve yeniçeri ağası divanında bulunmak görevleri arasındadır. Zağarcıbaşılar, yetmiş birinci cemaatin idarecisi olan seksoncubaşılar arasından tayin edilmektedir ve terfi ettirildiklerinde

¹¹¹ K.Y. Rusya, vr. 85b.

¹¹² K.Y. Rusya, vr. 86b.

¹¹³ Zağarcıbaşı, belgelerde *ser-zağari* ve *ser-zağarcı* şeklinde de geçmektedir. Abdülkadir Özcan, “Zağarcıbaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 44 (İstanbul, TDV, 2013) s. 75.

¹¹⁴ K.Y. Rusya, vr. 102a.

yeniçeri kethüdası (kethüda bey) olurlar.¹¹⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi zağarcılığın ortaya çıkışını şu şekilde anlatmaktadır:

“ve zağarcı başılık olmasına sebep oldır kim sekbân başılar av edicek yanına av izlemeğe zağar lâzım olıcak zağar beslemek için bir bölügi zağarcılar ta’yin edüp ol zamânda baş yaya başı olan altmış dördünci yaya başıların çorbacısın ta’yin eyledüler”¹¹⁶

Buna göre zağarcıların başlıca görevlerinin hükümdarların avlanması için zağar beslemek olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, eserini yazmış olduğu dönemde, XVII. yüzyılın ilk yıllarında hükümdarların avlanmaması sebebiyle zağarcıların görevinin devam ediyor olmasına rağmen zağar beslemediklerini dile getirmektedir.

“pâdişâhlar şikâra varmayalıdan berü çokluk zağar beslemekden kalınmuştur gerü”¹¹⁷

1.3.4.5. Seksoncubaşı ve Seksoncular (Samsoncubaşı ve Samsoncular)

Yeniçeri Ocağı’nın yetmiş birinci ortası *samsoncu* veya *seksoncu* isimleriyle anılan neferlerden müteşekkildir ve idarelerinden sorumlu olan çorbacıları *samsoncubaşı/seksoncubaşı*¹¹⁸ adıyla anılmaktadır.¹¹⁹ Yetmiş birinci cemaat, herhangi ayırt edici bir özelliği olmayan bir orta iken II. Mehmed döneminde yaşandığı ifade edilen vak’a neticesinde, seksoncu ortası haline getirilmiştir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi vak’ayı şu şekilde anlatmaktadır:

¹¹⁵ K.Y. Rusya, vr. 102b.

¹¹⁶ K.Y. Rusya, vr. 102a.

¹¹⁷ K.Y. Rusya, vr. 102a.

¹¹⁸ Abdülkadir Özcan, bazı kaynak ve belgelerde *seksoncubaşı*, *samsoncubaşı*, *serseksini* şeklinde de geçtiğini ifade etmektedir. Abdülkadir Özcan, “Saksoncubaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi* Ek-2 (Ankara, TDV, 2019) s. 451.

¹¹⁹ K.Y. Rusya, vr. 101a.

“sansoncu başılık da Sultân Muhammed hân zamânında vâki‘ olmuştır Eflâk-ı bed-ahlâk cânibinden pâdişâha üç dört dâne yarar tâzılar ile birkaç sansonlar gelmeğin anları beslemeğe bir oda olsa deyü cevap buyurdularında ol zamânda ihtiyar yaya başılardan yetmiş birinciden eski yoğidi âni da‘vet edüp yevmi yigirmi beşer akça ile sansoncu başı eyledüler ve bölüğün dâhi sansoncılar ta‘yin eyledüler ve hizmet-kârlarının üzerine bir sanson kethüdâsı nasb eyledüler”¹²⁰

Nihayetinde yetmiş birinci ortanın seksonculukla görevlendirilmiş olduğu ve sekbanlar ile hasekiler gibi seksonlarla avlara katılmaya başladıkları anlaşılmaktadır. Bu görevin yetmiş birinci ortaya verilmesiyle beraber seksonları için odaları yakınında bir yer de tahsis ettirildiği ifade edilmektedir.¹²¹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, seksonculuğun ve zağarcılığın aynı dönemde ihdas ettirildiğini ve seksoncubaşılarının zağarcıbaşı olarak terfi ettirildiğini ifade etmektedir.¹²²

1.3.4.6. Turnacıbaşı ve Turnacılar

Yeniçeri Ocağı içerisinde turnacılardan müteşekkil altmış sekizinci cemaat, turnacıbaşının idaresi altında bulunmaktaydı. Turnacıbaşılarının, seksoncubaşılığına terfi edilmesinden anlaşıldığı üzere, seksoncubaşılardan aşağıda ve deveçilerden üstün bir derecede konumlandırılmaktadırlar.¹²³ Turnacıların görevi, hünkarın avlanması esnasında gerekli olan tazıların bakımıydı. Bu görevin Sultan II. Mehmed dönemine kadar hasekiler tarafından üstlenildiği ve II. Mehmed döneminde bu görev için ayrı bir orta tayin edildiği anlaşılmaktadır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, bu vak’ayı şu şekilde aktarmaktadır:

¹²⁰ K.Y. Rusya, vr. 101a-101b.

¹²¹ “odaları kurbında sanson için mekan tâ‘yin eylediler” K.Y. Rusya, vr. 101b.

¹²² K.Y. Rusya, vr. 101b.

¹²³ K.Y. Rusya, vr. 101a.

“ol zamânda şimdiki gibi bustancılardan tazıcılar ve zağarcılar yogimiş cümle pâdişâhun yakın kulu yeniçeriymiş ve ol zamânda altmış sekizinci cümle hasekilerden imiş ittifak pâdişahun yanında bir başka ardında bir sürü turnaya rast gelüp pâdişâhun yanında togancılardan kimse bulunmamagla bire şunda şâhin veya toğan yok mı deyü sağa ve sola bakup hemân altmış sekizincinün bir turna alur tazıları var idi anı salıvirdüklerinde hikmet-i hudâ tazı gâfilen turnanın üzerine süricek turna dahi seküp uçayum derken içlerinden birin tutup turnayı pâdişâhun huzur-ı şeriflerin getürdüler ol hasekiyi cümleünün üzerine baş idüp kendüye bir akça terakki virüp ve odası kim altmış sekizincidür nâmlarına turnacılar dedüler ve her kim baş haseki ol odaya turnacı olmağı kânûn eyledüler ve halascı tazı beslemeğe ve uçurma beslemeği anlara kânûn eyledüler hâlâ dahi ol odaya turnacılar derler ve başlarına turnacıbaşı derler”¹²⁴

1.3.4.7. Diğer Ocak Görevlileri

Kavânîn-i Yeniçeriyân’ın beşinci babı, sekbanbaşı gibi üst düzey görevlilerden asesbaşı gibi daha alt dereceli görevlilere kadar Yeniçeri Ocağı içerisindeki görevlilerin kimler olduğu ve kimlerden seçildikleri, hangi ortaların ne tür mesuliyetleri oldukları, görevlerinin kapsamı ve Ocak hiyerarşisindeki konumları, sınıfların ne zaman ve ne sebeple ihdas edilmiş olduğu gibi konular hakkında bilgiler sunmaktadır.¹²⁵ Bu doğrultuda *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’da Yeniçeri Ocağı’nın diğer yüksek dereceli ağalarına nispeten daha alt kademelerde bulunan görevlileri hakkında bir takım bilgiler tespit edilmiştir. Alt dereceli zabitler hasekiler, baş deveci, baş yayabaşı, baş bölükbaşı, muhızırbaşı, kethüda yeri olarak verilebilir.

Yeniçeri Ocağı içerisinde on dört, kırk dokuz, altmış altı ve altmış yedinci cemaatler *hasekiler* olarak adlandırılmaktaydılar. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin naklettiğine göre haseki ortaları, II. Mehmed döneminde II. Mehmed’in ava

¹²⁴ K.Y. Rusya, vr. 100b-101a.

¹²⁵ Rusya nüshasında 83b-105b varaklarını kapsamaktadır.

düşkünlüğü sebebiyle ihdas ettirilmiştir. Buna göre hünkarın ava çıkmış olduğu esnada sekbanbaşların da bulunmaları gerekiyorken sekbanbaşların yükümlülüklerinin fazla olması bunların her daim ava katılmalarına mani olmaktadır. Bundan ötürü yayabaşlar arasından dört çorbacı, haseki tayin edilerek ortalarının beslemekle yükümlü oldukları köpekleriyle beraber her daim avda hazır bulunmaları uygulaması başlatılmıştır.¹²⁶ Hasekilerin, deveci ile yayabaşlardan üst ve turnacıbaşı ile zağarcıbaşlardan alt bir konumda oldukları anlaşılmaktadır. Deveciler, haseki olarak terfi ettirilmekteydi ve hasekiler terfi ettirildiklerinde turnacı olmaktadır.¹²⁷

Yeniçeri Ocağı içerisinde sınırları tayin edilmiş görevleri bulunan bir diğer grup da devecilerdir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, deveciliğin ne zaman ihdas edilmiş olduğuna dair kesin bir bilgi vermemektedir. Hasekiliğin, devecilikten eski olduğu ve hasekiliğin II. Mehmed döneminde ihdas ettirilmiş olduğu bilgisine¹²⁸ dayanarak, deveciliğin II. Mehmed dönemi sonrasında bir tarihte ortaya çıkmış olduğunu söylemek mümkündür. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, devecilerin sefer esnasında yeniçeri ağasının develerinin ve yüklerinin nakillerinden sorumlu olduğunu ifade etmektedir. Deveciler ortası, baş deveci tarafından idare olunmaktaydı. Baş Deveci, başyayabaşlar arasından seçilmekteydi ve deveciler terfi ettirildiklerinde haseki olmaktadır.¹²⁹ III. Mehmed dönemine dek birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, kırk altıncı ve doksan beşinci odalar olmak üzere deveciler için tahsis edilmiş yedi oda bulunmaktadır. Sultan III. Mehmed döneminde Eğri Seferini takip eden

¹²⁶ K.Y. Rusya, vr. 99a-b.

¹²⁷ K.Y. Rusya, vr. 100a.

¹²⁸ K.Y. Rusya, vr. 99a.

¹²⁹ “baş deveci haseki olur ve başyayabaşı deveci olur kânûn budur icrâ olunmak gerekdür” K.Y. Rusya, vr. 99a.

süreçte mevcut yedi odaya üç oda daha ilave edilerek toplam deveci odası sayısının ona ulaşmış olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁰

Yeniçeri Ocağı içerisindeki görevlerden bir diğeri de muhırbaşılıktır. Muhırbaşının görevi, Yeniçeri Ocağı dışında Yeniçeri Ocağı ile ilgili konuları takip etmektir. Bir noktada Yeniçeri Ocağı'nın dış işlerinden sorumlu olduğunu söylemek mümkündür. Muhırbaşı, paşa kapısı ile yakından ilişkilidir ve yeniçeriler arasından davası olanı, veziriazam ile bir araya getirirdi. Paşaların yanında bulunan tüfenkçi ve mataracıların tayini de muhırbaşının sorumlulukları arasında yer almaktadır.¹³¹ Kısaca muhırbaşılarının, Yeniçeri Ocağı ve paşa kapısı arasında bir köprü vazifesi üstlendiğini söylemek mümkündür.¹³² Muhırbaşılara tahsis edilmiş hususi bir oda bulunmamaktadır. Muhırbaşı olarak görevlendirilen kişi hangi odada bulunuyorsa bu oda muhırbaşı odası olarak kabul edilmektedir. Muhırbaşılar, kethüdayeriler arasından seçilmekte olup terfi ettirildiklerinde yayabaşı olurlar. Bu konuyla ilgili olarak *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, usulün bu şekilde olduğunu fakat içinde bulunulan dönemde deveci, haseki veyahut turnacıbaşı olduklarını ve bu durumun kanuna aykırı olduğunu belirtmektedir.¹³³

Ocak içerisindeki görevlerden biri de solakbaşılıktır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, solakbaşların Ocak ağalıkları arasında eskiden beri mevcut olduğunu ifade etmektedir.¹³⁴ Altmış, altmış bir, altmış iki ve altmış üçüncü cemaatler solaklardı.¹³⁵ Altmış iki ve altmış üçüncü cemaatler hükümdarın sağında, altmışıncı ve altmış birinci

¹³⁰ K.Y. Rusya, vr. 98b-99a.

¹³¹ K.Y. Rusya, vr. 92a.

¹³² K.Y. Rusya, vr. 91a-91b.

¹³³ K.Y. Rusya, vr. 91b.

¹³⁴ K.Y. Rusya, vr. 102b.

¹³⁵ K.Y. Rusya, vr. 103a.

cemaatler ise hükümdarın solunda konumlanmaktaydılar.¹³⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, erken dönemlerden itibaren seksen kişi olan solakların sayısının ilerleyen zamanlarda yüze ulaştığını ifade etmektedir.¹³⁷ Yüz civarında olan solakların başında toplamda dört solakbaşı ve hepsinin başında da idareci olarak bir başsolakbaşı bulunmaktadır. Solak olacak kimselerde fiziksel olarak heybetli olması, köse veya kısa olmaması, yaş olarak nispeten yetişkin olması gibi koşullar arandığı anlaşılmaktadır. Solakların, başlıca görevinin hükümdar muhafızlığı olduğunu söylemek mümkündür.¹³⁸

Bir rütbeden ziyade memuriyet tanımı olduğu anlaşılan asesbaşılar¹³⁹, yeniçeri ağası tarafından cezalandırılmış olan kimselerin hapsedilmesinden sorumludur. İstanbul'da bulunan hapisaneler, asesbaşının sorumluluğu altında idare edilmektedir. Asesbaşılara tayin edilmiş hususi bir oda bulunmamakta, asesbaşı tayin edilen kişinin odası asesbaşı odası olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁰

Yeniçeri Ocağı içerisinde her bir ortadan sorumlu olan kişiye çorbacı denilmekteydi. Çorbacıları, bulunduğu ortamın her türden işinden sorumlu bölük veya

¹³⁶ “(hükümdarın) sağda yürüyen altmış ikinci ve altmış üçüncü ve solda yürüyen altmışıncı ve altmış birincidir” K.Y. Rusya, vr. 104a.

¹³⁷ Uzunçarşılı, II. Mehmed (1451-1481) döneminde solakların sayısının iki yüz civarında olduğunu; II. Bayezid (1481-1512) döneminde yüz elli civarında olduğunu; I. Süleyman (1520-1566) döneminde her bir solak ortasında yüz solak yani toplamda dört yüz civarında nefer olduğunu ve bu sayının artmadığını belirtmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, s. 220.

¹³⁸ K.Y. Rusya, vr. 104b.

¹³⁹ “Ases, kelime olarak Arapça *asse* fiil kökünden ism-i fail olup "bekçi" anlamına gelen "*ass*"ın çoğuludur.” Asesbaşılar için tayin edilmiş belirli bir oda yoktur. Yeniçeri Ocağı içerisindeki görevlerinin başında idam gelmektedir. Ocak içerisinde verilen idam cezaları asesbaşının nezaretinde gerçekleşmekteydi. İdamın gerçekleşeceği gün asesbaşı diğer aseslerle cezanın uygulanacağı yerde hazır bulunur ve düzeni sağlardı. İdam cezaları genellikle Baba Cafer Zindanı'nda gece yarısı gerçekleştirilirdi. Abdülkadir Özcan, “Asesbaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 3 (İstanbul, TDV, 1991) s. 464.

¹⁴⁰ “bir hizmeti dahı ‘asesbaşılıkdur ve bunun odası dahı ta‘yin değüldür her kankı odada olursa olur” K.Y. Rusya, vr. 92b.

orta idarecisi olarak tanımlamak mümkündür.¹⁴¹ Yukarıda belirtildiği üzere bazı ortalar sürekli olarak belirli görevlere tahsis edilmiş vaziyetteydi. Bu ortaların çorbacıları, ortaların mesul oldukları görevlerin idarecisi adıyla anılmaktaydı. Buna örnek olarak zağarcıbaşı, turnacıbaşı verilebilir. Fakat Yeniçeri Ocağı'nın, sınırları net bir şekilde tayin edilmiş olan ortalarının ve bu ortalarından sorumlu olan idarecilerin yani ocak ağalarının, diğer orta çorbacılarına nispeten üst kademede bulundukları anlaşılmaktadır.¹⁴²

Acemi oğlanlardan sorumlu bulunan ağaların, yeniçeri ağası idaresi altında oldukları anlaşılmaktadır.¹⁴³ Devşirilen oğlanların Yeniçeri Ocağı'na alınmadan geçen zaman zarfında “acemi oğlanı” sıfatı altında eğitim aldıkları süreçte, kendilerinden sorumlu bulunan Gelibolu, İstanbul, Rumeli ve Anadolu ağalarının, yeniçeri ağası idaresi altında olmakla beraber, bu vazifelerin Yeniçeri Ocağı içerisinde bir rütbe anlamına gelmediği anlaşılmaktadır. Bu kişiler, daha çok, oğlanların Yeniçeri Ocağı'na alınmadan önceki süreçlerinde Acemi Ocağı'nın kendi bünyesinde idari sorumlulukları olan kimselerdir. Hiyerarşide Rumeli ağasının, Anadolu ve Anadolu ağasının da İstanbul ağasından sonra geldiği anlaşılmaktadır.

¹⁴¹ Abdülkadir Özcan, çorbacıları, “Osmanlı Devleti'nin merkez kuvvetlerinden Acemi ve Yeniçeri ocaklarının bölük veya orta kumandanları” şeklinde tanımlamaktadır. Abdülkadir Özcan, “Çorbacı”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 8 (İstanbul, TDV, 1993) s. 369.

¹⁴² Yeniçeri Ocağı içerisinde kul kethüdası, seksoncubaşı, turnacıbaşı gibi yüksek rütbeli ocak ağaları haricinde, bulunduğu odanın işerinden sorumlu olan idareciler yani çorbacılar, kademe olarak ocak ağalarından alt bir konumdaydı. Çorbacılığa, sıradan neferlikten yükselmek mümkündü ve çorbacıların adı geçen yüksek rütbeli ocak ağalıklarına kanuna uygun olacak sırayı takip ederek kademe kademe yükselmeleri mümkündü. Abdülkadir Özcan, “Çorbacı”, s. 369-370.

¹⁴³ Mücteba İlgürel, “Acemi Oğlanı”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 1 (İstanbul, TDV, 1988) s. 324.

“Anatoli ağası Rûm-eli ağasının üstine tururlar ber-‘akis olduğün Anatoli ağası İstanbul ağası¹⁴⁴ olur ve Rûm-eli Anatoli ağası olur ve kânûnları bu vech üzeredür”¹⁴⁵

1.3.5. Yeniçeri Ocağında İç Nizam

Yeniçeri Ocağı, Osmanlı askeri teşkilatı içerisinde müstesna konuma sahip bulunan bir teşkilattır. Yeniçeri Ocağı’nın, nefer ihtiyacının karşılanmasında olduğu gibi Osmanlı askeri teşkilatı ile saraya karşı görev ve sorumlulukları türünden Yeniçeri Ocağı’nın kendi iç ve dış ilişkilerini tanzim eden çeşitli kanun ve kaideleri mevcuttur. Bu kanun ve kaidelerin, tarihi seyir içerisinde güncel koşulların gerekliliklerine uygun olarak şekillenmekte olduğu ve bazı durumlarda başta padişah olmak üzere Osmanlı askeri sınıfı¹⁴⁶ içerisinde önde gelen kimselerin istisnalara sebep olabildikleri anlaşılmaktadır. Yeniçeri Ocağı’nın yeniçerilerin Ocak içerisi ve dışarısındaki kanun ve kaidelerinin en iyi yeniçeriler tarafından bilindiği anlaşılmakta olup, geri kalan askeri sınıf mensuplarının da bu kanun ve kaidelerden haberdar olmaları ihtimal dahilindedir.

1.3.5.1. Yeniçeri Kışlaları

Yeniçerilerin hayatlarının önemli bir kısmını geçirmiş oldukları odalar hakkında verilen bilgilerin, Yeniçeri Ocağı içerisindeki nizamın anlaşılabilmesi noktasında yol gösterici nitelikte olduklarını söylemek mümkündür. *Kavânîn-i*

¹⁴⁴ İstanbul’un fethini takip eden süreçte II. Mehmed tarafından İstanbul’da, Gelibolu’da kurulan ilk Acemi Ocağı’nı örnek alınarak Acemi Ocağı teşkil edilmiştir. İstanbul Ağası, İstanbul’da bulunan bu Acemi Ocağı’nın idarecisine verilen isimdir. Gerek ilk kurulan Gelibolu’daki ocak gerekse İstanbul’daki Acemi Ocağı ve idarecileri olan Gelibolu ağası, İstanbul ağası hepsi Yeniçeri Ocağı ve yeniçeri ağası idaresi altında bulunmaktaydılar. Abdülkadir Özcan, “İstanbul Ağası”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 23 (İstanbul, TDV, 2001) s. 302.

¹⁴⁵ K.Y. Rusya, vr. 7b-8a.

¹⁴⁶ Askeri sınıf ile kastedilen, Osmanlı idari ve askeri kadrolarını kapsamakta olan yönetici zümredir.

Yeniçeriyân müellifi, eserinin altıncı babını¹⁴⁷, Yeniçeri kışlaları olan odaların ne zaman ve kim tarafından inşa ettirildiği ve bu odalardaki iç nizamın ne şekilde tesis edildiği sorularının cevaplarına ayırmıştır. İstanbul’da Yeniçeri Ocağı’na ait bulunan odaların tam olarak hangi yıllarda inşa ettirildiği bilinmemekle beraber Sultan II. Mehmed’in saltanat sürecinde inşa ettirildiği kesindir.¹⁴⁸

“yeniçeri odalarının bünyâdını evvel kim bünyâd eyledi anı beyân eder anların bünyânı Fâtih-i Konstantiniye Sultân Muhammed hân zamânında vâki’ olmuştur ammâ İstanbul feth eyledüklerinde yeniçeri yoldaşların bir bölüğü vezir Mahmud Paşa ile deryâ cânibinden yürüyüş eylemekle feth olup Unkapı kapusundan içerü girip hâlâ eski odalar olduğu mevzi gelüp ellerinde olan bayraklarını anda dikdiler”¹⁴⁹

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi İstanbul’un fethine müteakip Vezir Mahmud Paşa ile beraber bir kısım yeniçerinin mevcut dönemde *Eski Odalar* olarak anılan odaların bulunduğu bölgeye bayraklarını diktiklerini belirtmektedir. Fethe müteakip inşa ettirmeye başlanan ve inşası erken tarihte tamamlanmış olan odalar *Eski Odalar*, daha geç tarihli olarak inşası tamamlanmış olan odalar ise *Yeni Odalar* olarak anılmıştır.¹⁵⁰ Eski ve Yeni Odalar’da bulunan her bir oda, inşa edilme veya bulundukları sıraya göre değil içinde bulunan yeniçerilerin hangi ortadan olduğuna göre isimlendirilmişlerdir.

¹⁴⁷ K.Y. Rusya, vr. 106a-112a kapsamaktadır.

¹⁴⁸ Eski ve Yeni Odalar, günümüzde Aksaray ve Şehzadebaşı olarak adlandırılan mahallerde bulunmaktaydı. Eski ve Yeni Odalar’ın, başlangıçta şehir yaşamının olduğu bölgeden tecrit edilmediği fakat ilerleyen süreçlerde yaşanan problemler neticesinde kışlaların etrafında örülen duvarlarla bir tecrit gerçekleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yeniçeri kışlaları hakkında detaylı bilgi için: Mehmet Mert Sunar, “Oda”, *TDV İslam Ansiklopedisi* Ek-2 (Ankara, TDV, 2019) s. 369-371.

¹⁴⁹ K.Y. Rusya, vr. 106a.

¹⁵⁰ Uzunçarşılı, Eski ve Yeni Odalarla ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: “Yeni Odalarda yüz kırk bölük ve orta olup daire olarak 368 ocaklı oda ile 130 çardak ve 69 ocakla kerevet ve doksan talimhane ve yirmi köşk ve dört tekke ile 158 ahur bulunuyordu. Eski Odalardaki yirmi altı bölüğün odaları ise 47 adet ocaklı ile 55 kerevet, yirmi bir çardak, bir tekke ve 26 ahurdan mürekkepti. Cem’an yeni ve eski odalarda 415 ocaklı oda, 151 çardak 124 ocaklı kerevet, doksan talimhane, yirmi köşk, beş tekke, ve 184 ahur bulunmakta idi.” İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, s. 241-242.

“eski odalarda olan bölükler az olmagla evvel anlar tamâm oldu anların itmâmı evvel olmagla nâmları eski oda oldu anlar tamâm olıcak ol bölüklerin tevzi’ için fikr olındıkda bunların işçilerini at koyu verür gibi koyu verelüm tâli’ine girdiği oda anların olsun yoksa bunı bize verün deyü kavga ederler her kişi beğendiği odayı ister deyu bunları koyu verdüler her biri girdiği oda anun oldu ol ecilden odalar sıravardı değildür andan sonra yeni odalar dahi tâtamm oldu ol sonra tâtamm olmakla nâmı yeni odalar oldu anları dahi bu vechle koyu verdiler anlar dahi sıravardı değildür zirâ giren yoldaş kaçınıcıdan ise ol oda anun adıyla anılır”¹⁵¹

Yeniçeri odalarında zina türünden Osmanlı toplumu tarafından hoş görülme ve askeri kaidelere uygun düşmeyen uygulamaların meydana geliyor olmasının, iç nizamın tesis edilmesi yolunda yeni kararların alınması noktasında harekete geçirici etken olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, Sultan I. Süleyman döneminde İbrahim Paşa’nın tavsiyesi üzerine odalarda nizamın tesis edilmesi için odalara kapıcı tayin edilmesi uygulamasının başlatıldığını ifade etmektedir.

“bu ahvâller zuhûr edince merhûm Sultân Süleymân hân zamânında makbûl ve maktûl olan İbrahim Paşa kulları bunlar için odaların ortasında bir cami’ bünyâd eylesek namâzı anlar ol mescidde kılsalar deyü Orta Mescidi bünyâd edüb ve bunların odaların tecdid eylesek kapıların muhkem edüp içerüye ‘avret ve şarab ve memnû’ât girmemesine bir kapıcı ta’yin eylesek ve bi-vakt içerü âdem konmasa deyu zikr olunan ahvâli pâdişâha i’lâm eyledüklerinde hayyiz-i kabûl vâki’ olup”¹⁵²

Odalar’ın dışarıyla bağlantısını sağlayan toplam on kapıya, kapıların civarında bulunan odalar görevlendirilmiştir. Bu doğrultuda Yeni Odalar’da *Adet Kapısı*, *Ağa Bölüğü Kapısı*, *Solaklar Kapısı*, *Meydan Kapısı*, *Çayır Kapısı*, *Et Kapısı*, *Karaköy Kapısı* olarak anılan yedi kapı bulunmaktaydı. 13. Orta Adet Kapısı’na, 2. Ağa Bölüğü

¹⁵¹ K.Y. Rusya, vr. 106a-b.

¹⁵² K.Y. Rusya, vr. 107a.

Ağa Bölüğü Kapısı'na, 56. Orta Solaklar Kapısı'na, 70. Orta Meydan Kapısı'na, 73. Orta Karaköy Kapısı'na kapıcı olarak tayin edilmişti.

Karaköy Kapısı, Şehzade Camii yapılmadan önce Eski Odalar'da ve 99. Ortanın sorumluluğundayken caminin inşa edilmesinin ardından bu konumda bulunan oda yeni odalara nakledilmiş ve kapıcılığı 73. Ortaya devredilmiştir.¹⁵³ Eski Odalar'da ise üç ana kapı bulunmaktaydı. 44. Ağa Bölüğü Ferhad Paşa Sarayı tarafında bulunan kapıya, 61. Solak Ortaları Şehzade Camisi tarafındaki kapıya, 95. Deveciler Ortası ise Meyyit Kapısı olarak adlandırılmakta olan kapıya¹⁵⁴ kapıcı olarak tayin edilmiştir.

Sonuç olarak Sultan I. Süleyman döneminde Yeniçeri Ocağı'nın iç nizamının tesis edilmesi gayesiyle İbrahim Paşa'nın tavsiyesi neticesinde odalara on ayrı kapıcılık tayin edilmiştir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, Eski ve Yeni Odalara kapıcı tayin etmenin odalarda nizamın sağlanması “*yasaklı şeylerin*” girmesine mani olunması bakımından faydalı olduğunu ifade etmektedir.¹⁵⁵

1.3.5.2. Yeniçeri Ocağı'nda Disiplinin Tesisi

Yeniçeri Ocağı içerisinde yeniçerilerin tüm yaşantılarını şekillendiren uymaları gereken belirli kaideleri bulunmaktaydı. Bununla bağlantılı olarak Ocak kanun ve kaidelerine uyulmaması halinde belirli yaptırımlar uygulanmaktaydı. Suçluların tespiti ve cezalandırılması Yeniçeri Ocağı içerisinde gerçekleştirilmekteydi.

¹⁵³ K.Y. Rusya, vr. 107b.

¹⁵⁴ Arapça'da *meyyit*, *meyt*, *müteveffa* kelimeleri ölü anlamına gelmektedir. Salim Ögüt, “Ölü”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 34 (İstanbul, TDV, 2007) s. 31. Yeniçeri Ocağı içerisinde cenazelerin bu kapıdan çıkarılmaları bir gelenek olduğu için kapı, bu isimle anılmıştır.

¹⁵⁵ K.Y. Rusya, vr. 108a.

“yoldaşların te’dib olunması orta sofada yeniçeri yoldaşların ihtiyârları mâbeyninde gece ile olur ve kânûn olan budur ki aşçının bir suçun saklarlar evvel ol meydâna gelür veyâhud hemân bir suçı bahâne edüp dahı aşağı olur gerü eskiler dilek edüp ba‘dehu ol suçı olanı döger katı ziyâde suçı olana seksen değnek urırlar kânûn budur andan ziyade urmak kânûn değüldür hâlince ve suç mikdârınca seksen değneğe varınca urmak kânûndur ve anı kulaçlama ile urmak kânûn değüldür dersin bu nice urmakdur ve ba‘zısını yaturup döğmeğin tenbihen kaldırırılar ve zıkr olunan tâ’ifeden kat suçı olanun döğmesine ahyâna çavuş gelür üzerine turur oda başıya te’dib ettürür veyâhud kendü döger ikisi dahı kânûndur ammâ çavuş döğmeğe katı ‘azim suç olmak gerekdür olmaz suçdan ötürü çavuş gelmek kânûn değüldür”¹⁵⁶

Yeniçerilerin işledikleri suçların, kabahatlerinin büyüklüğüne göre cezalandırıldıkları anlaşılmaktadır. Buna göre suçun şiddetine bağlı olarak birden seksen değneğe kadar vurulmak ile cezalandırılması uygun görülmekteydi. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi yeniçeri yoldaşların cezalandırılmasının orta sofada gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Cezalandırma, yeniçeriler arasında kıdemli olanlar yani yaşlıların arasında ve gece vaktinde uygulanmaktaydı. Büyük suçların cezalandırılması esnasında çavuşlar da bulunmaktadır.¹⁵⁷ Yeniçeri Ocağı’nda idam türünden ağır cezalar ise asesbaşının gözetimi altında gerçekleştirilmekteydi. Yeniçeri ağasının liderliğindeki Ağa Divanında alınan karar neticesinde idama mahkum edilen suçlu, asesbaşına teslim edilmekteydi. İdam cezaları da genellikle gece vaktinde uygulanmaktaydı.¹⁵⁸

¹⁵⁶ K.Y. Rusya, vr. 41b-42a.

¹⁵⁷ K.Y. Rusya, vr. 42a.

¹⁵⁸ Abdülkadir Özcan, “Asesbaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 3 (İstanbul, TDV, 1991) s. 464.

İKİNCİ BÖLÜM

2. *KAVÂNÎN-İ YENİÇERİYÂN*'DA TARTIŞMALI MESELELER

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, öncelikle, eseri yazım amacına uygun olarak Yeniçeri Ocağı'nın iç nizamına dair bildiğini öne sürdüğü kaideleri aktarmaktadır. Ardından, var olduğunu iddia ettiği ideal düzen ile mevcut dönem içerisindeki uygulamalar arasındaki farklılıklara işaret ederek bir mukayese yapmaktadır. Müellifin, var olduğunu iddia ettiği kaideler ile mevcut dönem uygulamaları arasındaki farklılıkları ifade ederken bunları, bir dönüşüm veya değişimden ziyade bozulma emareleri olarak yorumlamakta olduğu görülmektedir. Müellif, usulsüzlük ve bozulma olarak yorumladığı bu farklılıklara karşı çözüm önerilerinde bulunmaktadır.

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin öncelikli amacı Yeniçeri Ocağı'nın kanunlarını bilindir kılmaktır. Bununla ilişkili olarak eserin giriş kısmında vermiş olduğu “ocağun kânûn ü kâ'idelerün 'âle't-tâfsil dedelerünüzden gûş etdüyünüz vech üzere ve kendün bilüp gördüğün minvâl üzere zıllû'llâhi fi'l-arz hazretlerine bir risâle edüp beyâna getir”¹⁵⁹ ifadelerine uygun olarak Yeniçeri Ocağı'ndaki işleyişi anlatma gayesi içerisinde. Yeniçeri Ocağı'nın kanun ve kaidelerinin hatırlatılması fikrinin, mevcut dönemde, Yeniçeri Ocağı içerisinde kanun ve kaidelerin uygulanmadığı ve bunun da problemlere yol açtığı yargısından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Eserin yazılış amacı ve muhtevası tahlil edildiğinde bir ideal anlatı dikkat çekmektedir. İdeal anlatı, müellifin, Yeniçeri Ocağı'na dair var olduğunu iddia etmiş olduğu kanun ve kaidelerin uygulanmakta olduğu ve bu yol ile Yeniçeri Ocağı'nın misyonunu gerçekleştirmiş olduğuna dayanan portrenin tasvir edilmesidir. Böylece Yeniçeri Ocağı'nın bir nizamının var olduğunu ve bu nizamın korunması gerekliliğini

¹⁵⁹ K.Y. Rusya, vr. 2a.

öne sürmektedir. Müellif, ideal anlatısında var olmayan ve mevcut dönemde var olduğunu iddia ettiği birtakım hususlar sebebiyle Yeniçeri Ocağı'nın ve bununla ilişkili olarak nizam-ı alemin bozulmakta olduğunu öne sürmektedir. Bu doğrultuda devşirme sisteminin uygulanmasındaki aksaklıklar, Yeniçeri Ocağı'na devşirme haricinden kimselerin alınması, Yeniçeri Ocağı içerisinde kanuna muhalif şekilde görev değişikliklerinin yapılması, ortaların veya ağaların sorumluluklarını yerine getirmemesi türünden birtakım sorunlara işaret edilmektedir. Müellifin, usulsüzlük olarak değerlendirdiği meselelere karşı çözüm arayışı, kanunların bilinmesiyle doğrudan ilişkilidir.

Usulsüzlüklerin kaynağı ve çözümün sağlanmasında hedef kitle, Yeniçeri Ocağı'dır. Siyasetname ve ıslahatname türünden eserlerde, müellifler eserlerinde işaret ettikleri problemlerin ve ıslahat tekliflerinin hedefine genellikle yönetici kesimi yerleştirmektedirler. Bu noktada *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, saray veya devlet erkanı gibi diğer kanallara yönelik bir arayış içerisinde değildir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin hedef kitlesi doğrudan Yeniçeri Ocağı'dır. Yeniçeri Ocağı'nın bozulması, usulsüzlüklerin varlığı, müellif tarafından herhangi bir dış etkenle bağlantılı görülmemektedir. Müellife göre mevcut dönemde şikayet ettiği hususların varlığı tamamen Yeniçeri Ocağı'nın iç etkenlerinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada, müellifin eserinde hedef aldığı kitle de yine Yeniçeri Ocağı'nın kendisidir. Eserin, doğrudan saray veyahut saray çevrelerinden bir kimsenin önerisiyle teşkil edilmiş olabileceği ihtimali, eserin muhtevasının bu yönde şekillendirilmesine etki etmiş olması ihtimal dahilinde gözükmemektedir.

Müellif, Yeniçeri Ocağı'nın ıslahatına yönelik önerilerde bulunduğu dokuzuncu babı şu şekilde tamamlamaktadır:

“inşâ’a’llâhû te’âla zıkr olınan vech üzere kânûn ü kâ’ideyi kim icrâ edeler bi’inâyetüllah-u teâla vardukları yerde feth ü fütûh olmak mukarrerdür zıkr olınan kânûnlar geçmiş selâtin-i âl-i osmâniyânundur”¹⁶⁰

Burada müellifin Yeniçeri Ocağı’nın ıslahının mümkün olduğuna dair inancı görülmektedir.

Dokuz bab üzerine düzenlenmiş olan *Kavânî-i Yeniçeriyân*’ın, anlattığı üç ana meselesi bulunmaktadır. Bunlar;

1. Yeniçeri Ocağı’nın düzeninin nasıl olduğu,
2. Yeniçeri Ocağı içerisindeki problemlerin neler olduğu,
3. Yeniçeri Ocağı içerisinde görülen problemlerin ıslah edilmesi için neler yapılması gerektiği.

Bu bölümde, Yeniçeri Ocağı içerisinde müellifin müşahede etmiş olduğu ve usulsüzlük olarak değerlendirdiği konular ile eserde yer alan problemler tartışılması hedeflenmektedir.

2.1. Yeniçeri Ocağı’nın Teşekkülü

Acemi Ocağı ile Yeniçeri Ocağı’nın kuruluşu ve pencik ile devşirme sistemlerinin uygulamaya geçirilme süreçleri tartışmalıdır. Acemi Ocağı ile Yeniçeri Ocağı’nın teşekküllerinin Osmanlıların erken dönemlerinde tedricen gerçekleşmiş olduğu ve pencik ile devşirme uygulamasının dönemin koşulları çerçevesinde uygulanmaya başlanarak ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmiş olduğunu kabul etmek mümkündür.¹⁶¹ Osmanlı Beyliği’nin erken dönemlerinden itibaren gerçekleştirmiş

¹⁶⁰ K.Y. Rusya, vr. 144b.

¹⁶¹ Yeniçeri Ocağı’nın kurulması ve gelişimini tamamlaması ile devşirme sisteminin uygulanmaya başlanması tedricen gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Beyliği’nin erken dönemlerinde

oldukları askeri etkinliklerde, gayrimüslimlerden çeşitli yollarla faydalanmış oldukları anlaşılmaktadır.¹⁶² Osmanlı Beyliği, erken dönemlerinde gaza faaliyetleri neticesinde savaş esiri olarak ele geçirmiş oldukları gayrimüslimlerin bir kısmından askeri hizmetlerde faydalanırken ilerleyen süreçte toprakların genişlemesi ve gayrimüslim tebaanın yoğunluğunun artmasına paralel olarak devşirme sistemi ile gayrimüslimlerden askeri anlamda faydalanma yoluna gitmişlerdir.¹⁶³

Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinde devşirme sisteminin uygulanmaya başlaması, pencik¹⁶⁴ uygulaması, Yeniçeri Ocağı ve Acemi Ocağı'nın, Osmanlı Devleti'nin merkez kuvvetleri olan Kapıkulu ocakları ile birbirlerine doğrudan ilişkili unsurlar olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı Beyliği'nin zuhur ettiği süreçte ilk askeri etkinlikler Rumeli bölgesine yönelik olarak alp-gaziler tarafından gerçekleştirilmekteydi. Alp-gaziler, düzenledikleri gaza faaliyetlerinde ele geçirmiş oldukları ganimetleri kendi paylarına almaktaydılar. Fakat ilerleyen süreçte askeri etkinliklerin artması neticesinde gazilerin ele geçirmiş oldukları esirlerin beşte birinin Osmanlı Beyliği tarafından sultan adına alındığı anlaşılmaktadır. Esir sayısında

yaya ve müsellemlerin askeri etkinliklerdeki yetersizliği anlaşılmıştır. Gaza faaliyetleri neticesinde elde edilen esirlerin beşte biri devlet adına alınarak askeri hizmetlerde kullanılmaktaydı. Beydilli, bu dönemde gazalarda esir edilen gayrimüslimlerden askeri anlamda faydalanılmasının yadırgamaya yol açtığını ve bu durumun da devşirme usulünün hayata geçirilmiş olmasında etki sahibi olmasının muhtemel olduğunu ifade etmektedir. Kemal Beydilli, "Yeniçeri", *TDV İslam Ansiklopedisi* 43 (İstanbul, TDV, 2013) s. 450.

¹⁶² Osmanlı Beyliği'nin erken dönemlerinde Rumeli bölgesinde gaza faaliyetlerinde bulunan gaziler tarafından ele geçirilmiş olan esirlerin beşte biri devlet adına alınmaktaydı. Erken dönemlerde Acemi Ocağı'nın insan kaynağını gaziler tarafından ele geçirilen esirler teşkil etmekteyken ilerleyen süreçlerde gayrimüslim tebaanın devşirilen çocukları teşkil etmeye başlamıştır. Mücteba İlgürel, "Acemi Oğlanı", *TDV İslam Ansiklopedisi* 1 (İstanbul, TDV, 1988) s. 324.

¹⁶³ Abdülkadir Özcan, devşirme sisteminin pencik uygulamasının yerini almasıyla ilgili olarak, askeri faaliyetlerin bir süre duraklamasının buna sebep olduğunu ileri sürmektedir. "I. Murad döneminde kurulan Yeniçeri Ocağı'na asker temini için önce pencik kanunu gereğince gayrimüslim genç savaş esirlerinden faydalanılmış, fakat zamanla fetihlerin azalması, Ankara Savaşı'ndan sonra da bir süre durması yüzünden devşirme yoluna başvurulmuştur." Abdülkadir Özcan, "Devşirme" *TDV İslam Ansiklopedisi* 9 (İstanbul, TDV, 1994) s. 254.

¹⁶⁴ Pencik sözcüğü, Farsçada *penç ü yek* beşte bir anlamına gelen ifadeden doğmuştur. Osmanlı Devleti'nin askeri etkinliklerinde ele geçirilmiş olan esirlerden beşte birinin devlet hizmetine alınmasını ifade etmektedir. Abdülkadir Özcan, "Pencik", *TDV İslam Ansiklopedisi* 34 (İstanbul, TDV, 2007) s. 226.

yaşanan artış ve yerli unsurların her türden askeri ihtiyaca karşılık veremiyor olması, bu esirlerden askeri hizmet anlamında faydalanma fikrinin doğmasına sebebiyet vermiştir.

Yeniçeri Ocağı'nın insan kaynağını başlangıçta savaş esirleri oluşturmaktaydı. Fakat ilerleyen süreçte pencik uygulaması devam etmekle beraber, Acemi ve Yeniçeri Ocağı'nın insan kaynağını daha çok devşirme sisteminin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı'nın nefer ihtiyacının karşılanması için Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim tebaanın yoğun olduğu bölgelerde devşirme sistemini uygulamaya başlamış oldukları görülmektedir.¹⁶⁵

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşu hakkında şu bilgileri vermektedir:

“ve bu cem‘ olınan oğlan pencik oğlanı derler ve pencik oğlanı demeğe sebeb oldur kim piyâde tâ‘ifesi ref‘ olunmak lazım gelicek anlara çiftlik bağlanur kâfirden oğlan cem‘ olunmak lâzım gelicek kâfir vilâyetlerinden ola Bilecik diyârına akın verdürüp ele giren gulâmın beşde birin miri için kabz eyleyüp üç yüz mikdârı oğlanı deftere kayd eylemek için Bektâş Paşa ve Hacı Bektâş evlâdından Temurtaş dede ve Hazret-i Mevlânâ evlâdından Emir Şâh Efendi ma‘rifetile yeniçeri kisvetin icâd edüp giyürdiler ve nâmlarına yeniçeri dediler inşâ‘a’llâhu Te‘âlâ mahallinde beyân olunur”¹⁶⁶

“yeniçeri yoldaşları mukaddemâ kâfir evlâdından cem‘ olunması fâtih-i Bolayır Süleyman Paşa zamânında vâki‘ olmuşdır ol zamânda Bilecik kâzısı olan Mevlânâ Kara Halil ile meşveret eyleyüp atlı yanında kal‘alar üzerine piyâde lâzımdur ve kal‘a fethine atlunun nef‘i olmayub hisârı muhâsara eylemeğe piyâde enfa‘dur deyü efkâr-ı isâbet medârları bu vechle karâr buldı ki evlâd-ı Etrâkden civânân ve gürbüz ve çalak yiğidler intihâb edüp zamime-yi sipâh-ı zafer-

¹⁶⁵ Devşirme sistemi, gayrimüslim ahalinin meskun olduğu bölgelerden gerçekleşmekle beraber devşirme kanuna göre her gayrimüslim unsur devşirilmezdi (Hırvatlar, Macarlar, Gürcüler devşirilmeyen gruplardandır). Ayrıca gayrimüslim ahalinin meskun olduğu bir takım bölgeler de devşirme sisteminin dışında tutulmaktaydı. Bu durum, bölgenin devlete karşı farklı türden bir mükellefiyete sahip olmasından kaynaklanmaktaydı. Abdülkadir Özcan, “Devşirme”, s. 255.

¹⁶⁶ K.Y. Rusya, vr. 11a-b.

penâh kılına bu fehm-i celili Mevlânâ Kara Halile tefviz edüp Mevlânâ-yı mezbûr dahı hizmetinde istikâmet tâmm ü kemâl üzere kıyâm ve sa'y-ı ihtimâm edüp dil-âver civânlar rûz-ı masâfda şîr-i ciyânlar cem' eyleyüp ikişer akça-yı 'Osmani ki rub'-ı dirhem-i şer'idür vazife ta'yin olındı ve eyyâm-ı sefer-i encâm olup mu'âvenet oldukda günlükler kat' olunup her biri vatanında zirâ'ate meşgul olup rûsûm-ı divâniyyeden halâs olalar ve bunlara on başı ve yüz başı ta'yin olunup piyâde nâmı ile iştihâr buldılar velâkin bu tâ'ife varduklarınca ziyâde olup sefer zaferde fesâda irtikâbları zuhûrında nişân-ı 'âli-câh âgâh oldukda erkân-ı devlet ile meşveret edüp vilayet kâzıların âdem gönderüp bin mikdârı kimesneyi evlâd-ı küffârdan cem' edüp meslek-i a'vân u ensârda münselik eyledi ve anlara ikişer akça ile 'ulûfe ta'yin eyilediler ve ol zamânda keşf-i kerâmetleri meşhûr olanlardan Hacı Bektaş velizâde Temurtaş Dede ve Hazret-i Mevlânâ evlâdından olan Emir Şah Efendi ma'rifetle yeniçeri keçesin düzüp bunlara giydirdiler ve keçeden bünyâd olduğün nâmına keçe dediler ve başına giydüğün bôrk dediler ve nâmlarına yeniçeri yoldaşların giydüğü kıyem Hazret-i Mevlânânun kisvesindendir ve Edrenede olan tiftiği Hacı Bektâş-ı Veli hazretlerinin yeninden nümûnedür ve du'âlar ve senâlar edüp giydirdiler lâkin Hazret-i Mevlânâ kisvesin Emir Şah Efendi giyürmeyince Temurtaş dedenün kepeneği yeni başında kâyim olup letâfet vermedi zikr olunan asker yeni kul olmagla nâmlarına yeniçeri dediler"¹⁶⁷

Erken dönem Osmanlı kaynakları, Yeniçeri Ocağı'nın teşekkülünü muhtemeldir ki birbirlerinden naklen, benzer şekillerde ve aynı döneme -I. Murad- tarihlendirerek anlatmaktadırlar. Buna göre:

Mehmed Neşri, eseri *Kitâb-ı Cihan-nümâ'da* Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunu şu şekilde anlatmaktadır:

"Kara Rüstem eytdi: "Efendi, bunca sultanluk malı niçün zâyî idersiz? Kadı-ı asker eytdi: "Nice mal zâyî itdüm" didi. Kara Rüstem eytdi: "iş-bu gaziler ki, gazâdan esir çıkarurlar, Tangri buyruğıyle beşde biri hünkâr'undur" dedi. Kadı-ı asker bunu Sultan Murad Gazi'ye bildirüb, Murad Han Gazi dahi eytdi: "Eğer Tangrı buyruğıyse şimden-girü alun" didi."¹⁶⁸

¹⁶⁷ K.Y. Rusya, vr. 34a-34b-35a.

¹⁶⁸ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi* C. 1, Haz., Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), s. 197.

“Andan sonra Gazi Evrenoz’a ve Lala Şahin’e ısmarladılar ki akından çıkan esirden biş başda birin, Padişah için alalar. Pes anlar dahi bu tertib üzerine birer kadı tayin idüb, akıncı kadıları deyü ad koyub bu tarîk üzre hayli oğlan cemi‘ idüb Murad Han Gazi’ye getürdiler. Çandarlu Hayr-üd-din Paşa eytdi: “bunları Türke virelüm. Hem müslüman olsunlar hem Türkçe öğrensünler. Sonra getürelüm, Yiniçeri olsunlar” didi. Pes öyle idüb, yevmen feyevmen yiniçeri ziyade oldı. Evvel Türke virüb bir nice yıl kullanur, hem türki öğrenüb, hem müslüman olur.¹⁶⁹ Andan kağuya getürüb ak-börk giyürüb adını yiniçeri kodılar. Pes yiniçeri ve solaklar Murad Han zamanında ihdas oldı.”¹⁷⁰

Aşıkpaşazade, Yeniçeri Ocağı’nın teşekkülünü şu şekilde anlatmaktadır:

“Bir gün Kara Rüstem derleridi bir dânişmend geld, Karaman vilâyetinden. Çandurlu Halil kim kadı-askeridi. Ana geldi. Eydür: “efendi, bunca hanlık malı niçün zâyî edersin. Kadı-asker eydür: “ol nice maldur” Rüstem eydür: “işbu esirler kim bu gâziler alurlar. Tanrı buyruğunda bunların beşde biri hanundur. Niçün alınmaz” der. Kadı-asker hana arz eyledi: han dahi eydür: “Tanrı buyruğu ise edün” der.”¹⁷¹

Hadîdi, Yeniçeri Ocağı’nın teşekkülünü şu şekilde anlatmaktadır:

“Meger kim Monla Rüstem adlu bir er

Ol kâdı-askere bu sözi söyler

Ki mâl-ı pâdişâhîye niçün siz

Hak’un emri iken taksir idersiz

Didi takri it ne mâldurur ol

K’ola şer‘ ile almağa anı yol

Didi her gâzinün sayup esîrin

¹⁶⁹ İlgürel, bu süreyi 3-8 yıl olarak vermektedir. Mücteba İlgürel, “Acemi Oğlanı”, s. 324. Beydilli, Türk ailelerinin yanında geçen zaman zarfının ihtiyaca göre değiştiğini, sistemin bu noktada kendisini esnetebildiğini hatta bazı durumlarda uygulama dışı bırakıldığını ifade etmektedir. Kemal Beydilli, “Yeniçeri”, s. 450.

¹⁷⁰ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, s. 199.

¹⁷¹ Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşazade Tarihi Osmanlı Tarihi (1285-1502)*, Haz., Necdet Öztürk, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013), s. 75.

Alasız begliğiün beşde birin

Yigirmi beşer akça her esîrin

Beşe irmezse hakkıdur emîrûn

Bunı Sultân Murâd’a arz iderler

Hak’un emrise alun dir alurlar”¹⁷²

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman’da Yeniçeri Ocağı’nın kuruluşu şu şekilde anlatılmaktadır:

“bir gün Kara Rüstem dirlerdi; bir danışmend var idi, Karaman vilayetinden gelmişti. Ol Kara Rüstem, Cenderelü Kara Halil kim kadiasker idi, ana geldi, eyitdi: “bunca beğilik malı zâyî’ idersin” didi. Kadiasker Kara Halil eydür: “zayı’ olıcak nice mal vardır eyidivir” didi. Kara Rüstem eydür: “iş bu esirlerden kim gazâdan gâzîler getürürler, Tanrı buyrığında bişde biri pâdişâhundur” didi. “niçün anı almazsın” didi. Kadiasker Kara Halil eydür: “bu kazıyyeyi pâdişâha arz ideyin” didi. Andan Gâzi Murad’a arz itdi. Gâzi Murad eyitdi: “Tanrı buyrığında var ise alun” didi.”¹⁷³

Erken dönem Osmanlı kaynaklarının, Yeniçeri Ocağı’nın I. Murad döneminde kurulmuş olduğu noktasında hemfikir olduklarını söylemek mümkündür. Buna göre Yeniçeri Ocağı, Kara Rüstem’in önerisi ve I. Murad’ın onayı ile esirlerin beşte birlik kısmının alınmasıyla kurulmuştur. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin vermiş olduğu bilgilere göre Yeniçeri Ocağı’nın teşekkülü mevcut piyade grubunun faydasız görülmesi, esirlerin beşte birini hizmete alma gayesi, atlıların yetersizliği sebebiyle piyade ihtiyacının doğması gibi etkenlerle, Orhan Bey dönemine tarihlendirilerek Orhan Bey’in oğlu Rumeli Fatihî Süleyman Paşa, Hacı Bektaş soyundan Timurtaş

¹⁷² Hadîdi, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, Haz., Necdet Öztürk (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991), s. 87-88.

¹⁷³ Anonim, *Tevârih-i Âl-i Osman* (F. Giese Neşri), Haz., Nihat Azamat (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1992), s. 24-25.

Dede ve Mevlana soyundan Emir Şah Efendi ile ilişkilendirilerek anlatılmaktadır. Bu noktada Yeniçeri Ocağı'nın teşekkülü ile ilgili verilen bilgilerin mukayesesi ile Aşıkpaşazade, Neşri, Hadîdi gibi isimlerin *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın kaleme alınmasından çok daha önce yazılmış olmaları -en geç XVI. yüzyılın ilk yarısı- ve *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin, Yeniçeri Ocağı içerisinde bir kimse olarak Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşuna ilişkin geriye dönük manevi bir arka planda temellendirilmiş romantik bir anlatıyı tercih etme temayülünde olabileceğinden ötürü müellifin vermiş olduğu bilgilere şüpheyile yaklaşılması gerektiğini belirtmek gerekmektedir.¹⁷⁴

2.2. Devşirme Sisteminin Bozulması Meselesi

Yeniçeri Ocağı'nın asker kaynağının temelini devşirme sistemi oluşturmaktadır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, eserinin yazılış amacına uygun şekilde Yeniçeri Ocağı'nın insan kaynağı olan devşirme sisteminin ne şekilde uygulanması gerekliliği ile ilgili olarak detaylı bilgi aktarımlarında bulunmaktadır.¹⁷⁵ Devşirme sisteminin uygulanması hakkında bilgi verirken devşirme için görevlendirilen zabıtların seçilmesinden devşirilen oğlanların Yeniçeri Ocağı içerisinde geçirmiş olduğu tüm aşamalara kadar detaylı bir tasvir yapmaktadır. Müellifin bu tasvir esnasında sıklıkla vurgulamakta olduğu husus, kaidelerin titizlikle uygulandığı dönemlerde Yeniçeri Ocağı'nda herhangi bir aksaklığın olmadığı, kaidelerin terk edilmeye başlanmasıyla beraber Yeniçeri Ocağı içerisinde bozulma

¹⁷⁴ Yeniçeri Ocağı ve Bektaşilik arasındaki ilişkiye ilişkin olarak bkz.: Abdulkasim Gül, "Bir Efsanenin Gücü: Yeniçeri-Bektaşilik Münasebetinin Tarihi Gelişiminin İncelenmesi", *Turkish Journal of History* 7, (2022): s. 107-163.

¹⁷⁵ Müellif, eserin birinci babında acemi oğlanlar hakkında, ikinci babında yeniçeriliğin ortaya çıkışı hakkında ve devşirme sisteminin ne şekilde uygulanması gerektiği hakkında bilgiler vermektedir.

emarelerinin görülmeye başladığıdır. Müellif, bundan ötürü sıklıkla kadim kanunların terki ile Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasını ilişkilendirmektedir. Müellif, devşirme sisteminin Yeniçeri Ocağı'nın durumunu doğrudan etkilediği görüşündedir. Buna göre Yeniçeri Ocağı'nda bozulmanın temel sebebi de devşirme sisteminin uygulanmasındaki aksaklıklar ile ilişkilidir.

“buna benzer envâ’-i ikdâm tâmm ile ve emr-i şerifler ile tahrir olunıp yeniçeri ocağına hâricden âdem dâhil olup nizâm-ı ‘âleme hâlel gelinmeye deyü zikr olunan vech üzre yeniçeri ocağı bir mazbût ocak iken vâki’ olan kânûn ü kâidelerün binde biri bâki değüldür şöyle kim evvelki gibi kânun ü kâ’ideleri edâ olunmaya vardukları yerde hizmet edâ olunmaz”¹⁷⁶

Yeniçeri Ocağı için oğlan toplanmasıyla ilgili dikkat edilmesi gereken hususları sıralayan müellife göre, Yeniçeri Ocağı'na hariçten kimselerin dahil olması, Yeniçeri Ocağı'nın ve akabinde nizâm-ı âlemin bozulması anlamına gelmektedir. Bu sebeple oğlan toplamada kaidelerin uygulanması bir zarurettir. Devşirmenin hangi esaslara dayalı olarak gerçekleşeceği bellidir ve devşirmeden sorumlu ağalar bu kaideleri hassasiyetle gözetmek mecburiyetindedir.

Kavânîn-i Yeniçeriyân'daki anlatıma göre devşirme sisteminin uygulamasında toplanan oğlanlar birkaç yüz kişilik sürüler haline getirilerek devlet merkezine gönderilmekte ve burada da teftiş edilmekteydiler. Herhangi bir sürüde kanuna muhalif bir devşirmenin tespit edilmesi halinde o sürünün tamamı tophane veya cebahaneye gönderilmekteydi.¹⁷⁷ Müellif, bu uygulamanın sebebini Yeniçeri Ocağı'nın askeri anlamda özel bir grup olmasıyla ve kanunsuzlukların kabul edilmesinin Yeniçeri Ocağı'nın nizamını olumsuz etkileme ihtimaliyle açıklamaktadır. Müellife göre Yeniçeri Ocağı, kanun ve kaidelerin her aşamada titizlikle gerçekleştirildiği bir

¹⁷⁶ K.Y. Rusya, vr. 10b-11a.

¹⁷⁷ K.Y. Rusya, vr. 16b-17a.

teşkilattır. Bu teşkilata nefer alımı esnasında kanunsuzlukların tespit edilmesi ve buna mani olunması gereklidir. Böylece Yeniçeri Ocağı'nın iç nizamı ve bununla ilişkili olarak da nizâm-ı âlem sağlanabilecektir.

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, Yeniçeri Ocağı içerisindeki problemlerin müsebbibi olarak usule aykırı şekilde Yeniçeri Ocağı'na dahil olanları görmektedir. Bu kimseler, usule uygun gelmeyip gerekli aşamalardan geçmedikleri için kanunları bilmemektedirler ve bilmedikleri kanunları da uygulamamaktadırlar. Müellifin bu görüşü, İstanbul yangınlarıyla ilgili olan anlatısında açıkça görülmektedir.

“yeniçeri yoldaşların İstanbulda olan hizmetlerinün birisi ihrâka varup söyündürmekdür ve anları söyündürmek için kanca ve gerdeller ve baltalar verilir”¹⁷⁸

“imdi ihrâkda yağma olunmamak gerekdür bunlar yağmâ edicek âhardan olanlar yine etmek gerekdür”¹⁷⁹

“bunların içinde yolu ile gelenlerde hergiz müselmânların mâlın yağmâ eder bu kadar meğır bed-asl ola yolu ile gelmemiş ola zirâ derinti olan tâ'ifeden hayr gelmez”¹⁸⁰

Yukarıda yer verilen anlatıya göre, yeniçerilerin sorumluluklarından biri İstanbul'da çıkan yangınları söndürmektedir. Bu yangınlar esnasında yağma türünden olayların yaşanmış olduğu anlaşılmaktadır. Müellife göre, kanunlara uygun şekilde yeniçeri olanların yağma türünden hoş olmayan işleri yapması mümkün değildir. Yağmayı gerçekleştirenlerin usule aykırı olarak Yeniçeri Ocağı'na dahil olan kimseler olduğunu ifade etmektedir.

Kavânîn-i Yeniçeriyân'ı, alanında kaleme alınmış olan diğer pek çok eserden ayırt eden özelliği, müellifin, eserinde kaleme almış olduğu meseleleri içeriden

¹⁷⁸ K.Y. Rusya, vr. 48a.

¹⁷⁹ K.Y. Rusya, vr. 48b.

¹⁸⁰ K.Y. Rusya, vr. 48b.

gözlemleme şansı olan bir kimse olmasıdır. Bu durum, müellifin değerlendirmelerine hem değişen koşulları tam anlamıyla kavrayamaması hem de yaşanan değişimi doğrudan gözlemleyebilmesi ve mukayeselerde bulunabilmesi bakımından etki etmiştir. Bu noktada *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, Yeniçeri Ocağı içerisinde bir isim olarak, Yeniçeri Ocağı içerisinde meydana gelen pek çok türden olayın gerçekleştiği zemine hakim birisidir. Müellifin şikayetçi olduğu ve dikkat çekmek istediği hususlar ile önerileri göz önünde bulundurulduğunda Yeniçeri Ocağı içerisinde yaşananları ve sebeplerini derinlemesine analiz etmiş olduğu görülmektedir. Bu noktada müellif, başta Yeniçeri Ocağı'na dışarıdan usule aykırı şekilde dahil olma meselesi olmak üzere sonlandırılması gerektiği uygulamalarla ilgili yapılması gerekenleri adeta bir reçete halinde sunmaktadır. Müellif, Yeniçeri Ocağı'na usule aykırı olarak ne şekilde alımların yapıldığına dair ipuçları vermektedir. Buna göre oğlanların devşirilmesi itibarıyla başlayan sürecin tamamında herhangi bir ihmalin, kanuna aykırı olan kimselerin Yeniçeri Ocağı'na dahil edilmesine olanak sağladığı anlaşılmaktadır. Müellif, bu noktada özellikle kayıt altına alma ve yoklama işlemlerine dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

“gulâm cem‘i için verilen emr-i şerif vilâyet beğlerine ve kâzılara hitâben yazılmaz tâ kim varan pencik kulı bir güzelce oğlancuk veyâhûd bir ekâbir oğlın bulup giydürmek diledükde anlara hitâben olıcak şefâ‘at eylemeyeler deyu emr-i şerifde bu denlü istiklâl olıncak gulâm cem‘ eylemekde bir müstakim ve din-dâr kimesnelere vermek gerekdür tâ kim bildüklerin eylemeyeler”¹⁸¹

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, Yeniçeri Ocağı içerisinde meydana gelen ve gelebilecek olan herhangi bir usulsüzlüğün çok temel aşamalarda gerçekleşebileceği görüşündedir. Bu noktada müellif, sürecin başlangıcı itibarıyla uyarılarını

¹⁸¹ K.Y. Rusya, vr. 9a.

sıralamaktadır. Buna göre tüm sürecin sıhhatli bir şekilde yürütülebilmesi noktasında, süreç devşirmeye memur edilen kimselerin seçilmesiyle başlatılmaktadır. Müellif, oğlanların devşirilmesi hususunda payitahtın muhatabının yerel idareciler olmadığını ifade etmektedir. Bu durum, seçilmiş oğlanla ilgili olarak yerel idarecilerin inisiyatif kullanma ihtimalleriyle açıklanmaktadır. Ayrıca, devşirmeye memur edilmiş olan kimselerin yerel idare karşısında tam yetkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

“cem‘ olındıkda iki yüz neferi bir süri bağlayup ve süri bağlanduğı kâzılığı yazup ve oğlanların şekillerin ve kâzıların ve köylerin ve babaların ve anaların adların ve nişânların ve süri bağlandığı yerleri ve sürici başların ve kendü adların ve kâfirce adların ve müselmanca adların ve kaçınıcıda oldukların ve bölüklerin defter edüp ve ağaları mühürleyüp ber-mu‘ted ihtiyâr oda başlıkdan çıkmış yoldaşı veyâhûd kethüdâ beğ ve baş çavuş ve sâyir ocak ağalarının yoldaşı var ise sürici başı ta‘yin eyleyüp”¹⁸²

Devşirilmiş olan oğlanların bir araya getirilerek kayıt altına alınmaları ve devlet merkezine getirilip ardından ailelerin yanlarına gönderilmeleri gibi aşamaların titizlikle yürütülmüş olduğuna dair bir anlatı söz konusudur.

“ve sürici geldükde kaç oğlan olmışdur ve kaç kimesne hasta olup yolda kalmışdur eğer ölmüş var ise defterden ihrâc edeler ve hastalar kaç ise defter edüp eyü oldukda gelüp gerü ağa öninde yoklamak lâzımdur zirâ hasta nâmıyla ba‘zı kimesnenün akçasın alup yoklanmış deyu hastadur geride deyu gerüde alıkorlar aradan zamân geçer yoklanmaz eşkâli ise defterde mevcuddur sonra yazı zamânında ise yoklanmaz bu tarikle defterden hâric âdem dâhil olur bu asl azcuk hilelere mukayyed olmagla ortalık bozuk düzen olur ve devşirmeden gelen oğlanların yoklamasında muhkem ikdâm lâzımdur”¹⁸³

Devşirilen oğlanların kayıt altına alınmaları ve İstanbul’a getirilmelerinde yolculuk esnasında herhangi bir usulsüzlüğe yol açılmaması için uyarılarda bulunmaktadır.

¹⁸² K.Y. Rusya, vr. 11b-12a.

¹⁸³ K.Y. Rusya, vr. 17a.

Burada müellifin dikkat çekmekte olduğu mesele açık bir şekilde göstermektedir ki küçük gibi görünen ihmaller büyük problemlere yol açabilmektedir.

“be-dergâh-ı ‘âli oldukda eşkâllerin yoklayup çıkarmak lâzımdur el altından çıkarmakdan hazer olunmak gerekdür tâ kim mürde yeri akça ile bey‘ olınmaya mürde yerine geçenün ne ismi uyar ve ne eşkâli uyar ağanun önine çıkmağa yüreği döğmez zirâ el hâ’in ü hâ’ifdür imdi bu kânûnları ağalar bir hoşça gözetmek gerekdür tâ kim beytü’l-mâli’l-müsliminden ‘ulûfeye mâlik olup yayanun ehli olması şartdur ve hizmetün ‘uhdesinden gelmek lâzımdur kim yedükleri vazife helâl ola bu asl şeyler ekseri gözlenmedin kalmışdur ol ecilden ahvâl dahi müşevveş olmuşdur”¹⁸⁴

“imdi bunlara muhkem ikdâm ve tenbih gerekdür tâ kim mürde yerini bey‘ etmeyeler bu kânûnları gözlemek şartdur ve lâzımdur ve ‘acemi oğlanı çorbacıları müstakim ve din-dâr olmak gerekdür kim hizmetde mevcut olanı ve olmayanı defterden ihrâc edüp ve küçük ve gemiden firar eden neferleri yazmayalar ‘acemi kâtibine muhkem tenbih edüp defterden ihrâc edeler ve bunlardan defterden ihrâc oldukda bir dahı anı deftere kayd etmemek gerekdür”¹⁸⁵

Müellif, kayıt altına alınmış olan oğlanların hastalık veya ölüm haline ilişkin kayıtlara dikkat edilmemesi halinde bunun usulsüzlüklere yol açabileceğini vurgulamaktadır.

Müellifin anlatısına göre Yeniçeri Ocağı’ndaki durum, yeniçerilerle ilişkilidir. Devşirme sisteminin kaidelere uygun olarak uygulanıp uygulanmaması, Yeniçeri Ocağı içerisinde neferler eliyle gerçekleşen olayları etkilemektedir. Sisteme uygun olarak devşirilen oğlanlar ve yine bunların sisteme uygun olarak Yeniçeri Ocağı içerisinde konumlandırılmaları Yeniçeri Ocağı’nın nizamının muhafazası anlamına gelmekteydi. Bu anlamda müellif, Yeniçeri Ocağı ve devşirme sistemi arasında paralel bir ilişki olduğu iddiasındadır.

¹⁸⁴ K.Y. Rusya, vr. 29b.

¹⁸⁵ K.Y. Rusya, vr. 31a.

“zîrâ bu ocak âhar ocaklara benzemez pâdişâh-ı ‘âlem-penâha lâzım olacak kuldur ol ecilden ocağa dahil etmezler ihmâl olunmagla ‘âsker-i islâm arasında dirinti dâhil olmagla nizâm-ı ‘âleme hâlel gelmeye”¹⁸⁶

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, Yeniçeri Ocağı içerisine devşirme haricinden kimselerin alınmasının kanuna muhalefet olduğunu eserinde sıklıkla vurgulayarak bunun sakıncalarına yer vermektedir.

“ammâ kadimü’l-eyyâmdan berü yeniçeri devşirme ve kul oğlından gayri olmak kânûn değıldür”¹⁸⁷

“ol zamânda yeniçeri ocağı gâyet mazbût idi hilâf-ı mu’tâd yeniçeri etmek mümkün değıl idi”¹⁸⁸

“ol zamânda otuz kırk bin akça versek yeniçeri değıl ‘acemi oğlanıyla olmak mümkün değıl idi”¹⁸⁹

Müellifin, aynı zamanda devşirme sisteminin titizlikle uygulanmasına sıklıkla dikkat çekmesinin başlıca sebebinin Yeniçeri Ocağı’na sistem dışından kimselerin girmesini önlemek, Yeniçeri Ocağı’nın nizamına sadık kalınmasını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Devşirmeler arasında kanuna muhalif kimselerin bulunması, müellif tarafından kutsal görülen Yeniçeri Ocağı’nın ve nihayetinde Osmanlı Devleti’nin nizamının bozulmasına sebebiyet verebilecek bir tehlike olarak görülmektedir. Usule uygun olmayan yöntemlerle Yeniçeri Ocağı’na asker alınması ve bu kişilerin sayılarının artması, usulsüzlüklerin artmasının sebebi olarak görülmektedir. Eserde yer alan III. Murad döneminde yaşandığı iddia edilen bir vak’a, *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin devşirme sistemi konusundaki görüşlerini anlaşılır kılması bakımından oldukça önemlidir.

¹⁸⁶ K.Y. Rusya, vr. 17a.

¹⁸⁷ K.Y. Rusya, vr. 79a-b.

¹⁸⁸ K.Y. Rusya, vr. 79b.

¹⁸⁹ K.Y. Rusya, vr. 79b.

“Sultân Murâd hân hazretleri tahta cülûs eyleyüp şehzâdeyi sünnet eyleyüp sûr-ı hümayûnda ba‘zı kâfir evlâdı gelüp müselmân olup şeref-i İslâm için hünkâr dirliklerinden cebecilik ve topçılık verilmek teklif olındıkda anlar kâyil olmayup birer akça ‘acemi oğlanlığı veyâhûd devşirme gibi Türk üzerinde olan oğlanlar gibi eşkâlümüzü alup ana defterine kayd eylemen deyu ihsân taleb olındıkda ol zamânda yeniçeri ağası olan ma‘zûl Ferhâd Paşayı da‘vet edüp bunların deftere kayd olunması fermân olındıkda ağa eytdi pâdişâhum bunların eşkâl defterine kayd olunması kânûn değüldür devşirmenün perişân olmasına bâ‘is olur hâricden âdem dâhil olursa gayrılar dahi duhûl eder bunda İslâma gelen kâfir evlâdı bed-asl ve rezildür ve ekser yetimlik ile büyümişdür terbiyet görmemişdür ve ekser san‘at ehliidür ve çok yüz görmüşdür ve Edrene ve Bursa ve İstanbul keferesi evlâdı almak memnû‘dur bunlar şehir oğlanıdur bu tarikle bunlar ocağa dâhil olmağa pâdişâhun izn-i şerif olıcak kâdir olan her biri kânûna muhâlif iş ile ocağa almağa başlar nizâm-ı ‘âleme zarar eder”¹⁹⁰

Olayın devamında III. Murad, Ferhad Paşa’nın muhalefetine karşılık uygulamayı hayata geçirir ve Ferhad Paşa’yı azleder. Müellif, bu olayın gerçekleşmesinin ardından Türklerin de gayrimüslim kimliğine bürünerek kendilerini İslamiyet’e yeni geçmiş şeklinde göstererek acemi oğlanı kaydettirmiş olduğunu ifade etmektedir.¹⁹¹ Ayrıca bu olayı gören rüşvetçilerin de bunu fırsat olarak değerlendirmiş olduklarından söz edilmektedir.

“anların cem‘ olup ‘acemi oğlanı defterine kayd olındığın erbâb-ı rüşvet göricek anlara iş açılup bu ana değin ede yürürler”¹⁹²

Müellif, Yeniçeri Ocağı için devşirilecek kişilerin din, ırk, fiziksel ve sosyal koşulları gibi belirli niteliklere sahip olması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁹³ Bu koşulların sağlanmamasının sakıncalarına da yer vermektedir. Buna göre söz konusu niteliklere sahip olmayan kişilerin devşirilmesi kanuna muhalefettir ve kadim

¹⁹⁰ K.Y. Rusya, vr. 23b-24a.

¹⁹¹ K.Y. Rusya, vr. 24b.

¹⁹² K.Y. Rusya, vr. 24b.

¹⁹³ K.Y. Rusya, vr. 9a-b, 10a-b.

kanunlara göre bu niteliklerin dışına çıkılmasının zararları görülmüştür. Buna göre Türk evladı, Türkçe bilen Hristiyan evladı devşirilmezdi.¹⁹⁴ Macarlar, Hırvatlar, Gürcüler, Kürtler çeşitli sebeplerden ötürü devşirilmeleri sakıncalı görülen diğer gruplardır.

“kânûn budur andan gayri bir vechle olmak kânûn-ı münife muhâlifdür ammâ sonradan çendân nazar etmemekle dedükleri kâfir evlâdını bed-asl mıdır değül müdür asla yoklamayup şefâ’atle veyâhûd rehâvet ile bir mikdâr şeylerin almakla Türk evlâdı mıdur babası anası adın kâfir adlarından birisiyle zikr ettürmekle ağa çerâğı edüp her bir yeniçeri edüp çerâğ etmekle defter doldurdılar ağa çerâğı olalıdan berü yeniçeri arasına Türk dâhil olmağa ‘illet-i müstâkille olmuşdur devşirmeye ihtiyaç kalmamışdır devşirmenün bozulmasına sebep bu olmuşdır ağa çerâğı olan kimesneler ise cümle Türkdür cümleden evvel ref’ olacak bid’at budur zirâ sonradan peydâ olduğuçün ve Türk ocağa dâhil olduğuçün bir yerde yüz ağartılmak mümkün olmayub”¹⁹⁵

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, devşirme sisteminin uygulanması hakkında bilgi verdikten sonra mevcut dönem içerisindeki bazı durumlara dikkat çekmektedir. Müellif içerisinde bulunan dönemde yukarıdaki anlatıya göre kanuna aykırı şekilde Türklerin de Yeniçeri Ocağı içerisinde dahil olduğunu ifade etmektedir. Türkler, anne babalarının isimlerini gayrimüslimlere ait olan isimlerden birini söyleyerek ve bir miktar rüşvet vererek Yeniçeri Ocağı’na dahil olmaktadır. Buradan Yeniçeri Ocağı’nın nefer ihtiyacının yalnızca, *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi tarafından ideal portre dahilinde görülmüş olan devşirme kökenlilerden karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Yeniçeri Ocağı’na devşirme haricinde olan kimseler, yani daha çok Anadolu’da bulunan Türkler de alınmaktaydı.

¹⁹⁴ “zinhar Türk evlâdın almayalar ve bu cânibde şefâ’atle giden eger Türkçe bilür kâfir evlâdı ise almayalar” K.Y. Rusya, vr. 9a.

¹⁹⁵ K.Y. Rusya, vr. 18b-19a.

Yeniçeri Ocağı'nda nefer olmak, Osmanlı toplumu içerisinde ayrıcalıklı bir konumda bulunma anlamını taşımaktaydı. Bunların Yeniçeri Ocağı'na girmek suretiyle askeri sınıfın ayrıcalıklarından yararlanma gayesinde olduklarını söylemek mümkündür. Devşirme olmayan Türklerin Yeniçeri Ocağı'na dahil olması, Yeniçeri Ocağı nizamını bilmeyenlerin Ocak nizamını muhafaza etmemesi ve sistemin bozulmasının sebebi olarak görülmektedir.

“ocağa bir alay derinti Türk mürk dâhil olup sefere varmaduklarından mâ'adâ vardıkları yerde nice fesâdları zuhûr edicek”¹⁹⁶

2.3. Bosna Bölgesinde Devşirme Sisteminin Uygulanması

Devşirme meselesi ile ilgili olarak *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın verdiği bilgiler doğrultusunda üzerinde durulması gereken meselelerden biri Bosna bölgesinin devşirme sistemine dahil edilmiş olmasıdır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin aktarmış olduğu bilgiler doğrultusunda devşirmeyi belirleyen başlıca husus gayrimüslimlerin, din ve dil aracılığıyla Osmanlı askeri sistemine entegrasyonudur. Fakat Bosna'da meskun Müslüman ahalinin de devşirme uygulamasına tabi tutulduğu anlaşılmaktadır. Müellif, Bosna'da meskun Müslümanların devşirilmesi meselesini II. Mehmed dönemine temellendirerek aktarmakta ve Müslüman bir grubun devşirilmesini kadim kanunların çiğnenmesi şeklinde değil, esasında kadim kanunların buna göre şekillenmiş olmasıyla açıklamaktadır.

“yukarıda oğlan cem'i içün verilen emr-i şerifde kâfir evlâdından gayrısın cem' eylemeği nehy eylemişken bosna diyârında cem' olınan oğlanların cümlesin müselmân oğlu müselmân iken ve cem' olunmamak kânûn değil iken andan mâ'adâ anlarun ekserini sarây-ı âmireye ve has bağçeye verdüklerine ve tâ'ife-i mezbûrun bu denlü i'tibârına sebep oldur kim ol zamânda

¹⁹⁶ K.Y. Rusya, vr. 54a.

Fâtih-i Konstantiniye Sultân Muhammed hân hazretleri bosna diyârı üzerine ‘asker-i zafer-
eserleri ile teveccüh buyurdıklarında ol diyârda ‘umûmen re‘âya ü berâya pâdişâh-ı ‘âlem-
penâh hazretlerinün kuvvet kudretün bildüklerinde karşı gelip rikâb-ı hümayûnlarına yüzlerin
sürdiler ve bir uğurdan imâna gelicek pâdişâh-ı ‘âlem-penâh hazretleri imâna geldiklerün
göricek bildi kim bunlar tâ‘ife değüldür şeref-i İslama müşerref olduklarına binâ‘en benden ne
murâd edersiz ve talep eylen dedükde diyârlarından oğlan cem‘ olunmasın murâd etdüklerinde
bu iltimasların kabul edüp bunlardan oğlan cem‘ olunmasını kânûn eyledüler”¹⁹⁷

Bu anlatıya göre Bosna toprakları II. Mehmed döneminde Osmanlı hakimiyeti altına alındığında bölgenin gayrimüslim ahalisi Müslüman olmuştur. II. Mehmed, halkın İslamiyet’i kabul etmesinin neticesinde onlara ihsanda bulunmak istemiş ve buna karşılık bölge halkı aralarından oğlan toplanmasını talep etmiştir.

II. Mehmed döneminde Bosna’nın Osmanlı hakimiyetine girmiş olduğu ve bölgenin İslamlaşmaya henüz yavaş yavaş başlamış olduğu kaynaklardan takip edilebilmektedir.¹⁹⁸ Osmanlı Devleti, XIV. yüzyılda Balkan coğrafyasına yönelik askeri faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. XV. yüzyıla gelindiğinde Balkanlarda, önemli oranda Osmanlı hakimiyeti sağlanmıştı. Henüz ele geçirilememiş olan Bosna bölgesi, İstanbul’un fethini takip eden süreçte II. Mehmed’in hedefi haline gelmişti. 1463 yılında Bosna’ya yönelik askeri faaliyetlerden sonuç alınmış ve merkezî Saraybosna olan Bosna sancağı teşkil edilmişti.¹⁹⁹ Bosna, takip eden süreçte Osmanlılar ve Macarlar arasında bir mücadele sahası olma özelliğini sürdürmüşse de bölgede Osmanlı varlığı yüzyıllar boyunca devam etmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁷ K.Y. Rusya, vr. 12b-13a.

¹⁹⁸ Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-feth*, Haz., Mertol Tulum (İstanbul: Baha Matbaası, 1977), s. 121-128.

¹⁹⁹ Branislav Djurdjev, “Bosna-Hersek”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 6 (İstanbul, TDV, 1992) s. 298

²⁰⁰ Nada Trifkoviç, “Bosna Hersek ve Sırbistan’da Devşirme Sisteminin Uygulanması ve Bölgenin İslamlaşmasında Oynadığı Rol”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2020, s. 27.

Bosna bölgesinin İslamlaşması ise tartışmalı bir mevzudur. Osmanlı hakimiyeti öncesinde Bosna coğrafyasının nüfusuna bakıldığında dini anlamda bir bütünlük arz etmediği görülmektedir. Bölgede Ortodoks, Katolik ve Bogomillerin varlığı anlaşılmaktadır. Bogomiller, batısında Katolikler ve doğusunda Ortodokslar olmak üzere Bosna coğrafyasını merkez edinmişlerdi.²⁰¹ I. Dünya Savaşı öncesi dönemde kabul gören görüşe göre Bosna halkının İslamiyet'i kabul etmesi, kısa süreli ve radikal bir şekilde gerçekleşmişti. Bosna'yı merkez edinmiş olan ve Katoliklik ile Ortodoksluğa mesafeli olan Bogomillerin, ahlaki esaslardaki benzerliklerden ötürü İslamiyet'i kabul etmekte zorlanmadığı öne sürülmekteydi.²⁰² İki savaş arası dönemde bu görüş reddedilerek Bosna halkının tedricen İslamiyet'i kabul ettiği öne sürülmüştür.²⁰³ Bosna sancağının²⁰⁴ 1469 yılında Hristiyan nüfusu %99.15 iken Müslümanlar %0.85; 1485 yılında Hristiyan nüfusu %87.7 iken Müslümanlar %12.3; 1489 yılında Hristiyan nüfusu %84.1 iken Müslümanlar %15.9 oranındaydı.²⁰⁵ Tahrir defterlerinin vermiş olduğu bilgilere göre Bosna sancağında 1489'da yaklaşık 25 bin hane, 1300 civarında eşi vefat etmiş kadın, 4000'den fazla bekar Hristiyan'dan müteşekkil bir grup bulunmaktaydı ki ortalama 130 bin kişilik bir Hristiyan nüfusa tekabül etmektedir. Aynı yılda 4500 hane, 2300 kadar bekarın oluşturduğu Müslüman nüfusun ortalama 25 bin kişiye tekabül ettiği anlaşılmaktadır.²⁰⁶ Bu bilgiler, Bosna'nın Osmanlı hakimiyetine girişini takip eden süreçte nüfusun birden İslamlaşmadığını göstermektedir. Bosna bölgesinde dini anlamda değişikliğin ne hızla yaşandığına dair

²⁰¹ Nada Trifković, "Bosna Hersek ve Sırbistan'da Devşirme Sisteminin Uygulanması ve Bölgenin İslamlaşmasında Oynadığı Rol", s. 28.

²⁰² Branislav Djurdjev, "Bosna-Hersek", s. 300.

²⁰³ Branislav Djurdjev, "Bosna-Hersek", s. 298-299.

²⁰⁴ Bosna, 1580 yılına dek, Osmanlı idari sisteminde sancak iken bu tarih itibarıyla eyalete dönüştürülmüştür. Feridun Emecen, "Bosna Eyaleti", *TDV İslam Ansiklopedisi* 6 (İstanbul, TDV, 1992), s. 296.

²⁰⁵ Nada Trifković, "Bosna Hersek ve Sırbistan'da Devşirme Sisteminin Uygulanması ve Bölgenin İslamlaşmasında Oynadığı Rol" s. 32.

²⁰⁶ Branislav Djurdjev, "Bosna-Hersek", s. 300.

kesin bir sonuca ulaşmak mümkün gözükmüyorsa da Bosna halkının II. Mehmed dönemi itibariyle İslamiyet'i kabul etmeye başladığı anlaşılmaktadır.

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, kaidelerin uygulanmasını eserinin farklı yerlerinde sıklıkla vurgulamaktadır. Kaidelere sıkı bir şekilde bağlı olduğu anlaşılan müellifin, bazı noktalarda hükümdarların kaideleri çiğnediğine dair ifadeler yer verdiği görülmektedir.²⁰⁷ Müellifin uygulanmasını zaruri gördüğü kaidelerin başında da devşirme sistemi gelmektedir. Bunun sebebinin, Yeniçeri Ocağı içerisindeki her türden meselenin sorumlusu olarak yine Yeniçeri Ocağı'nın kendisini görmüş olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Müellifin bu noktada usule uygun olarak Yeniçeri Ocağı'na alınmamış olan kimselerin Yeniçeri Ocağı içerisinde usulleri korumaya yönelik bir temayül göstermeyeceklerine dair çok temel bir yaklaşımı vardır.

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin ifadeleri tahlil edildiğinde “bosna diyârında cem‘ olınan oğlanların cümlesin müselmân oğlu müselmân iken” ifadesinin ne ölçüde gerçeğe tekabül ettiği sorgulanabilir. Bosna sancağından gayrimüslimlerin devşirilmekte olduğu kayıtlardan takip edilebilmektedir.²⁰⁸ Ayrıca müellifin, yalnızca Müslümanların toplandığını iddia etmesi, Bosna'dan gerçekleşen devşirmenin hukuki zeminine dair bilgisine şüphe düşürmektedir.

“bir uğurdan imâna gelicek” ifadesinin de sorgulanması gereken bir başka meseledir. Bosna ahalisinin toplu halde Müslüman olduğu ve buna karşılık devşirmeye tabi tutuldukları üzerine temellendirilen anlatı, toplu bir İslamlaşma takip edilemediği

²⁰⁷ Trabzon bölgesinde devşirme uygulamasının gerçekleştirilmesine ilişkin bahiste I. Selim ve Piri Mehmed Paşa arasında bu türden bir diyalog aktarmaktadır, bkz.: K.Y. Rusya, vr. 15a-b.

²⁰⁸ Aşkın Koyuncu, “Kavânîn-i Yeniçeriyân ve Bosnalı Müslüman Çocuklarının Devşirilmesi Meselesinin Tenkidi”, *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler C. I*, (2016): s. 201.

için şüphelidir. 1469 tarihli tahrir defterine göre Bosna Sancağında Müslüman hane sayısı 332 iken Hristiyan hane sayısı 37.125'tir. Müslüman nüfus oranı 1485'te %12.3'e, 1489'da ise %15.9'a ulaşmıştır.²⁰⁹ Bosna'nın Müslüman nüfusunun giderek artmış olduğu anlaşılmakla beraber bu veriler, II. Mehmed döneminde toplu bir ihtida hareketinin olmadığını göstermektedir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin II. Mehmed döneminde gerçekleşmiş olduğunu iddia ettiği bu olay, dönemin diğer kaynaklarında yer almamaktadır. Müellifin, eserini olayın gerçekleşmiş olduğu tarihten oldukça geç bir tarihte yazmış olması, bu bilgiye şüpheyile yaklaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu durumda kuvvetle muhtemel iddia edilen olay yaşanmamış veya düşük bir ihtimalle sultan ile küçük bir grup arasında yaşanmıştır. Fakat dönemin kaynaklarında böyle bir bilgiye rastlanılmaması ve bu rivayetin yer aldığı mezkur kaynağın olayın yaşandığı iddia edilen tarihten oldukça geç bir tarihte yazılmış olması böyle bir olayın mahiyetinin gerçekte nasıl olduğunu sorgulatmaktadır.

“şeref-i İslâma müşerref olduklarına binâ'en benden ne murâd edersiz ve talep eylen dedükde” ifadesi ile sultanın ihsanda bulunma hakkına yapılan vurgu görülmektedir. Bu durum, Osmanlı sistematiği göz önünde bulundurulduğunda mümkün gözükmemektedir. Hünkarın, bir bölgenin halkına çeşitli türden imtiyazlarda bulunma hakları her zaman olagelmıştır.

“diyârlarından oğlan cem' olinmasın murâd etdüklerinde” ifadesine temkinli yaklaşılması gerekmektedir. Öncelikle, Bosna'nın Osmanlı hakimiyeti altına alınması 1463 yılında gerçekleşmiştir. Yeniçeri Ocağı'nın, genel anlamda kulların Osmanlı devlet ve toplum nezdinde imtiyazlı bir konuma ulaşmaya başlamaları II. Mehmed dönemi itibariyle gelişmeye başlamıştır. Bu noktada, Bosna ahalisinin devşirme

²⁰⁹ Koyuncu, a.g.m., s. 206.

sistemine dair talepkâr bir yaklaşıma sahip olmaları çok makul gözükmemektedir. İstanbul'dan devşirme için gönderilen görevlilerin, Müslümanları devşirmesine engel olunmaması için bölge idarecilerinin uyarılması,²¹⁰ bölge halkının ve yerel idarecilerin Müslümanların devşirilmesine bakış açılarını ortaya koyması bakımından önemlidir. Müslümanların devşirilmesine muhalefet, bu uygulamanın kanuna uygunluğundan ziyade bölge halkının devşirme uygulamasına sıcak bakmadığını göstermektedir. Bu noktada, bölge halkının böyle bir talepte bulunmuş olmasıyla bu uygulamaya başlandığı anlatısına şüpheyile yaklaşılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, Bosna bölgesinden devşirme gerçekleştirilmesini, Türklerin Yeniçeri Ocağı'na dahil edilmesi veya Trabzon bölgesinde devşirmenin uygulanmasında olduğu gibi eleştirel şekilde ele almamaktadır. Müellifin, Bosna meselesini daha çok meşru bir zemine yerleştirme gayesi ile yorumladığı anlaşılmaktadır. Tüm bu koşullar altında *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin II. Mehmed döneminde gerçekleşmiş olduğunu iddia ettiği bu olayı, kanuna muhalefet değil de kanunun bu şekilde olduğu değerlendirmesiyle ele alması dikkat çekicidir.

Nihayetinde Bosna'nın Balkan coğrafyasında ele geçirilmiş olan diğer bölgeler gibi hakimiyetin tesis edilmesinin ardından devşirme sisteminin uygulanmaya başlandığı, ilerleyen süreçte bölgede tedricen İslamlaşmanın yaşandığı ve bölgenin Müslüman nüfusunun artmasına rağmen, bölge halkının devşirmenin insan kaynağını teşkil eden yönünün sonlanmadığı anlaşılmaktadır. Devşirme sistemi esnasında, devşirme kaidelerinin aslında her zaman titizlikle uygulanmadığı, yer yer devşirme kanunun ihlal edildiği ve devşirilmesi yasaklanmış kimselerin de zaman zaman

²¹⁰ Koyuncu, a.g.m., s. 203.

sisteme dahil olabildiği anlaşılmaktadır. Bu noktada, Bosna'da Müslüman ahali içerisinde de devşirme sisteminin uygulanması ve Müslümanların sisteme dahil olmalarının alışagelmışin dışında bir durum olmadığını söylemek mümkündür.

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin bu meseleye dikkat çekmesinin ve var olan bir durumu tarihi zeminde temellendirme çabasının çeşitli sebepleri olabilir. 1604 yılında Bosna eyaletinin Müslüman nüfus oranı %71'e kadar yükselmiş bulunuyordu.²¹¹ Eserini aynı yıllarda kaleme almış olan müellifin, içerisinde bulunduğu dönemin koşullarına uygun olarak, önemli oranda Müslümanlaşmış bir Bosna eyaleti algısıyla bu türden geriye dönük bir anlatı inşa etmiş olması ihtimal dahilindedir. Müellifin Bosna kökenli olması, eserini yazmaya başladığı dönemde sadaretle Bosna kökenli bir ismin bulunması²¹² Bosna'dan devşirmenin yararlı olduğuna dair bir temayülünün olması, eserin yazıldığı dönemde Bosna'dan devşirmenin gerçekleşmesine dair bir vakanın yaşanması, müellifin bu anlatısına etki etmiş olabilir.

2.4. Trabzon Bölgesinde Devşirme Sisteminin Uygulanması

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin devşirme sistemiyle ilgili olarak dikkat çektiği meselelerden birini de Trabzonlu Rumların devşirilmesi meselesi oluşturmaktadır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi devşirilen gruplar hakkında bilgi verirken Bosna bahsinin ardından Trabzonlu Rumların devşirme hususunda gördükleri muamele hakkında şu bilgileri vermektedir:

²¹¹ Koyuncu, a.g.m., s. 207.

²¹² Koyuncu, müellifin Bosnalı olma ihtimali ve eserini Bosna kökenli Derviş Mehmed Paşa'nın sadaretinde yazmış olmasına dayanarak bu türden bir anlatı inşa etmiş olabileceğini öne sürmektedir. Koyuncu, a.g.m., s. 207.

“Trabzunlı kâfir evlâdı iken cem’ olunmaz kâdimü’l-eyyâmdan berü ref’ olunmuşdur cem’ olunması kânûn değıldür cem’ olunmamağa bâ’is oldur kim bu tâ’ifenün şerri hadden birün oldığından mâ’ada bu tâ’ifenün zâ’im ü sipâhiden vâki’ olan seferlerde asla birinden erlik ve dil-âverlik zuhûra gelmemişdür Ancak telbislik ve şerirlik zuhûra gelmişdür ol cihetden Fâtih-i Konstantiniyye Sultân Muhammed hân hazretleri zamânında fâtihü’l-haremeyni’ş-şerifeyn Sultân Selim hân zamânına değın bu tâ’ifeden oğlan cem’ olunmamışdur”²¹³

Kavânîn-i Yeniçeriyân’daki bu ifadelere göre Trabzonlu Rumların ahali olarak tehlikeli olmaları sebebiyle devşirilmesinin sakıncalı görüldüğü ve bu sebeple Trabzon’un fethini takip eden süreçte Sultan II. Mehmed döneminden I. Selim dönemine dek geçen zaman zarfında Trabzonlu Rumların devşirilmedikleri anlaşılmaktadır. Takip eden süreçte Sultan I. Selim döneminden III. Mehmed dönemine dek Trabzonlu Rumlardan devşirme gerçekleştirilmiştir. Müellif, bunların disiplinsizliğine vurgu yaparak devşirilmemesi gerektiğini öne sürmektedir.²¹⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin, Trabzonlu Rumların I. Selim döneminde devşirmeye başlanmasını, hükümdarın şahsi yaşantısı ve tecrübeleri ile ilişkilendirdiği görülmektedir.

“ol zamân kim Sultân Selim hân hazretleri dahı şehzâde iken Trabzun diyârına çıkduklarında ol diyâr halkı hâk-i pâya yüzler sürüp ol kadar hizmet eylediler kim taht-ı ‘izzete cülûs eyledüklerinde bunlardan dahı oğlan alalar deyü ol kadar tazarru’ ü niyâz eylediler kim bu iltimâsları pâdişâh-ı ‘âlem-penâh hazretlerinün kalb-i şeriflerine cây-gir oldı”²¹⁵

Trabzon’da hakimiyetin sağlanmasını takip eden süreçte bölgede öncelikle II. Bayezid’in oğlu Abdullah ve ardından I. Selim sancak beyi olarak görev yapmıştır. Selim şehzadeligi döneminde yirmi dört yıl (1487-1510) boyunca Trabzon bölgesinde bulunmuştur.²¹⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin ifade ettiğine göre Trabzon

²¹³ K.Y. Rusya, vr. 13b.

²¹⁴ K.Y. Rusya, vr. 16a.

²¹⁵ K.Y. Rusya, vr. 13b-14a.

²¹⁶ Feridun Emecen, “Selim I”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 36 (İstanbul, TDV, 2009) s. 407.

ahalisinin, şehzadelîği döneminde Selim'den bu yönde bir talepte bulundukları anlaşılmaktadır. Devşirme sisteminin Osmanlı toplumu için statü değişikliğinin bir aracı konumunda olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda I. Selim'in, şehzadelîği döneminde uzun yıllar görev yapmış olduğu bölgenin halkına bu türden bir ihsanda bulunma yoluna gitmiş olması muhtemeldir.

Müellif, ikinci aşamada meseleyi, I. Selim döneminde yaşanmış olduğunu iddia ettiği bir hadiseyle ilişkilendirmektedir. Bu hadiseye göre I. Selim, Yeniçeri Ocağı içerisindeki itaatsizliğin çözümü olarak denge unsuru olması gayesi ile Trabzonlu Rumların devşirilerek yeniçeriler arasına dahil edilmesinde karar kılmıştır.²¹⁷

“Trabzun halkının kendü ile olan ‘ahdi hâtıra edüp oğlan cem‘ine fermân eyledüklerinde ol zamânda düstûr-i â‘zamları Piri Paşa kulları ‘arz-ı hümayûna girip vâki‘ olan umûr söylemege yerinde durup pâdişâh-ı ‘âlem-penâhun tahtları ayağın bûs edüp hizmet yerinde tuttuklarında pâdişâh-ı ‘âlem-penâh hazretleri lâlâ murâdun nedür deyu sâ‘adetle cevâb buyurdıkda pâdişâhum Trabzun diyârından oğlan cem‘ etmege fermân zuhûra gelmiş emr pâdişahun ve illa bunlar bir alay şerrir tâ‘ifedür bunları kim cem‘ edüp ocağa dâhil edersenüz eğerci bunların ittifâklarına ve hücûmına mâni‘ olurlar ve gamz ederler velâkin bunlar bir alay ümmi ve oğız tâ‘ifedür anların yüzler ve gözlerin açup kendüleri gibi ettüklerinden mâ‘adâ bu tâ‘ifede erlik ve dil-âverlik yoktur bunlar ise pâdişâhumun kendü hâs kullarıdır dedükde kabûllerine almayup kimdür kim benim zamânında şerrir eyleye ve haram-zâdelik edebile”²¹⁸

“pâdişâhum selefde gelen pâdişâhlar etmemüşlerdür kânûna muhâlifdür dedükde gazab-ı tâmmle kânûnı bana sen mi öğredürsin deyu”²¹⁹

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin Piri Mehmed Paşa ile Sultan I. Selim arasında geçmiş olduğunu ifade ettiği görüşmeye göre, Piri Mehmed Paşa

²¹⁷ K.Y. Rusya, vr. 14a-14b.

²¹⁸ K.Y. Rusya, vr. 15a-15b.

²¹⁹ K.Y. Rusya, vr. 15b.

sakıncalarından ötürü Trabzon bölgesinde devşirme gerçekleşmesi kararına muhalif olmuştur. Müellif, Piri Mehmed Paşa ve I. Selim arasında gerçekleştiği iddia edilen bu görüşmenin ardından Trabzon bölgesinden devşirmenin gerçekleştiğini ifade etmektedir. Müellif, bu anlatıda hem I. Selim'in devşirmeyi uygulamaya geçirmesine gerekçe göstermekte hem de Trabzon'da meskun Rumların devşirilmesi hakkındaki tutumunu ortaya koymaktadır. Bu anlatıdaki kanun vurgusu ise oldukça dikkat çekicidir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin, Piri Mehmed Paşa'yı, konumu itibariyle kanunların varlığını bilen ve bunların muhafazasına yönelik çaba içerisinde olan bir kimse olarak tasvir etmekte olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Sultan Selim ise, kendisinin kanunları bilen taraf olduğu iddiasındadır. Ayrıca, *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, burada kullanmış olduğu *selef* kavramıyla geçmiş kanunların korunmasına yönelik bir tutum içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada müellifin, eserin genelindeki değerlendirmeleri ile Piri Mehmed Paşa'nın merkezinde olduğu olayı tasvirindeki tutumu arasında bir paralellik söz konusudur. Müellifin, kadimde var olmayan uygulamalara karşı muhalif tutumunun, Piri Mehmed Paşa'nın I. Selim'e karşı muhalefetiyle aynı zeminde olduğu anlaşılmaktadır.

Devşirme sisteminin temelde gayrimüslim unsurlar arasından uygulandığından daha önce söz edilmişti. Fakat gayrimüslim ahalinin tamamından devşirme gerçekleştirilmemektedir. Devşirilmeyen gayrimüslimler arasında Karadeniz'de meskun Rum ahali de yer almaktaydı. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, Trabzon'da hakimiyet sağlanmış olması ve bölgede gayrimüslim ahalinin meskun olmasına karşılık bu bölgeden devşirmenin gerçekleşmediğini ifade etmektedir. Trabzon'da Osmanlı hakimiyetinin sağlanmış olduğu 1461 yılından I. Selim dönemine dek²²⁰ 51

²²⁰ I. Selim'in tahta çıkışını takiben sistemin uygulanmaya başlandığı varsayıldığında en erken 1512, en geç ise 1520.

yıl boyunca devşirme uygulanmamış ve I. Selim döneminden III. Mehmed dönemine dek 1512-1595 yılları arasında 83 yıllık bir devre boyunca uygulanmıştır. II. Mehmed döneminden I. Selim dönemine dek devşirme sisteminin uygulanmamasının ve I. Selim döneminde devşirmenin hayata geçirilmiş olmasının nedenleri tartışılmaya muhtaç görülmektedir. Trabzon'da hakimiyet süreci ve bölge koşulları, meselenin anlaşılabilmesi bakımından önemlidir. Karadeniz bölgesinde Osmanlı hakimiyeti öncesinde Doğu Roma hanedanlarından Komnenoslar'ın hakimiyeti (1204-1461) söz konusuydu ve halkın çoğunluğunu Rumlar teşkil etmekteydi. Trabzon'da Osmanlı hakimiyetini takip eden süreçte Rumlar, bu özelliklerini uzun bir müddet korumuşlardır.²²¹ İstanbul'un fethini takip eden süreçte Trabzon bölgesi, II. Mehmed'in hedefi haline gelmiş ve nihayetinde 1461 yılında bölgede Osmanlı hakimiyeti sağlanmıştır. Bunu takip eden süreçte bölgenin Türkleşme ve İslamlaşma süreci başlamıştır.²²²

Trabzon bölgesinden devşirme uygulaması meselesinin öncelikli tartışmalı yönünü bölgede hakimiyet sağlanmasını takip eden süreçte yaşananlar teşkil etmektedir. Eseri, *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583*'te, Osmanlıların Trabzon hakimiyetini takip eden süreçte yerli ahalinin görmüş olduğu muameleyi tartışan Heath Lowry, dönemin Bizans ve Osmanlı kaynakları arasında mukayese yaparak şu sonuca ulaşmaktadır:

²²¹ Heath Lowry'nin Tahrir Defterleri üzerinden yapmış olduğu araştırma neticesinde Trabzon nüfusu hakkında şu bilgilere ulaşılmaktadır: 1523 tarihli Tahrir Defteri'nde Müslümanlar %14.32, Rum Ortodoks %69.22, Ermeni Ortodoks %12.93, Latin Katolik %3.53 (Heath Lowry, Heath W. Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583*, Çev., Demet Lowry ve Heath Lowry (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005), s. 74). 1553 tarihli Tahrir Defteri'nde Müslümanlar %46.72, Rum Ortodoks %41.72, Ermeni Ortodoks %8.94, Latin Katolik %2.62 (H. Lowry, a.g.e., s. 116). 1583 tarihli Tahrir Defteri'nde Müslümanlar %53.62, Rum Ortodoks %38.34, Ermeni Ortodoks %5.82, Latin Katolik %22.2 (H. Lowry, a.g.e., s. 145). Buna göre XVI. yüzyılın ilk yarısına dek Ortodoks Rumlar, Trabzon nüfusunun yarısından fazlasını teşkil etmektedir. Bu tarih itibarıyla nüfus yoğunlukları azalmakla beraber bölgedeki varlıkları azımsanamayacak derecede devam etmiştir.

²²² Heath W. Lowry-Feridun Emecen, "Trabzon", *TDV İslam Ansiklopedisi* 41 (İstanbul, TDV, 2012) s. 297.

“Osmanlı saldırısına karşı koymak ve böylece hem kendisini hem imparatorluğunu savaş alanında yenilgiye uğramış bir düşman olma tehlikesinden korumak için imparator David Komnenos şu güvence karşısında şehri teslim etmeyi tercih etmiştir: kendisi ve ailesinin tüm ihtiyaçları sağlanacaktır. Fetihten sonra imparator Fatih Sultan Mehmet’e biat etmiştir. Fatih Sultan Mehmet imparatoru saygıyla karşılamış ona ve ailesine hediyeler vermiştir. Teslim şartlarına uygun olarak imparator, yanında bulunan tüm aile üyeleri, bunların bütün taşınabilir malları gemiyle İstanbul’a gönderilmiştir. İmparatorun hizmetinde olan memurlar, şehrin ileri gelen kişileri, en zenginleri de aileleri ve mallarıyla birlikte deniz yoluyla İstanbul’a gönderilmişlerdir. Bundan sonra Fatih sultan Mehmet şehirden ve çevresinden bin beş yüz kadar genç erkek ve kadın seçmiş, erkeklerden sekiz yüzü Yeniçeri Ocaklarında eğitilmek üzere İstanbul’a gönderilmiştir.”²²³

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, Trabzon’da I. Selim dönemine dek geçen zaman zarfında herhangi bir süreçte devşirmenin gerçekleşmiş olduğuna dair herhangi bir ifade kullanmamaktadır. Fakat müellifin bu bölgeden oğlan toplanmamasının sebebini açıklarken kullanmış olduğu “*cem’ olunmamağa bâis oldur kim bu tâifenün şerri hadden birun olduğından*”²²⁴ ifadeleri birtakım ipuçları vermektedir. Buna göre müellif, bölge halkının tehlikeli olmalarının ortaya çıkmış olması sebebiyle bölgeden devşirmenin gerçekleşmediğini ifade etmektedir. Bu durum, bölge halkının bu türden temayüle sahip olduğunun anlaşılması için öncelikle bunun denenmiş olduğunu, bölge halkının devşirildiği sonucuna götürmektedir. XV. yüzyıl Bizans tarihçisi Laonicus Kalkokondiles, Trabzon’da Osmanlı hakimiyetinin sağlanmasını takip eden süreç hakkında bilgi verirken “şehirden topladığı erkek çocuklardan bir kısmı Yeniçeri saflarına katıldı ve kendi sarayına alındı.” ifadelerini kullanmaktadır.²²⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin kullanmış olduğu ifadeler ve Bizans kaynağının vermiş olduğu bilgiler neticesinde Trabzon’da meskun gayrimüslim ahalinin, Trabzon’un fethini

²²³ Heath W. Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583*, s. 21-22.

²²⁴ K.Y. Rusya, vr. 13b.

²²⁵ Heath Lowry, a.g.e., s. 7-8.

takip eden süreçte devşirmeye tabi tutulduğu fakat yine II. Mehmed döneminde bu uygulamadan vazgeçilmiş olduğu anlaşılmaktadır.²²⁶ Bu durum da Trabzon bölgesinde bir süreliğine devşirmenin uygulanmış olduğu sonucuna ulaştırmaktadır.

Bölgenin devşirme uygulaması karşısındaki durumunun, devşirme sisteminin uygulanma koşullarıyla ilgili olması da ihtimal dahilindedir. Devşirme sistemi, ihtiyaca paralel olarak belirli dönemlerde hayata geçirilen türden bir uygulama olup kendine has bir düzen takip etmektedir. Sistem, yeniçeri ağasının, Yeniçeri Ocağı'nın ihtiyaçlarına göre talepte bulunmasına yönelik hayata geçirilmektedir.²²⁷ Her ihtiyaç döneminde, her uygulama bölgesinde oğlan toplanmadığı gibi hakimiyetin sağlanmış olduğu her bölge de doğrudan devşirme sistemi için yeni bir havuzu teşkil etmiyordu. Bu durumun Trabzon bölgesinin, bir müddet devşirme haricinde tutulmasının sebebi olması muhtemeldir.

Trabzon'da Osmanlı hakimiyeti öncesinde Bizans hakimiyetinin var olduğu ve gayrimüslim Rum ahalinin yoğunlukta olduğundan yukarıda söz edilmiştir. Trabzon'un nüfus dağılımına bakıldığında bölgenin devşirme sisteminin uygulanması için geniş bir havuz oluşturduğu anlaşılmaktadır. Trabzon'un Osmanlı hakimiyetine girişini takip eden süreçte gerçekleştirilen iskan neticesinde bölge halkının %19.22'sini Müslümanlar; %65.16'sını Ortodoks Rumlar; %12.49'unu Ermeniler; geri kalanını ise Latin Katolikler teşkil etmekteydiler.²²⁸ Bölgedeki nüfus dağılımının devşirme sistemi için uygulanabilir olması, bölgede uzun yılları idareci konumunda

²²⁶ Uzunçarşılı, Trabzon bölgesinden seçilmiş olan askerlerin kötü karakterlerinden dolayı XV. yüzyılın sonundan sonra bu bölgeden hristiyan erkek çocuklarını alma uygulamasından vazgeçildiğini belirtmektedir. Uzunçarşılı'nın XV. yüzyıl sonu gibi bir tarih belirtmesi, muhtemeldir ki II. Mehmed'in saltanat sürecinde *Kavân-i Yeniçeriyân* müellifinin belirtmiş olduğu üzere devşirmenin uygulanmamış olmasına dayanmaktadır. Bölgeden devşirmenin terk edilmesinin II. Mehmed döneminde gerçekleşmiş olduğu kesin olmakla beraber, açık bir tarih saptamak mümkün olmamıştır. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 19.

²²⁷ Abdülkadir Özcan, "Devşirme", s. 254.

²²⁸ Heath W. Lowry-Feridun Emecen, "Trabzon", s. 298.

bulunan ve bölgeyi iyi tanıyan I. Selim'i bu kararı almaya yönlendirmiş olması ihtimal dahilindedir.

“ol zamândan Sultân Ahmed hân hazretleri cennet-mekân peder-i bozorgvarları Sultân Muhammed hân zamânına değin bunlardan cem‘ olınıp bir alay oğlan fitne ü fesâdları hadden birûn olup ref‘ olunmağa fermân olındı fi'l-vâki‘ anların cem‘inden zarar küllidir cem‘ olunmaması evlâ’dur”²²⁹

Müellifin, Trabzonlu Rumların devşirilmemesini kanun, devşirilmesinin ise kanuna muhalefet olarak yorumlaması ve buna yönelik geriye dönük bir anlatı tasarlamasının, eserini yazmış olduğu dönemin koşulları ile ilgili olması muhtemeldir. Buradaki anlatıya göre Trabzon'da meskun Rumlardan devşirmenin Sultan III. Mehmed dönemine dek devam ettiği anlaşılmaktadır. *Kavânin-i Yeniçeriyân* müellifi eserini Sultan I. Ahmed döneminde kaleme almıştır. III. Mehmed döneminde Trabzonlu Rumların devşirilmesi uygulamasının terk edilmesi, *Kavânin-i Yeniçeriyân* müellifinin meşru durum olarak algısına etki etmiş olması muhtemeldir. Eserin I. Ahmed döneminde yazılmış olması, müellifin henüz III. Mehmed döneminde hayata geçirilmiş olan bir uygulamaya yönelik değerlendirmesini şekillendirmiş olması ihtimaller arasındadır.

2.5. *Kavânin-i Yeniçeriyân*'a Göre Yeniçeri Ocağı İçerisindeki Usulsüzlükler

Kavânin-i Yeniçeriyân müellifinin eserinde sıklıkla vurguladığı meselelerin başında devşirme sistemi gelmektedir. Müellif, Yeniçeri Ocağı'na nefer alımının sadece devşirme sistemi ve kul oğullarıyla gerçekleşmesi gerektiğini ifade

²²⁹ K.Y. Rusya, vr. 16a.

etmektedir.²³⁰ Kadim kanunların terk edilerek sonradan icat edildiği ifade edilen uygulamaların hayata geçirilmesiyle önce devşirme sistemi ardından Yeniçeri Ocağı nizamı bozulmuştur. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifine göre Yeniçeri Ocağı içerisinde meydana gelen her türden usulsüzlük arasında bir bağlantı söz konusudur. Bu bağlantının temelinde de devşirme sistemi uygulaması bulunmaktadır.

2.5.1. Görevlendirmelerde Usulsüzlükler

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, eserinde Yeniçeri Ocağı içerisinde yüksek dereceli ağalar başta olmak üzere ocak ağaları hakkında bilgi verirken bunların dönüşümünü de tasvir etmektedir. Müellif, bir kademenin ne şekilde hangi sebeplerle ortaya çıktığını açıklarken aynı zamanda mevcut dönemdeki durumları hakkında bilgi vermek suretiyle bir dönüşüme işaret etmektedir. Buna göre Yeniçeri Ocağı içerisinde ağalıklardaki görevlendirmelerde birtakım usulsüzlükler tespit ettiği anlaşılmaktadır. Müellif, bu noktada da geçmiş dönemlere atıf yaparak bir mukayese içerisinde.

Odalar ve ortaların sorumlulukları, ocak ağalarının görevleri, ağalar arasındaki hiyerarşi ve ocak içerisinde rütbe değişimi gibi mevzularla ilgili olarak geçmiş dönemde var olduğu iddia edilen uygulamalar, kadim kanunlardır. Müellife göre kadim kanunların uygulanmakta olduğu dönemde Yeniçeri Ocağı, Osmanlı askeri teşkilatı içerisindeki misyonunu gerçekleştirebilmekteydi. Yeniçeri Ocağı içerisindeki görevlendirmelerde içerisinde bulunan dönemde kadim kanunların terk edilmiş olması ve yeni icatların uydurulması Yeniçeri Ocağı'nın nizamının bozulması anlamına gelmektedir.

²³⁰ K.Y. Rusya, vr. 79b.

Müellif, eserinin beşinci babında ocak içerisindeki çeşitli ağalar ile bunların görev ve yetkileri hakkında bilgiler vermektedir. Bu babda tenkit edilen bir husus muhızrbaşların durumu ile ilgilidir. İstanbul içinde görülen davalarda görevli olan muhızrbaşlar, kethüdayeriler arasından seçilmekte olup terfi ettirildiklerinde yayabaşı olurlardı.²³¹ Bu konuyla ilgili olarak *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, usulün bu şekilde olduğunu fakat içinde bulunulan dönemde deveci, haseki veyahut turnacıbaşı olduklarını ve bu durumun kanuna aykırı olduğunu belirtmektedir.

“yolları kadimden yaya başlıkdur şimdi deveci ve haseki olduklarından mâ’adâ bir uğurdan turnacı başı eder kat’ı kânûna muhâlifdür”²³²

“muhızrlıktan yayabaşı olmak kânûn iken bir uğurdan turnacı başı olmak kânûndan hâricdür olmamak gerekdür”²³³

Müellifin kanuna muhalefet olarak değerlendirdiği hususlardan biri de devecilik konusudur. Kanuna göre başdeveci, deveciler arasından seçilmekte, başyayabaşlar da deveci olmaktadır. Başdeveci de nihayetinde haseki olmaktadır. Fakat müellif, Ocak içerisindeki görevlendirmeler esnasında bu usulün terk edilerek yayabaşların deveci yapıldığını ifade etmektedir.

“şimdi murâd eyledükleri âdemi aşağı yaya başı iken deveci eylerler imdi bunlar kânûnla olmak gerekdür tâ kim ihtiyârlar tururken tâzeler üzerine tasaddur eylemeyüb anlar dâhi bildükleri ve gördikleri re’yi ve tedbiri gözedüb vâki’ olan seferlerde ihtilâl olmağa bâ’is olmayalar icrâ olunması lâzımdur”²³⁴

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, bu noktada görevlendirmelerin eski usule uygun olarak gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, ihtiyarların görevlendirilmesi gerekli görülmekte ve genç neferlerin ihtiyarların üzerine tayin

²³¹ K.Y. Rusya, vr. 91b.

²³² K.Y. Rusya, vr. 91b.

²³³ K.Y. Rusya, vr. 92a.

²³⁴ K.Y. Rusya, vr. 99a.

edilmesi, kanunsuzluk olarak değerlendirilmektedir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin ihtiyarların görevlendirmelerine ilişkin vurgusunun, ihtiyarları, Yeniçeri Ocağı kanun ve kaidelerini bilen kişiler olarak görmesinden kaynaklanmakta olduğu düşünülmektedir.

2.5.2. Koruculuk ve Kolluk Meselesi

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda XVII. yüzyılın ilk yıllarında Yeniçeri Ocağı içerisindeki problemlerin bir kaynağı da koruculuk ile kolluklardı. Öncelikle koruculuk uygulamasının ortaya çıkışı ve gayesinin anlaşılması, zamanla nasıl bir probleme dönüştüğü ve dönemin koşullarının etkisinin kavranabilmesi bakımından önemlidir.

“korıcının evveli Sultân Muhammed hân babası Sultân Murâd hân zamânında olmuştur Edrenede olan yeniçeri odaları kendüleri sa’âdetle sefere teveccüh etdiklerinde ve kimi beklemek için içlerinden mariz ve ihtiyârların birkaçın edüp bekledürler idi anlar geldüklerinde bunların seferde çıkan ‘ulûfelerin verürler idi”²³⁵

Müellifin vermiş olduğu bilgilere göre koruculuk uygulaması, Sultan II. Murad dönemi uygulamalarına dayanmaktadır. Buna göre II. Murad döneminde hükümdarla birlikte sefere katılmış olan yeniçerilerin odalarının muhafazasını sağlamaları gayesiyle yaşlı veya hasta olan yeniçeriler görevlendirilmiştir. Müellif, anlatının devamında koruculuğun Sultan I. Süleyman döneminde ortaya çıkmış olduğunu beyan etmektedir. Muhtemeldir ki Yeniçeri Ocağı içerisinde bir görev olarak I. Süleyman döneminde ihdas ettirilmiş olan koruculuk uygulamasına benzer bir uygulama II. Murad döneminde hayata geçirilmişti. Müellif, Sultan Süleyman’ın (1520-1526)

²³⁵ K.Y. Rusya, vr. 71b-72a.

saltanatının sonlarında Zigetvar Seferi (1566) esnasında 80 adet olan korucu sayısının II. Selim'in (1566-1574) saltanat sürecine gelindiğinde 400'e ulaşmış olduğunu ifade etmektedir.

“ammâ korıcı Sultân Süleyman hân hazretleri Rodos seferinde icâd eylemişlerdür derler Sigetvar seferinde seksen nefer korıcı olduğu muhakkakdur Sultân Selim hân zamânında değin ol seksen neferün ihtiyârı korıcıbaşı oluridi”²³⁶

“Sultân Selim hân hazretleri zamânında...ta'yin eylediler cemi'an dört yüz nefer korıcı ta'yin eylediler ve anı hatt-ı şerifle ta'yin edüp kapuya gönderdiler anda mahfuz oluptura andan ziyâde olmaya nice zaman efendi kapusunda turur idi”²³⁷

Müellif, koruculuğun teşekkülünü bu şekilde ifade etmektedir. Eserinin farklı bölümlerinde ise koruculuktan kaynaklanan problemlere işaret ederek bunların sonlandırılması gerektiğine dair uyarılarda bulunmaktadır.

“zirâ korıcılar sefere varmaduklarından mâ'adâ 'ulûfeleri dahı ziyâde olmak mümkündür ve hünkâr sefere gitmek lâzım gelse anla otur gitmez ol ecilden kudreti olanların ekseri akça kuvvetiyle korucu oldılar”²³⁸

“yolı ile gelüp müstâkim olan bi-çareler zârser-gerdan gezer ihtiyarlar sefer eser tâze yiğitler korıcı olup ticaret eder”²³⁹

“yolı sekbanlar bölük başılığıdır veyâhud atlı sekbanlığıdır şimdi ise bunlara tenezzül etmezler 'ulûfeleri ile korıcı olup gerü her birisi birer rençber kıyafetine girüp ticaret ederler”²⁴⁰

“yeniçeri olup sefere gitmeyen anda durmağa kâdir değül idi meğer kim hasta ola ol dahı kadı efendiden 'arz ve vilâyetden mahzar alup oda başılarına gönderüp anlar dahı 'arz ve mahzarı ağaya gösterüp güçle halâs olurdu şimdi ise 'umûm üzere sefer olsun olmasun korucu olanlar oda beklemeğe gelmezler zirâ korıcı ziyâde olmagla İstanbulda olanlar odayı beklemeğe

²³⁶ K.Y. Rusya, vr. 72b.

²³⁷ K.Y. Rusya, vr. 72b-73a.

²³⁸ K.Y. Rusya, vr. 54b.

²³⁹ K.Y. Rusya, vr. 74b.

²⁴⁰ K.Y. Rusya, vr. 53a.

kifâyet eder deyu ‘ulûfelerinden geçüp çift u çubuk üzerine olup oturaklar dahı bu vechle ziyâde olup her bir kasabada hadden birûn olmışdur”²⁴¹

“şimdi eğer gediklilere ve eger kâr-hâne ustalarına korıcılık verilür velâkin kânûn-ı kadim değüldür bölük başılık verilmek kânûndur ammâ şimdi akça kuvvetiyle nefer iken yigirmi dört akça ile korıcı ederler”²⁴²

“zirâ korıcılık ‘amel-mândelerün ve mecruh olanlarındur yohsa güçlü kuvvetli olanlara korıcılık verilmek kânûn değüldür”²⁴³

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin vermiş olduğu bilgilere göre koruculuk, yaşlı veya hasta olan yeniçerilerin sefere gidememeleri sebebiyle bunlardan yeniçeri odalarının muhafaza edilmesi gayesiyle yararlanılmakta olmasına dayanan bir görevlendirmedir. Müellif, korucuların sayısının zamanla arttığını, yaşlı veya hastalardan ziyade gençlerin rüşvet vererek korucu sıfatıyla sefere katılmadıklarını ve İstanbul’da kaldıklarını hatta ticaretle meşgul olduklarını ifade etmektedir. Yeniçerilerin, bu uygulamaya başvurmalarındaki sebebinin ise sefere katılmak yerine bulundukları bölgelerde koruculuk adı altında farklı işlerle meşgul olmalarının olduğu anlaşılmaktadır.

“şimdi hemân ekser korıcı olurlar bu asl güçlü kuvvetli âdemler korıcı olduktan sonra zebûn olanlardan seferde ne erlik gelür imdi gerekdür ki eğer kethüdâ beg oda başısı olsun gerek sayir oda başılardan olsun korıcı etmemek gerekdür ve serrâc olanları dahı korıcı etmemek gerekdür yolları üzere sefere lâzım olıcak gediklerden vermek gerekdür”²⁴⁴

“bundan böyle pâdişâhun emr-i şerifine müfevvezdur ne denli korıcı eylemek gerekdür ve ‘ulûfelerin ne denli karar etmek gerekdür düstur-ı a‘zam ve ‘ulemâ ü füzelâ ile ve ocak

²⁴¹ K.Y. Rusya, vr. 57b.

²⁴² K.Y. Rusya, vr. 77b.

²⁴³ K.Y. Rusya, vr. 77b.

²⁴⁴ K.Y. Rusya, vr. 86a-b.

ihtiyârlarıyla meşveret edüp bundan böyle düşen mahalli verilüp re'y-i şerifleri üzere karar ettürüp ve bundan böyle 'ulûfelerin verüp mahalline göre vereler"²⁴⁵

“muhassalü'l-kelâm koruculuk pirlerün ve 'amel-mândelerün yolıdır ol dahi pâdişahun ta'yininden ziyâde olmamak gerekdür yâhûd yayabaşılardan ihtiyârlarına on beşer akçe verilmek gerekdür ziyâde vermemek gerekdür kânûndan hâric vaz' olunmamak gerekdür zirâ kânûna muhâlif çok ahvâller olup"²⁴⁶

Koruculuktan kaynaklanan problemlere benzer şekilde kollukların da birtakım sorunlara neden olduğu anlaşılmaktadır. Müellif, kollukların verilmesiyle ilişkili birtakım problemlere işaret etmekte ve uyarılarda bulunmaktadır. Öncelikle, eserde kollukçulukla ilgili verilen bilgiler şu şekildedir:

“yeniçeri yoldaşların bir hizmeti dahı kulluk beklemekdür ve zikr olınan kulluk beklemegi Fâtih Sultan Muhammed zamânında vâki' olmışdur ve yasakçılık bunlardan olup âhardan olmamağa sebep oldur kim bunlar her vechle emr-i pâdişâhiye muti' ve münkâd oldukları için re'âyâdan bâ'zı ehl-i kura karyelerin korutmak için âdem taleb eyledüklerinde pâdişâh-ı 'âleme 'arz olındukda yeniçerilerden ihtiyârlarına verilmesine fermân olunca ol zamânda kethüdâ beg yoldaşlarından birin ta'yin eylediler fi'l-vâki' ol zamânda re'aya bir vechle himâyet eylemişlerdür ki pâdişâh du'asına mazhar olmışdur bundan sonra sipâhiden 'aciz olan re'âyâ yeniçeri yoldaşlardan yasakçı alup köylerin korudurlar idi ol ândan bu âna değin kullukdan anlar beklenür"²⁴⁷

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin anlatısına göre kolluk, II. Mehmed döneminde reayanın korunma talebine karşı ortaya çıkmış ve bu görev yaşlı yeniçerilere verilmiştir. Fakat müellif içerisinde bulunulan dönemde kollukların kanuna göre ihtiyar yeniçerilere ait olduğunu ve onlara verilmesi gerekliliğini vurgulama gereği duymaktadır, bu durumun sebebi ise kanuna riayetsizliktir.

²⁴⁵ K.Y. Rusya, vr. 73b.

²⁴⁶ K.Y. Rusya, vr. 74a.

²⁴⁷ K.Y. Rusya, vr. 50b-51a.

“imdi kulluk kethüdâ beğе hizmet eden ihtiyar yoldaşlarundur ol dahi oda başı izniyle kulluğa başlamak gerekdür imdi zikr olınan kulluklar vech-i meşruh üzere ehline verilmek gerekdür”²⁴⁸

“kulluğı ihtiyâr yoldaşlara akçasız vermek gerekdür”²⁴⁹

“kulluk verilmek lâzım geldükde tâze oğlanlara vermemek gerekdür baba yiğitlere vermek gerekdür kim vardukları yerde anlar dâhi kulluk ne ise edâ eyleye zîra kulluk beklemek zulmi def’ eylemekdür yohsa zulm eylemek değüldür ve zulm eyledükleri mâlum olıcak gerekdür kim ref’ olına”²⁵⁰

“tâze delikanlular kulluğa vardukda neler eylerler ve kullıkcı olan ihtiyârca ve hizmet görmiş âdem gerekdür ve hem şimdiki gibi ziyâde olmamak gerekdür tâ kim alup âhara satmayalar imdi kulluğı satmamak gerekdür zîra kulluğın rüşvet ile verilmesi külli zarardur”²⁵¹

“kulluk rüşvet ile verilmemek gerekdür hemân vergüleri ile zikr olınan vech üzere virilmek gerekdür şimdi kullukların iyisin rüşvet ile bey iderler heman ancak kullıkçılarına bey eylemezler imdi bu bi’dât-ı âzîmedür”²⁵²

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, kollukların verilmesi özelinde görevlendirmenin rüşvetle yapılması ve yaşlılar yerine gençlerin göreve getirilmesine yönelik tenkitlerde bulunmaktadır. İçerisinde bulunulan dönemde rüşvetin var olduğunu kabul etmekte ve fakat bu türden bir uygulamanın daha önceden var olmadığı, bunun sonradan icat edildiğı *bi’dât-ı âzime* olduğu iddiasındadır.

“imdi kulluk rüşvetile tâze yiğitlere verilmek bâbında zarar-ı külli oldığı muhakkakdur husûsen zikr olınan ahvâlleri etdüklerinde mâ’adâ inkâr ile oturup fisk ü fücurlar ederler”²⁵³

²⁴⁸ K.Y. Rusya, vr. 87b.

²⁴⁹ K.Y. Rusya, vr. 51b.

²⁵⁰ K.Y. Rusya, vr. 88b.

²⁵¹ K.Y. Rusya, vr. 87a.

²⁵² K.Y. Rusya, vr. 87a.

²⁵³ K.Y. Rusya, vr. 87b.

“imdi lâıyk olan oldur ki kullukları akça delikanlılara vermemek gerekdür zirâ seferli olana kulluk verilürse sefere varmayup hizmet edâ olunmaz ve korıcı olana kulluk verilmek kânûn değıldür zirâ anların hizmeti oda beklemekdür şimdi egerçi ziyâde olmışdur”²⁵⁴ devamında

“ve taşrada ve içerde kullukları vermek lâzım geldükde oda başısın da‘vet edüp seferlimidür değılmidür ma‘lûm olunmadın vermemek gerekdür”²⁵⁵ devamında

“seferli olduğın ma‘lûm olursa ana göre hakkından geline bu zıkr olınan kânûnların icrâ olınması lâzımdur tâ kim fukarâyı rencide vü remide eylemeyüb hıfz u hırâset eyleyeler”²⁵⁶

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, kanuna göre tecrübeli yeniçerilere ait olduğunu iddia etmiş olduğu görevlere rüşvet vermek suretiyle gençlerin getiriliyor olmasını problem olarak görmektedir. Müellife göre, bu görevlerin *hizmet görmüş âdeme* verilmesinin sebebi, seferlere katılamayacak durumda olmalarıdır. Sefere katılabilecek potansiyele sahip bulunan genç neferlerin rüşvet aracılığıyla kanuna aykırı olarak görevler almalarının sonlandırılması gerektiğı düşüncesinde olduğu anlaşılmaktadır.

Nihayetinde *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda XVII. yüzyılın ilk yıllarında sefere katılabilecek potansiyelde bulunan yeniçerilerin, ihtiyarların görevi olan koruculuğı ve kollukları rüşvet yoluyla elde edip koruculuk ve kollukçuluk adı altında sefere katılmayarak bulundukları yerlerde ticaretle meşgul oldukları anlaşılmaktadır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin aktarmış olduğu bu problemin tartışılmaya muhtaç olduğu görülmektedir.

Osmanlı toplumu temelde iki zümreden müteşekkildi: asker ve reaya. Osmanlı toplumunu oluşturan iki ana sınıf, askeri zümre ve reaya arasındaki ayırt edici en belirgin husus, askeri zümrenin reayanın başlıca sorumluluğı olan vergiden muaf olması ve filli üretimle iştigal olmamasıdır. Reayanın görevi, üretim yapmak ve vergi

²⁵⁴ K.Y. Rusya, vr. 52a.

²⁵⁵ K.Y. Rusya, vr. 52a.

²⁵⁶ K.Y. Rusya, vr. 52b.

ödemek iken askeri zümrenin görevi adaletli bir yönetim aracılığıyla halkı refah içerisinde yaşatmaktır. Her iki sınıfın da sorumluluklarını yerine getirerek birbirlerinin alanlarına müdahil olmamaları nizam-ı âlemin sağlanmış olması anlamına gelmekteydi. Osmanlı siyasetnamelerinde, Osmanlı siyaset felsefesinin bir unsuru olan daire-i adliye'ye²⁵⁷ göre bu sınıfların birbirlerinin alanlarına müdahil olmamaları ve kendi sorumluluklarını yerine getirmeleri nizam-ı âlemin devamlılığı için elzem kabul edilmektedir. Bu iki ana sınıf arasındaki geçişkenlik ancak belirli koşullar altında hükümdar otoritesiyle mümkün olabilmekteydi.²⁵⁸ Bu anlamda, modern öncesi dönemde olağan koşullarda reaya sınıfının bir grubunu oluşturan esnaf ile padişah otoritesini temsil eden Yeniçeri Ocağı arasında bir sınır bulunmaktaydı.

Kavânîn-i Yeniçeriyân'da Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasının sebepleri arasında gösterilen ve sonlandırılması gerektiği önerilen meselelerden yeniçerilerin, reaya işlerine dahil olmasının -daha çok esnafılık yapmaları- XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyılın ilk yıllarındaki iktisadi durumla ilişkili olabileceği anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıl sonlarında nüfus artışı, iklim krizleri, uzun yıllar devam eden savaşlar sebebiyle mali anlamda bir baskı altına girmiş bulunuyordu. Ömer Lütfi Barkan, XVI. yüzyılın sonlarına doğru büyük fiyat hareketliliklerinin ve ticari

²⁵⁷ Siyaset felsefesi yazınında nizam-ı âlem, toplumu oluşturan bütün unsurların uyum içerisinde idare edilmesi anlamını karşılarken daire-i adliye, nizam-ı âlemi sağlamanın formülü olarak kabul görmüştür. Buna göre Hint-İran geleneğinde ideal devlet anlayışı, adalet dairesi prensibiyle açıklanmaktadır. Bu gelenekte genel ahlaki kaideleri barındıran adalet dairesinin tesisi, hükümdarlara, siyasi istikrarı sağlamanın yolu olarak gösterilir. Adalet dairesinde, adil hükümdarın idaresi altında bulunan reaya, üretimde devamlılığı sağlar, bu durum devletin zenginleşmesine yol açar, zenginleşen devletin ordu ve idari yapısı da güçlenir böylece adalet dairesi tesis edilmiş olur. Bir devletin varlığını devam ettirebilmesi adil hükümdarın idaresi altındaki halkın refah seviyesi ve üretim gücü ile bununla bağlantılı olarak vergi ödeyebilme kapasitesi ve ordunun desteklenmesiyle ilişkili olarak görülmektedir. Bu unsurlar arasında bir döngü söz konusudur ve bu döngünün sağlanabilmesi devletin devamlılığı için elzem kabul edilirken, devletin gidişatındaki problemler döngüdeki aksaklıklarla açıklanmakta ve adalet prensibine yönelik arayışı ortaya çıkarmaktadır. Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II Tagayyür ve Fesad (1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), s. 53-54.

²⁵⁸ Yaşar Yücel, "XVI-XVII. Yüzyıl Edebi Metinlerinde Rastlanan Osmanlı Devlet Yapı ve Toplum Düzenine Ait Bazı Görüş ve Bilgiler", *Belleten* 51 (1987): s. 897.

gelişmelerin Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve sosyal nizamında büyük değişimlere yol açabilecek güçte olduğunu ifade etmektedir.²⁵⁹ Yeniçerilerin sayısında, XVI. yüzyıl sonlarından itibaren uzun yıllar devam eden savaş süreçlerinden ötürü hızlı bir artış yaşanmaya başlamıştır. XVI. yüzyıl sonları itibariyle gerçekleşen para tağışışleri, yeniçerilerin ulufelerinin yetersiz kalmasına ve bundan dolayı huzursuzlukların yaşanmasına neden olmaktadır.²⁶⁰ Para tağışışlerine karşılık, ulufelerin yetersizliği, yeniçerileri, farklı yöntemler aramaya yönlendirmekteydi.²⁶¹ Rhoads Murphey, yeniçerilere yapılan ulufe ödemelerindeki artış oranını 1527'de 23.4, 1609'da 32.3 ve 1660'ta 46.6 olarak tespit etmektedir.²⁶² Bu dönemde yeniçerilere ödenmekte olan maaşlar için tahsis edilmiş olan yıllık miktar artmış olmakla beraber, akçenin değerindeki düşüş sebebiyle aslında ulufelerin alım gücünde artış değil düşüş yaşanmaktadır.²⁶³ XVI. yüzyıl sonlarında gelişen koşullarda²⁶⁴ enflasyon baskısı karşısında İstanbul merkezli yeniçeriler, değeri düşürülmüş akçe ile maaşlarının ödenmesi durumu ile karşı karşıyaydılar. Yeniçeriler, Bursa, İzmit, Edirne gibi önemli merkezlerde şehirlere giriş çıkışın kontrolü sorumluluğuyla yasakçı olarak görevlendirilmekteydiler.²⁶⁵ Fakat bunun da hayat pahalılığı karşısında başka iş

²⁵⁹ Ömer Lütfi Barkan, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Belleten* 34 (1970): s. 598.

²⁶⁰ 1589 yılında, özellikle Osmanlı-İran Savaşlarının etkisiyle gümüş sikkenin değeri %45 oranında düşürülmüştür. Sam White, bu durumun maaş ödemelerini nakdi olarak alan yeniçerileri doğrudan etkilemiş olduğunu ve isyana sebebiyet verdiğini ifade etmektedir. Sam White, *Osmanlı'da İsyân İklimi Erken Modern Dönemde Celali İsyânları*, s. 147. Ayrıca bkz.: Bekir Kütükoğlu "Murad III", *TDV İslam Ansiklopedisi* 31 (Ankara, TDV, 2020) s. 174.

²⁶¹ "Yeniçeri ulufesindeki artışlar pahalılaştıran yaşam koşullarını karşılamıyordu. Ayrıca hazine biteviye açık veriyor, ulufe ödenmiyor, uzun gecikmeler oluyordu. Ulufe ile yaşayamayan binlerce yeniçeri geçim için ister istemez başka yollara başvuruyor, ocakta bir sanat öğrenenler pazar esnafı oluyor veya büyüklerin kapısında hizmet alıyor, ocaktan ayrılıyordu." İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar Tagayyür ve Fesad (1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi* s. 147.

²⁶² Rhoads Murphey, *Osmanlı Savaşırken*, Çev. Enes Ergöktaş (İstanbul: Ketebe, 2023), s. 51.

²⁶³ Barkan, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", s. 604.

²⁶⁴ Barkan, uluslararası alanda altın ve gümüş gibi kıymetli maden akışı, uzun yıllar devam eden savaşların yüksek miktartlı harcamalara neden olması, ticari anlamda yaşanan gelişmeler ve hızlı nüfus artışının Osmanlı akçesinin giderek değer kaybetmesine sebep olduğunu ifade etmektedir. Barkan, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", s. 574.

²⁶⁵ Ahmet Elibol, "Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü" *Gazi Akademik Bakış Dergisi* C. 3 S. 5 (2009): s. 23.

alanlarına müdahil olmayı engellemeye yetmediği anlaşılmaktadır. Barkan, gerek kapıkulu sipahilerinin gerekse yeniçerilerin, hayat pahalılığı karşısında gelirlerindeki düşüş sebebiyle ek-kazanç sağlama yoluna başvurdıklarını ve bu sebeple Osmanlı ordusunun iki temel unsurunda askeri disiplinsizliğin doğmuş olduğunu ifade etmektedir.²⁶⁶ Tüm bu koşullar altında XVI. yüzyılın sonları itibariyle yeniçerilerin maddi kaygılarla esnaflığa dahil olmuş olabilecekleri ihtimali doğmaktadır.²⁶⁷ Nihayetinde XVI. yüzyıl sonunda ekonomik koşulların, *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin problem olarak dile getirmiş olduğu, koruculuk ve kollukçuluk görevlerinin ihtiyarlar yerine sefere gitmesi gerekli görülen genç neferler tarafından yapılması ve bu görevlerin rüşvet ile elde edilecek kadar cazip görülmesinin sebeplerini açıklamaktadır.

2.5.3. Yeniçerilerin Evlenmesine İlişkin Değerlendirme

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin kanunsuzluk olarak değerlendirdiği anlaşılan hususlardan biri yeniçerilerin ve acemi oğlanların evlenmesiyle ilgilidir. Müellif, yeniçerilerin evlenmesine ilişkin eserin farklı kısımlarında şu bilgileri vermektedir:

“evvel zamânda yeniçeri ergen olup evlenmez imiş sonra sultân hân zamânında ‘amel-mânde olanlar pâdişâha ‘arz olınıp evlenürler imiş”²⁶⁸

“ezelden yeniçeri evlenmek kânûn değildir ancak çorbacılar evlenürler idi ve ihtiyârlardan dahı kat ‘amel-mânde olanlar evlenür idi ve pâdişâha ‘arz olunmadan evlenmezlerdi”²⁶⁹

²⁶⁶ Barkan, “XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri”, s. 605.

²⁶⁷ Ahmet Elibol, “Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü”, s. 31.

²⁶⁸ K.Y. Rusya, vr. 25b-26a.

²⁶⁹ K.Y. Rusya, vr. 23a.

Kavânî-i Yeniçeriyân müellifi, yeniçerilerin olağan koşullarda evlenmesinin kanun olmadığını dile getirmekte ve yaşlı yeniçerilerin evlenmesine ilişkin olarak şu vak'ayı nakletmektedir:

“zirâ yeniçerinün evlenmesi kânûn deǵıldür sonra icâd olunmışdur Sultân Selim hân hazretleri zamânında vezir-i sânileri Yunus Paşa kullarunun birâderleri yeniçeri olup ihtiyar ve ‘âmel-mânde olmakla paşay-ı mezkûra varup evlâd için evlenmeǵe paşadan destûr ricâ eyledüklerinde gazabla beni kuldân mı çıkarmak istersün deyu nice türlü ikdam ile rızâ eylememişlerdür bu denlû pir ü ‘âmel-mânde olındıǵı mâ’ada vezirün birâderi olup şefâ’at ile kendü agalarına ‘arz ettürüp güçle evlenmeǵe destûr verdüler ol zamândan berî kânûn olmuşdur imdi yeniçeri evlenmek kânûn deǵıldür ve ihtiyâra lâzım geldükde hünkâr hazretlerine ‘arz etmeden evlenmek kânûn deǵıldür ve ihtiyar ‘âmel-mânde olanlardan gayrısı evlenmez”²⁷⁰

Kavânî-i Yeniçeriyân müellifinin aktarmış olduǵu bu hadiseye göre yeniçerilerin evlenmesi, I. Selim dönemine kadar uygulanan bir eylem olmayıp mezkur padişah döneminde Yunus Paşa’nın yeniçeri olan kardeşi etrafında gelişen hadise neticesinde uygulanmaya başlamıştır. Buna göre yeniçerilerin evlenmesi ancak neferin yaşlılığı esnasında ve hünkârın onayı ile gerçekleşebilecek bir durum şeklinde açıklanmaktadır. Fakat müellifin, eserini yazmış olduǵu ve pek çok kaidenin uygulanmadığını ifade ettiǵi mevcut dönemde -XVII. yüzyılın ilk yılları- bu kaidenin suistimal edildiǵi anlaşılmaktadır. Buna göre yeniçerilerin evlilik için yaşlılığı beklemediǵi ve hatta acemi oǵlanların dahi evlendiǵi bilgisi verilmektedir. Bu uygulamanın devam etmesi, müellif tarafından Yeniçeri Ocaǵı’nın ıslahının mümkün olmaması sonucuna götürecek derecede tehlikeli görülmektedir. Sonuç olarak bu durum XVII. yüzyılın ilk yıllarında Yeniçeri Ocaǵı’nın kendi kaidelerine sadık kalmadıkları durumunun bir örneǵi olarak yorumlanabilir.

²⁷⁰ K.Y. Rusya, vr. 38b.

“âmma şimdiki gibi dâhi ‘acemi oğlanı iken evlenmek lâzım gelürse yeniçeri ocağı ıslâh olmak mümkün değildir”²⁷¹

2.5.4. Talimhane’nin Kullanılmaması

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin, Yeniçeri Ocağı içerisinde problem tespit etmiş olduğu hususlardan biri de talimhanenin durumuyla ilişkilidir. Müellif, talimhane ve talimhanecibaşı ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“yeniçeri yoldaşlara ok atmağı ta‘lim etmegiçün kadimden bir bölük başıyı ta‘limhâneci başı ta‘yin eylemişlerdür ve odalar kurbında baş ta‘limhâneyi yeniçeri için merhûm Sultân Bâyezid han bünyâd eylemişdür ve bunların üzerine ol bölükbaşıyı ta‘limhâneci başı ta‘yin eylemişlerdür ol zamânda elli dördüncü ağa bölüğü eski odalarda idi ta‘limhâneye ba‘id olmağla andan kaldırıp meydan kurbında ta‘limhâneye muttasıl olan odaları yaptılar ve eski odalarda olan odalarını elli ikinci ağa bölüğüyle elli altıncı ağa bölüğünün ortasında olmakla nısf yerin anlara ve nısf yerin anlara taksim edüp odalarına katdılar eski odalarda şimdi ol odalardan vâsi‘ yokdur ve ta‘limhâneçilere her gece yoldaşlar gelüp ok atarlar idi bilmeyene ta‘lim ederlerdi her gün bu vechle idman ederler idi”²⁷²

Buna göre yeniçerilerin ok-yay kullanımını öğrenmeleri için bir talimhane teşkil edilmiş ve bir bölük başı talimhanecibaşı olarak tayin edilmiştir. Müellif, eski zamanlarda talimhanenin, kurulma amacına uygun olarak yeniçerilerin ok-yay talimi yaptığı bir yer olarak hizmet verdiğini ifade etmektedir.

“imdi ol ta‘limhânenün harcı alına ve hem hizmeti görilmeye lâıyk değüldür husûsen ol hâneyi icâd eden ok atmak ‘ilmini öğrenmek için ta‘yin eylemişdür şimdi ol ta‘limhâneler işlememek ile yeniçeriden taleb kalmamışdır gönlinde olan dâhi varup çarşuda akça ile atmağla akçası yok

²⁷¹ K.Y. Rusya, vr. 38b.

²⁷² K.Y. Rusya, vr. 109a-b.

ol ecilden ocağumuzda ok atmağa rağbet kalmamışdur ve'l-hâsıl tenbih olunıb ta'limhâneler işlemek gerekdür"²⁷³

“şimdi ise ol ta'limhâneler virân olup örümcekler yuva yapup şöyle mu'attal durur belki ta'limhâneci başı ok atmağı hiç bilmez bu bir mansıbdır üstâd olan kimesnelere verilüp tâ kim ta'lime kâdir ola ve ta'limhâneleri işlete tâlib olanlar gelüp ta'lim edeler için icâd olunmışdır”²⁷⁴

“şimdi ta'limhâneler işlemez yay ve ok harcı alınur lâyük olan oldur kim ta'limhâneyi işledeler sabah akşam anda cem'iyet olup yiğit bekl ok atalar bunlar icrâ olmayalıdan berü yeniçeri yoldaşlar ma'rifetden behremend olmayub vardukları yerde feth ü fuh olmaz oldu ve yeniçeri yoldaşlara ok atmaz lâzımdur”²⁷⁵

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifine göre talimhane, teşkil edilme amacına uygun olarak kullanılmamaktadır. Müellif, yeniçerilerin ok-yay kullanımından uzak kalınmasını ve talimhanenin terk edilmesini yeniçerilerin askeri başarısızlıklarının sebeplerinden biri olarak kabul etmektedir. Bu noktada müellif, talimhanecibaşılığın bir mansıb olduğunu belirtmekte ve bu görevin bu konuda yetkin kişilere verilmesini, ok-yay kullanımının devam ettirilmesini önermektedir.

Kavânîn-i Yeniçeriyân'ın kaleme alınmış olduğu dönemde talimhanenin kullanım dışı kalması konusunun tartışılmaya muhtaç olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle Yeniçeri Ocağı'nın askeri teçhizatlanması incelendiğinde modern öncesi dönemde bunun önemli oranda ok-yay kullanımına dayandığı anlaşılmaktadır. Osmanlıların, ateşli silahlarla XIV. yüzyılda Rumeli coğrafyasında tanışmış olduğu kesindir. Fakat tüfeğin Osmanlı ordusuna dahil olduğu zaman hakkında kesin bir tarih belirtmek mümkün gözükmemektedir. Osmanlılar, XV. yüzyılın ilk yarısında az sayıda da olsa tüfek kullanmaya başlamış bulunuyorlardı. Osmanlı ordusunda tüfeğin ilk kez

²⁷³ K.Y. Rusya, vr. 142a.

²⁷⁴ K.Y. Rusya, vr. 109b.

²⁷⁵ K.Y. Rusya, vr. 110b.

ne zaman kullanıldığı kesin bir şekilde tespit edilememekle beraber 1421 yılında Düzmece Mustafa hadisesi esnasında tüfeğin Osmanlılar tarafından kullanılmış olduğu bilinmektedir. Sultan II. Murad dönemi hakkında bilgiler ihtiva eden *Gazavât-ı Sultan Murad*'ın vermiş olduğu bilgilere göre 1443-44 Osmanlı Macar Savaşları ve II. Kosova Savaşı esnasında Osmanlı ordusunda tüfeğin bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁷⁶ Rumeli bölgesinde bulunan kalelere yerleştirilmiş olan yeniçerilerin XV. yüzyılda tüfeklere sahip olduğu bilinmektedir.²⁷⁷ Tüfekle ilgili ilk resmi kayıtlar, İstanbul kuşatması esnasında ve sonrasında tutulan tahrir defterlerinde görülmektedir. İstanbul kuşatması esnasında top ve tüfek kullanılmış ve XV. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ordusunda ateşli silahlar düzenli olarak kullanılır hale gelmiştir.²⁷⁸ En geç XV. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı ordusunda savunma ve saldırı amaçlı ateşli silahların kullanılmaya başlanmış olduğunu söylemek mümkündür.²⁷⁹ Osmanlıların ateşli silahlarla tanışması, ateşli silahların Osmanlı askeri teşkilatlanmasına dahil edilmesi ve bunun yaygınlaşması birbirlerini destekleyen fakat farklı süreçlerdir.²⁸⁰ Ateşli silahları, en geç II. Murad döneminde kullanmaya başlamış olduğu bilinen yeniçeriler arasında ateşli silahların yaygınlaşması XVI. yüzyılda gerçekleşmiştir. I. Süleyman döneminde düzenlenmiş olan seferler hakkında bilgi veren yabancı kaynaklar

²⁷⁶ Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011) s. 34; Gábor Ágoston, "Tüfek", *TDV İslam Ansiklopedisi* 41 (İstanbul, TDV, 2012) s. 460.

²⁷⁷ Kemal Beydilli, "Yeniçeri", s. 455.

²⁷⁸ Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, s. 35; Mücteba İlgürel, "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı", *Tarih Dergisi* 32 (1979): s. 301; XVI. yüzyıl itibarıyla tüfek kullanımının yaygınlaşması ve halkın eline ulaşması sebebiyle tüfek kullanımının ve imalatını sınırlandırmaya yönelik düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Tüfeğin reayanın eline geçişi ve Anadolu'da meydana gelen huzursuzluklara etki etmesinde özellikle Şehzade Bayezid-Selim mücadelesi sürecinin etki sahibi olduğu anlaşılmaktadır. İlgürel, "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı", s. 302-304.

²⁷⁹ Gábor Ágoston, "Firearms and Military Adaptation: The Ottomans and the European Military Revolution, 1450-1800". *Journal of World History* 25/1 (2014): s. 88-89; Salim Ayduz, "Osmanlı Askerî Teknoloji Tarihi: Ateşli Silâhlar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* C. 2 S. 4 (2004): s. 267-268.

²⁸⁰ Feridun Emecen, Osmanlıların hareketli süvari taktiklerine dayanan savaş stratejisinde yüksek miktarda tüfekle teçhiz edilmiş nefere ihtiyacın olmamasıyla ilişkili olarak XVI. yüzyılda ordunun tüfekle teçhiz asker sayısının yüksek olmamasını açıklamaktadır. Buna göre Osmanlıların ateşli silahları, ordularına dahil etmeleri, taktiksel bir süreçle yürütölmüş ihtiyaçlar dikkate alınarak ordu yeniden teçhiz edilmiştir. Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, 44-45.

yeniçerilerin 10/9'luk bir oranla tüfekle teçhiz edilmiş olduğundan söz etmektedir.²⁸¹ 1526 yılında Mohaç Savaşı'nda 4000 tüfekli yeniçeri yer almıştır.²⁸² XVI. yüzyıl sonlarına gelindiğinde III. Murad dönemi hakkında bilgi veren Venedik kaynakları bütün yeniçerilerin tüfekle teçhiz edilmiş olduğunu ifade etmektedir.²⁸³ Bununla beraber XVII. yüzyılın yarısına dek ok ve yay kullanımının devam ettiği anlaşılmaktadır. Fazıl Ahmed Paşa'ya 1663-64 seferinde cebahaneden 11 bin tüfek, 861 yay-56 bin okun verilmiş olduğu kayıtlarda yer almaktadır. Bu durum, XVII. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Osmanlı ordusunda tüfek kullanımının ok-yay kullanımına karşılık önemli oranda artmış olduğunu göstermektedir.²⁸⁴

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin talimhanenin terk edildiğini ifade ettiği dönemde Osmanlı askeri faaliyetlerinin niteliğinde, iktisadi ve askeri yapıyı derinden etkileyecek türden gelişmeler yaşanmaktaydı. Osmanlıların XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle birden fazla cephede uzun soluklu savaş süreçlerine girmesi, Osmanlı askeri teşkilatlanmasında değişimler meydana gelmesi anlamını taşımaktaydı. Bu durum da bir takım yeni grupların ihdas edilmesi, yeni savaş araç-gereçlerinin ticaret veya üretim yolu ile temin edilmesi, lojistiğin sağlanması için farklı metotlara başvurulması, kuşatma veya meydan savaşlarında kullanılan savaş alet ve tekniklerinin niteliğinin değişmesi ve bununla ilişkili olarak yeni avantaj-dezavantajların doğması ve nihayetinde tüm bu değişim süreciyle ilişkili olarak yeni masraf kalemlerinin doğmasına neden olmaktaydı. Nihayetinde talimhanenin terk edilmiş olmasının, Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasının veya başarısızlığının bir göstergesi olmadığı, bu durumun savaşın niteliğinde yaşanan değişimle ilişkili olduğunu söylemek

²⁸¹ Gábor Ágoston, "Tüfek", s. 460.

²⁸² Beydilli, "Yeniçeri", s. 456.

²⁸³ Ágoston, "Tüfek", s. 460.

²⁸⁴ Beydilli, "Yeniçeri", s. 456.

mümkündür. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin bu noktada gelişen askeri teknolojiye karşı geleneksel savaş aletlerinin muhafazasına yönelik bir çaba içerisinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Müellifin, talimhanenin durumuyla ilgili ifadelerinin daha çok Yeniçeri Ocağı içerisinde misyonunu gerçekleştirmeyen gruplara veya mansıb sahibi kimselere karşı eleştirel tutumuyla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

2.5.5. Rüşvet Meselesi

Siyasetnamelerde uzak durulması gereken meseleler arasında sıklıkla yer alan rüşvet meselesinin, *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da Yeniçeri Ocağı'na usulsüz alımlar ve Ocak içerisindeki görev değişimleri esnasında uygulandığı ile ilgili olarak yer aldığı görülmektedir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin eserinde şikayetçi olduğu “rüşvet ref'olınmak/olunur”²⁸⁵ “rüşvet ile”²⁸⁶ şeklinde ifade ettiği rüşvet meselesinin, mezkur dönemde yaygınlaşmış bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Yeniçeri Ocağı içerisine usulsüz alımların yapılmasına ilişkin açık eleştirileri bulunan müellifin, bu durumdan kaynaklı olarak görevlendirmelerde usul bilmeyen kişilerin etkili olmaları ve görevlerini suistimal etme ihtimallerini, Yeniçeri Ocağı'nın sistematiğinin bozulmasına doğrudan etki edecek türden bir eylem olarak yorumladığı görülmektedir. Bu sebeple görevlendirmelerin rüşvetle yapılması, müellif tarafından açık bir tehdit olarak görülmekte ve bunun sonlandırılmasına yönelik uyarılarda bulunmaktadır.

“imdi zıkr olınan kânûnlar eger kadimdür eger sonra olınan âdet üzre görilmek şartdur hilâf-ı kânûn olmamak gerekdür şöyle kim ocakdan bu mansıblar ve bu hizmetler rüşvete verilmemek gerekdür zıkr olınan yeniçeri ocağı ehlu'llah ocağıdur vardukları yeri bu minvâl üzere fethü fukah olmayacağı mukarrer”²⁸⁷

²⁸⁵ K.Y. Rusya, vr. 96b, 126b.

²⁸⁶ K.Y. Rusya, vr. 87a, 87b, 97a, 98a.

²⁸⁷ K.Y. Rusya, vr. 98a-b.

“imdi vechle ikdam olmayınca âlem düzelmez ve olur olmaz kânûna muhâlif işler olmaz cümle kânun üçere olur vardukları yerde feth ü fütuh olur herkes kendü makamın bilür ‘â’idesi ile geçinür rüşvet ref’ olunur âlem halas olur imdi pâdişahlar ke’l-evvel takayyüd ederler ise ocaklar ihyâ olur”²⁸⁸

“devşirme ise tokuz on yıldan eksük olanları rüşvet ile ‘ulufeye yazdırmayalar ve kul oğlu olup küçük olanı dahi akça kuvvetiyle yazdırmayalar tâ kim ocak yolsız ve küçük ile pür olıcak kılıca zarardır”²⁸⁹

Yeniçeri Ocağı içerisine alımlar veya Ocak içerisindeki görevlerin el değiştirmesi noktasında rüşvetin varlığı, müellif tarafından karşı çıkılan ve ıslahata muhtaç olan hususlar arasında yer almaktadır. Rüşvetin, Yeniçeri Ocağı içerisindeki varlığı, Yeniçeri Ocağı’na usule uygun olmayan kişilerin dahil olması ve haksız görevlendirmelerin var olması sonucunu doğurmaktadır.

“yaya başı olan âdem ihtiyâr olmak gerekdür ve baş zağarcılıktan akçasın alup rüşvet ile etmemek gerekdür”²⁹⁰

“yeniçeri kâtibi olan müstakim ve din-dâr gerekdür ve defter ahvâlin muhkem bilmek gerekdür ve ocağun ahvâlini dahı bilmek gerekdür ve mansıb rüşvet ile almamak gerekdür”²⁹¹

Kavânîn-i Yeniçeriyân’da dile getirilen rüşvet ile görev değişimlerinde, tayinlerde ve çeşitli türden durumlarda uygulamaya geçirilen bir Osmanlı uygulaması olan pişkeş arasındaki ayrıma dikkat çekme ihtiyacı doğmaktadır. *Pişkeş*, sözlükte *hediye*, *armağan* anlamına gelmekte olup Osmanlı toplumunda alt kademelerdeki kimselerin hükümdar ve diğer devlet adamlarına takdim ettikleri hediye anlamını taşımaktadır.²⁹² Osmanlılarda pişkeş uygulamasının sınırlarının açık bir şekilde tayin edilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Yüksek makamlardaki kimselere alt makamlara

²⁸⁸ K.Y. Rusya, vr. 126b.

²⁸⁹ K.Y. Rusya, vr. 139a.

²⁹⁰ K.Y. Rusya, vr. 113b.

²⁹¹ K.Y. Rusya, vr. 119a-b.

²⁹² Filiz Karaca, “Pişkeş”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 34 (İstanbul, TDV, 2007) s. 294.

nispeten daha yüksek kıymette hediyeler verilmiş olduğu anlaşılmakla beraber pişkeşin şahıslar veya durumlara göre belirlenmiş kesin bir karşılığı bulunmamaktadır. Nihayetinde pişkeş uygulamasının zamanla suistimale açık bir hale gelmiş olduğu ve *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin şikayet ettiği hususun, görev değişimlerinde usulsüzlüğü kolaylaştırma adına ödenen bedelin, hediye hükmündeki pişkeşten ziyade rüşvet olduğu düşünülmektedir.

2.6. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da Yeniçeri Ocağı Nizamının Bozulması Yorumlarına Alternatif Bir Yaklaşım

Gerek Osmanlı Devleti'nin askeri yapısındaki değişimin mahiyeti, gerekse Yeniçeri Ocağı'nın geçirmiş olduğu dönüşüm, tarihin herhangi bir evresinde gerçekleşmiş olan tek bir olay, savaş veyahut çeşitli grupların etkinlikleri merkeze alınarak değerlendirilebilecek basit bir olgu değildir. Bu anlamda, Osmanlı askeri dönüşümünün bir parçası olarak, merkez kuvvetlerinin bir grubunu teşkil eden Yeniçeri Ocağı'nda yaşanan, *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi tarafından problem olarak değerlendirilen başta devşirme sisteminin bozulması olmak üzere pek çok meselenin sağlıklı tahlil edilebilmesi, Ocak içerisinde değişim unsurlarının ortaya çıkmış olduğu dönemin iktisadi, siyasi, toplumsal pek çok yönünü anlayabilmekle mümkündür.

Osmanlı ordusu, temelde iki kanattan müteşekkildi: merkez hazinesinden ulufe alan kul kökenli ve daha çok merkezde konuşlandırılmış olan kapıkulları ile taşrada konuşlandırılmış dirlik tasarrufu olan sipahiler.²⁹³ Modern öncesi dönemde, timarlı sipahi, ok-yay-at kullanan, savaşlarda etkinlik ve nicel bakımdan temel kuvveti

²⁹³ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, (İstanbul: YKY Yayınları, 2018), s. 118-119; Ahmet Elibol, "Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü", *Gazi Akademik Bakış Dergisi* C. 3 S. 5. (2009): s. 29.

oluşturan grup iken Kapıkulu ordusu çoğunluğu piyade olan ve ateşli silahlar kullanabilen gerek payitahta gerekse savaş meydanında hükümdara bağlı olarak hareket eden birliklerdi. Halil İnalcık, 1593-1606 Osmanlı-Habsburg savaşlarında tüfek kullanabilen askere olan ihtiyacın artmasının anlaşılmasına dek, timar sisteminin Osmanlı askeri sisteminin temel birimini teşkil ettiğini ifade etmektedir.²⁹⁴ Ömer Lütfi Barkan, XVI. yüzyıl sonuna dek Osmanlı fütuhatının devam ettiği süreç boyunca timarlı sipahi ordusunun, teşkilat ve kadro bakımından sürekli gelişmiş olduğunu ifade etmekte ve fakat bu dönem itibariyle askeri, siyasi ve içtimai problemlere yol açmış olduklarına işaret etmektedir.²⁹⁵

Kapıkulu ordusu XVI. yüzyılda askeri kuvvetin %20-25'ni teşkil ederken timarlı sipahiler %60-75'ini teşkil etmekteydi. Bu oran, XVII. yüzyılın sonuna gelindiğinde kapıkulu ordusu %50 ve timarlı sipahiler %10-15 olmak üzere neredeyse tersine dönmüştü.²⁹⁶ Kapıkulu ordusundaki toplam nefer sayısı 1514-15'te 16,643; 1527-8'de 15,137; 1567-68'de 26,513'e ulaşmıştı. 1567-68'de 12.798 olan yeniçeri sayısı ise 1597'de 35.000'e, 1609'da 37.627'ye ve 1660'ta 54.222'ye ulaşmış ve yüzyılın sonuna kadar bu civarda kalmış bulunuyordu.²⁹⁷ Gábor Ágoston, Yeniçeri Ocağı'ndaki büyümenin, genel bir askeri büyüme ve değişimin bir parçası olduğunu, bu süreçte yalnızca yeniçeri sayısı değil aynı zamanda Kapıkulu bünyesindeki diğer ocakların da mevcudiyetinin arttığını öne sürmektedir.²⁹⁸

²⁹⁴ Halil İnalcık, "Timar", *TDV İslam Ansiklopedisi* 41, (İstanbul, TDV, 2012) s. 169.

²⁹⁵ Barkan'ın, timarlı sipahinin önemini yitirmesinin sebebini dış gelişmeler ve bununla bağlantılı olarak Yeniçerilerin öneminin artmasında değil timarlı sipahinin kendi iç koşullarında aradığı anlaşılmaktadır. Ömer Lütfi Barkan, "Timar", *MEB İslam Ansiklopedisi* XII (İstanbul: MEB Basımevi, 1979), s. 286-333.

²⁹⁶ Gábor Ágoston, "Firearms and Military Adaptation: The Ottomans and the European Military Revolution, 1450-1800". *Journal of World History* 25/1 (2014): s. 123.

²⁹⁷ Rhoads Murphey, *Osmanlı Savaşırken*, Çev. Enes Ergöktaş, (İstanbul: Ketebe, 2023), s. 101. Gábor Ágoston, "Firearms and Military Adaptation: The Ottomans and the European Military Revolution, 145-1800", s. 112.

²⁹⁸ Gábor Ágoston, "Firearms and Military Adaptation: The Ottomans and the European Military Revolution, 1450-1800", s. 112.

XVI. yüzyılda, savaş meydanlarında at üzerinde ok, yay gibi geleneksel nitelikte harp aletlerini kullanabilen timarlı sipahilerin önemi azalırken tüfek gibi ateşli silahları kullanabilen piyadelerden müteşekkil yeniçeri birliklerinin önemi ve sayısı artmıştır.²⁹⁹ Osmanlı savaşının mahiyetinde yaşanan gelişmeler, Osmanlı Devleti’ni yalnızca ordusunun teçhizatı bakımından etkilemekle kalmamış Osmanlı ordusunun iki önemli unsurunun devlet ve toplum nizamını derinden etkileyecek dönüşümler geçirmesine sebebiyet vermiştir.³⁰⁰ Bu anlamda, Osmanlı askeri teşkilatlanmasının XVI. yüzyılda değişiklik göstermeye başladığı anlaşılmaktadır.

Halil İnalcık, Orta Avrupa’da meydana gelen savaş teknolojisindeki değişimi ve buna paralel olarak ateşli silah kullanan askere duyulan ihtiyacın artmasını, Osmanlı Devleti’nde yeni bir döneme girilmesindeki başlıca etken olarak kabul etmektedir. Buna göre, 1593-1606 Osmanlı-Avusturya Savaşları esnasında Avusturya kuvvetleri karşısında geleneksel silahlara sahip süvarilerin etkisiz kaldığının anlaşılmış olduğu ve bunu takip eden süreçte de tüfeklerle donatılmış olan piyadelerin sayısının arttırılması yoluna gidilmiş olduğunu öne sürmektedir.³⁰¹ Özgür Kolçak, Osmanlı ordusunda, ateşli silahlarla teçhizatlandırılmış piyadelerin ağırlık kazanmasında 1593-1606 Osmanlı-Avusturya Harbi’nin yanı sıra Osmanlı Devleti’nin XVI. yüzyıl

²⁹⁹ XV. yüzyılın sonlarına doğru 12.000 kadar olan yeniçeri sayısı, I. Süleyman (1520-1566) döneminden sonra hızla artmıştır. III. Murad (1574-1595) döneminde 27 bin, I. Ahmed (1603-1617) zamanında 47.000 rakamına ulaşmıştır. A. Elibol, “Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü”, s. 23.

³⁰⁰ Mustafa Akdağ, iki ayrı teşkilatın sayısal olarak dönüşümü ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: “XVI. yüzyılın ortalarına kadar devletin askeri kuvvetinin onda dokuzu nispetinde olan timar müessesesi artık bozulmaya başlamış; yüzyılın sonunda ise, büyük Celâli isyanları bunu, bütün bütün hızlandırmıştı. Koçibey, kendi zamanında, timarlı sipahilerin mevcudunu, 7 ile 8 bin arasında tahmin ediyordu. Buna karşı, Kapukulu miktarı muntazam bir artış ile, yarım yüzyıl gibi kısa bir zamanda elli bin aşmış bulunmakta idi. Hele Kanunî’nin ölümünden takriben 85 sene sonra, yani Tarhuncu zamanında, Kapukulu mevcudu yüz bine çıkmış bulunmakta idi; bir yüzyıldan az bir zamanda, evvelce onda dokuz olarak kabul ettiğimiz timarlı sipahi Kapukulu nisbetinin ters döndüğünü görüyoruz. Yani, topraklı sipahi mevcudu Kapukullarının onda biri derecesine düşmüştü.” Mustafa Akdağ, “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 5/3 (1947): s. 296.

³⁰¹ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s. 187.

boyunca gelişmekte olan koşullarının göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir.³⁰² Osmanlı ordusundaki sayısal artışın, XVI. yüzyılın son çeyreği itibariyle, modern öncesi dönemde görülen mevsimlik seferlerin yerini uzun yıllar devam edecek olan cephe savaşlarına terk etmesinin bir sonucu olduğu anlaşılmaktadır.³⁰³ Özgür Kolçak, en geç 1570’lerden itibaren Osmanlı askeri mücadelelerinin hızının, merkez ordularına asker yetiştirme hızını aşmaya başlamış olduğunu ifade etmektedir.³⁰⁴ Buna göre 1570’ler itibariyle artan asker ihtiyacının, modern dönem öncesinin ihtiyaçlarına karşılık verme gayesine göre şekillendirilmiş olan bir sistemle karşılanması pek mümkün değildir.³⁰⁵

Gábor Ágoston’a göre, XVI. yüzyılın ilk yıllarında Osmanlıların, karşılarında doğuda Safevi ve batıda Habsburgları bulmaları, yeni bir strateji geliştirmelerini gerekli kılmaktaydı.³⁰⁶ Safevi varlığı, Osmanlıların Doğu Anadolu topraklarındaki hakimiyeti ve dinsel meşruiyetine karşı bir tehdit oluştururken Habsburglar ise Osmanlıların Doğu Avrupa’da henüz sağlamlaştırmakta olduğu iktidarı için tehlike arz etmekteydi.³⁰⁷ Gábor Ágoston, Osmanlı askeri dönüşümünün bir parçası olan ordudaki nicel artış konusunu, iki mesele üzerinde temellendirerek açıklamaktadır. Buna göre, yeniçeri sayısının I. Süleyman döneminde artmaya başladığı ve 1578-1611 aralığında artışın devam ettiğini öne sürmektedir.³⁰⁸ Öncelikle Osmanlılar, I. Süleyman döneminde meydana gelen Mohaç Savaşı’nın ardından batıda Macar kuvvetlerine

³⁰² Özgür Kolçak, *Ok, Tüfek ve At 16. Yüzyıl Osmanlı Askerî Devrimi* (Ankara: TTK Yayınları, 2023), s. 50-51.

³⁰³ Özgür Kolçak, *Ok, Tüfek ve At 16. Yüzyıl Osmanlı Askerî Devrimi*, s. 153.

³⁰⁴ Özgür Kolçak, a.g.e., s. 164.

³⁰⁵ Özgür Kolçak, a.g.e., s. 159.

³⁰⁶ Gábor Ágoston, “Enformasyon, İdeoloji ve Emperyal Siyasetin Sınırları: Osmanlı-Habsburg Rekabeti Bağlamında Osmanlı Büyük (Grand) Stratejisi”, *Erken Modern Osmanlılar İmparatorluğun Yeniden Yazımı*, Ed. Virginia H. Aksan-Daniel Goffman, Çev. Nur Güneş Ayas, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011) s. 109.

³⁰⁷ Gábor Ágoston, “Enformasyon, İdeoloji ve Emperyal Siyasetin Sınırları: Osmanlı-Habsburg Rekabeti Bağlamında Osmanlı Büyük (Grand) Stratejisi”, s. 128-129.

³⁰⁸ Gábor Ágoston, “Firearms and Military Adaptation: The Ottomans and the European Military Revolution, 1450-1800”, s. 88.

nispeten çok daha büyük ve gelişmiş bir orduya sahip olan Habsburglarla karşı karşıyaydı.³⁰⁹ Yine I. Süleyman döneminde askeri faaliyetlere paralel olarak yeni kalelerin ele geçirilmesi bunların her bakımdan takviyesini mecbur kılmaktaydı. Bir diğer mesele ise 1578-1611 aralığında meydana gelen askeri faaliyetlerdir. Bu süreçte Osmanlıların, doğu ve batı hudutlarında daha önce benzeri görülmemiş bir sefer yoğunluğu içerisinde oldukları bilinmektedir. Bu dönemde 1578-90 ve 1603-11 aralığında Safevilerle; 1593-1606 Habsburglarla; takriben 1596-1608 aralığında Anadolu ve Suriye topraklarında Celalilerle mücadele söz konusuydu. Çok cepheli ve uzun süreli mücadele halinin, askeri insan gücüne duyulan talebi arttırması ise kaçınılmazdı. Bu durum, cephede mücadele halinde olan grupların sürekli takviyesini zorunlu kılmaktaydı.

Bu anlamda Osmanlı askeri büyümesini tek bir olayla açıklamak ve XVI. yüzyıl sonuna tarihlendirmek pek mümkün gözükmemektedir. Osmanlı askeri büyümesini yukarıda sıralanan etkenler neticesinde XVI. yüzyılın geneline yayılan bir olgu olarak kabul etmek daha makul bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, Yeniçeri Ocağı'nda mevcudiyetteki artışın sebebi olarak tek bir savaş sürecinde karşı tarafı dengelemek doğrultusunda gerçekleşen bir olaydan ziyade tarihsel süreçte yaşanan askeri teknoloji merkezli gelişmelerin bir sonucu olarak kabul etmek daha doğru olacaktır. Uzun süreli ve çoğu zaman çok cepheli savaş dönemlerinin yönetilebilmesi, cephe ve cephe arkasının sürekli takviye edilmesi anlamına gelmekteydi. XVI. yüzyılın son çeyreği itibariyle mevsimlik seferlerin yerini, uzun yıllar devam eden cephe savaşlarının almış olması, Osmanlı askeri tarihinde meydana gelen dönüşüm ile ilgili pek çok sorunun cevaplanmasında rol

³⁰⁹ Gábor Ágoston, "Empires and Warfare in East-central Europe, 1550–1750: the Ottoman–Habsburg Rivalry and Military Transformation", *European Warfare 1350-1750* (2010): s. 117.

oynamaktadır. Askeri faaliyetlerin birden fazla cephede ve süreklilik arz eden bir halde meydana gelmeye başlaması, mevsimlik seferlere nispetle daha fazla askerin istihdam edilmesi, cephenin sürekli olarak desteklenmesini mecburi kılmaktaydı.³¹⁰ Bu durum, mevsimlik seferlerin yoğunluklu olduğu modern öncesi dönemdeki askeri teşkilatlanma yönteminde pek çok açıdan değişiklik meydana getirmiştir. XVI. yüzyıl sonları itibariyle savaşın sürekliliği, modern öncesi dönemdeki insan ve mühimmat ihtiyacını karşılamaya yönelik kaynakları ve bunların tasarruf yöntemlerinde değişikliğe yol açmıştır. Modern öncesi dönemde gerek ordunun nefer ihtiyacını karşılamada başvurulacak kaynaklar gerekse savaş meydanlarındaki etkinliği kabul görmüş olan silahlar, savaşın sürekliliği olgusu karşısında yetersiz kalmaya başlamış bulunuyordu. İşlevselliği ispat olunmuş olan orduya nefer yetiştirme yöntemi ve at, ok, yay kullanımına dayanan savaş tekniği uzun yıllar pek çok savaştan galip çıkılmasında etkili rol oynamasına karşılık savaşın sürekliliği karşısında nicel anlamda etkinliklerini yitirmeye başlamış bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyıl sonları itibariyle eş zamanlı olarak birden fazla cephede mücadele halinde olması, ordunun nefer ihtiyacını arttırmış ve neferin teçhizatlandırılmasında yeni yöntemlere başvurulmasını mecbur kılmıştır. Bu doğrultuda, süvari, ordu için at yetiştirmenin zorlu süreci sebebiyle yerini giderek piyadeye terk ederken, ok-yay da her ne kadar etkinliği ispat olunmuşsa da yerini işlevsellik bakımından çok daha zayıf olmakla beraber kullanımın kolaylığı sebebiyle tüfeğe bırakmış bulunuyordu.

Bu süreçte at temini ve yetiştiriciliği, ok-yay üretimi, bir neferin ok-yay kullanımında ustalaşması herhangi bir kimsenin tüfek kullanımını mümkün kılmaya nispetle çok daha güç ve uzun bir süreç olması sebebiyle, savaşlarda düşman kuvvete tahribatı açısından çok daha güçlü olan ok-yay ile bunu kullanan timarlı sipahinin çok

³¹⁰ Özgür Kolçak, *Ok, Tüfek ve At 16. Yüzyıl Osmanlı Askeri Devrimi*, s. 2.

daha zayıf etkiye sahip olan tüfek ile tüfeği kullanan piyade karşısında yenik düşmüş olduğu anlaşılmaktadır.³¹¹

Oklar, yaydan çıkış hızı düşük olmasına karşılık hedefte sapma ihtimali oldukça düşük ve uzak menzilde başarı oranı yüksek silahlardır. Ağır misketlerin ise tüfekten ateşlenmesi ile çıkış hızı yüksek olmasına karşılık hedefte sapma ihtimali nispeten yüksektir ve mesafe arttıkça başarı oranı düşmektedir. Profesyonel bir tüfekçi, dakikada en fazla iki -çoğu zaman bir- kez atış yapabilmekteyken, iyi yetişmiş tecrübeli bir okçu 200 metre mesafeye kadar dakikada etkili on atış yapabilmekteydi. Başarılı sonuç elde etmede, okçunun atış mesafesi, tüfekçinin atış mesafesinin 3-4 katına tekabül etmekteydi.³¹² Ağır misket tüfeklerinin atış hızının yanı sıra düşmana zayıf verme potansiyeli bakımından da okun sergilediği performansın gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Osmanlı oklarının ebat, ok başı şekli ve ok gövdesinin dolu veya boş olması gibi çeşitlilik arz etmesi, okun insan bedenindeki tahribat oranında belirleyici rol oynamaktaydı. Buna karşılık 100 metre mesafede zırhlarda tahribat oluşturabilmekte olan ağır misket tüfeklerinin, etkinlik derecesi bakımından ölümcül bir sonuca yol açmaları beklenmiyordu.³¹³ Ok-yay, pek çok bakımdan tüfeklere nispeten savaş meydanlarında etkinliği ispat olunmuş tahrip gücü yüksek silahlardı. Fakat profesyonel bir okçu, eğitimine genç yaşlarda başlama ve sürekli talim mecburiyetindeyken bir tüfekçinin yetişmesi yalnızca birkaç haftalık bir süreç gerektirmekteydi.³¹⁴ Bu anlamda gerek ok-yay üretiminde sürecin uzunluğu ve zorluğu gerekse profesyonel bir okçunun yetiştirilmesinin tüfek kullanabilen sıradan

³¹¹ Ok-yay ve erken dönemlerde kullanılmakta olan tüfekleri mukayese eden Özgür Kolçak, tüfeği ateşlenme bakımından güçlüğü olan, isabet olasılığı düşük, tahrip derecesi tartışmalı, kısa menzilli; ok-yayı ise seri atış kabiliyeti olan, isabet oranı yüksek güvenilir silahlar olarak değerlendirmektedir. Özgür Kolçak, *Ok, Tüfek ve At 16. Yüzyıl Osmanlı Askerî Devrimi*, s. 167.

³¹² Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011) s. 47.

³¹³ Özgür Kolçak, a.g.e., s. 175-183.

³¹⁴ Özgür Kolçak, a.g.e., s. 186, 188.

bir kimsenin askeri hizmete alınmasına karşılık çok daha uzun bir süreç olmasının ok-yayın terk edilmesine sebebiyet vermiş olduğu anlaşılmaktadır. Yay üretim süreci uzun olmakla beraber masraf bakımından tüfek tedarikinden çok daha pahalı değildi. Fakat bu iki silahın tamamlayıcı unsurları, ok ve merminin üretiminde maliyet bakımından fark bulunmaktaydı. Maliyet bakımından ok, tamirine lüzum görülecek kadar kıymetli bir savaş aracı olarak görülmekteyken, tüfek mermileri yüzbinlerce adette dökülerek maliyeti hesaba gerek görülmeyecek kadar önemsizdi.³¹⁵ Yukarıda sıralanan etkenlerin yanı sıra ok üretiminin mermiye nispetle daha yüksek maliyete sahip olmasının nihayetinde ok-yayın yerini tüfeğe terk etmesindeki bir başka etken olduğu anlaşılmaktadır.³¹⁶ Gerek süvari ile ok-yayın savaşlardaki rolünün azalmasının gerekse Kapıkulu ocaklarının ve daha özelde Yeniçeri Ocağı'nın önem ve mevcudunun artmasının sebebinin, piyadenin ve tüfeğin etkinlik bakımından üstünlüğü doğrultusunda tercih ve taktiğe dayanan bir karardan ziyade savaşın sürekliliği olgusunun dönüştürücü ve zaruri yansıması olduğu anlaşılmaktadır.

XVI. yüzyılın son çeyreği itibariyle Osmanlı Devleti'nin savaşın sürekliliği olgusuyla karşı karşıya olması bir yandan orduya klasik nefer yetiştirme metoduyla dahil olmuş olan tecrübeli askerlerin sayısında cephede hayatını kaybetmeleri neticesinde azalma meydana getirirken bir yandan vergi ödeyen, toprağını işlemekle mükellef reayanın askeri sınıfa dahil olmasına sebebiyet vermektedir.³¹⁷ Askeri ihtiyaçların artması, ordunun nefer ihtiyacının karşılanması noktasında yöntem ve nitelik değişikliklerini beraberinde getirmiştir. Bu anlamda Kapıkulu ordusunun nefer ihtiyacını karşılayan devşirme sisteminin aynı düzeni takiple, ihtiyaca karşılık verebilme imkanı bulunmamaktaydı. Bu noktada ihtiyaca karşılık verilmesi amacıyla,

³¹⁵ Özgür Kolçak, a.g.e., s. 227.

³¹⁶ Özgür Kolçak, a.g.e., s. 212-213.

³¹⁷ Özgür Kolçak, a.g.e., s. 162.

devşirme sisteminin uygulanma sıklığının arttırılması veyahut uygulamanın icra edildiği sahanın genişletilmesinden ziyade devşirme haricinden nefer alınmasına başvurulduğu anlaşılmaktadır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin, devşirme sisteminin bozulmasına yönelik tenkitlerini, bu doğrultuda ele alındığında ihtiyacın karşılanması gayesiyle modern öncesi dönem kurumlarının getirmiş olduğu kaidelerin yeniden düzenlenmesinin sonucu olarak okumak mümkündür.

Nihayetinde, XVI. yüzyılda sonlarında savaşın sürekliliği olgusu, askeri teşkilatlanmayı yeniden yapılandırmaya mecbur kılmıştır. Gerek askerin teçhizatlandırılması gerekse ordunun nefer ihtiyacının karşılanması bakımından modern öncesi sistem dönüşmeye mecbur olmuştur. Savaşlarda etkinliği ispat olunmuş olan ok-yay yerini giderek ateşli silahlara terk ederken, piyadeye dayanan kapıkulu ocakları timarlı sipahilerin yerini almıştır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin problem olarak işaret ettiği hususlardan talimhanenin terk edilmesi meselesi, bu minvalde okunduğunda durumun, askeri dönüşümün bir yansıması olduğu anlaşılmaktadır.

Savaşın sürekliliği olgusunun bir yansıması olarak cephedeki ordunun nefer ihtiyacını süratle karşılama gayesi, modern öncesi dönemde Yeniçeri Ocağı'nın nefer ihtiyacını karşılamada temel teşkil eden devşirme sistemi kaidelerinde esneklik meydana gelmesine sebebiyet vermiş ve *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin işaret ettiği üzere ocağa hariçten kimseler dahil olmaya başlamıştır. Osmanlı savaşının süreklilik arz eder hale gelmesi, Devlet'in ihtiyaçlarını karşılama gayesiyle kendi kurmuş olduğu sisteminin esnetmesine yol açmış ve reaya, askeri sınıfa dahil olmaya başlamıştır. Bu doğrultuda yeniçeriliğin önemi artmış ve Yeniçeri Ocağı'na dahil olmak cazip bir hale gelerek ocağın klasik düzeninde değişimler meydana gelmiştir. Bu durum bir yandan modern öncesi dönem sisteminde Yeniçeri Ocağı'na dahil olan ocaklıları -*Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi gibi- kendi sistemlerini sahip çıkmaya yönlendirirken bir yandan

sistemin mevcut kaidelerinden habersiz kimselerin, kaideleri uygulanmaz hale getirmesine yol açmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. *KAVÂNÎN-İ YENİÇERİYÂN* NASIL OKUNMALI?

Bu bölümde, Osmanlı müellifleri tarafından XVI. yüzyıl itibariyle kaleme alınmış olan eserlerin, İslamiyet'in erken dönemlerinden itibaren devlet yöneticilerine yönelik ideal siyasete ilişkin önerilerin yer aldığı eserlerden ayırt edici yönlerinin *Kavânîn-i Yeniçeriyân* üzerinden tespit edilmesi hedeflenmektedir. Vurgulanan meseleler ve eseri şekillendiren öneriler değerlendirilerek *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın, Osmanlı siyaset yazınında hangi türde sınıflandırılabilceği meselesi tartışılacaktır.

3.1. Siyasetname Geleneği ve Osmanlılar

3.1.1. Osmanlı Devleti'nde Siyasetname Geleneği

Siyasetnameler, devlet yönetimiyle ilişkili kimselerin, devlet idaresinde dikkat etmesi gereken ideal olan ilkeleri anlatmayı hedefleyen eserlerdir. Müellifler, siyasetnamelerde, hükümdara devlet idaresi ve teşkilatlanması ile ilgili yönlendirmelerde bulunur, siyasetin etkin bir şekilde yapılabilmesine yönelik tavsiyeler verirler.³¹⁸ Bu tür eserler, devlet idaresinde bulunan yönetici sınıfın idare ile ilgili olarak dikkat etmesi gereken hususlar ile devlet ve halk arasındaki ilişkinin tanzim edilmesinde nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair genel kaideleri içermektedirler. Bu türden eserlerde müellifler, devlet idarecilerine siyaset sanatının temel ilkeleri hakkında zaman zaman geçmiş dönemlerden de örnekler vererek bilgiler aktarmaktadırlar. Zaman zaman müelliflerin, eserlerinde tavsiyelerini ve öğretilerini ayet, hadis, kıssalarla destekleme yoluna gittikleri görülmektedir. Siyasetnamelerin

³¹⁸ Hasan Hüseyin Adalıoğlu, “Siyasetname”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 37 (İstanbul, TDV, 2009), 304-305; Orhan Keskintaş, “Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2016, s. 132.

genel olarak didaktik bir üslupta kaleme alınmış olduklarını, idealin buyurgan bir şekilde ifade edildiğini söylemek mümkündür.³¹⁹

Siyasetnameler manzum veya mensur olarak kaleme alınabilmektedirler. Bir siyasetnamenin merkezini devlet mekanizmasında rol oynayan şahıs veya grupların teşkil etmekte olduğu gözlemlenirken bir başka siyasetnamede merkezi, toplumu oluşturan herhangi bir unsurun şekillendirmiş olduğu görülebilir. Bu gibi farklılıklar siyasetname türünün kapsamının kavranabilmesi bakımından önem arz etmektedir. Siyasetname müellifleri, eserlerinde genel kabul gören ideal bir portreyi tasvir etmektedirler. Siyasetname müellifleri hükümdarlara önerilerde bulunurken ideal olanı işaret etmektedirler.³²⁰ Bu anlamda genel siyasi etik değerler, siyasetnamelerin temel konusunu oluşturmaktadır. Adalet ve liyakat kavramlarıyla ilişkili unsurlar, bu türden eserlerin merkezini oluşturmaktadırlar. Siyasetnamelerin genelinde devlet idaresiyle ilgili olarak belirli hedeflere belirli yollardan geçilerek ulaşıldığı teması bulunmaktadır. Devletin varlığının devam etmesi ve halkın refah seviyesi, hükümdarın siyasetinin başarısıyla ilişkilendirilmektedir. Bununla ilişkili olarak siyasetname müelliflerinin tavsiyelerini şekillendiren ana temalar olarak hükümdarın halkına adil davranması, hükümdarın ve diğer devlet idarecilerinin halkına zulmetmemesi, işlerin layık olana, ehline teslim edilmesi, rüşvete fırsat verilmemesi sıralanabilir.

Bir siyasetnamede hükümdarın devlet işlerini takip etmesi, halkına adaletli muamelede bulunması ve ona karşı sorumluluklarını yerine getirmesi, askeri sınıfı disiplin altında tutması, devlet hazinesini israf etmemesi gibi genel gereklilikler bulunduğu görülmektedir. Bu türden genel ahlaki değerlerin varlığı, hükümdarlığın

³¹⁹ Keskintaş, “Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme”, s. 134.

³²⁰ Keskintaş, “Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme”, s. 134.

gerekliliği olarak tasvir edilirken bu değerlerin terk edilmesi de devletin varlığını tehdit edici unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Coşkun Yılmaz, siyasetnamelerden yola çıkarak siyasetin yozlaşmasının sebeplerini şu şekilde sıralamaktadır:

1. Adaletin terk edilmesi,
2. Emanetin ehline teslim edilmemesi,
3. Rüşvet ve yolsuzluk,
4. Sürekli vergi artışı,
5. Terfi sistemine uygun hareket edilmemesi,
6. Devlet idarecilerinin yönetimden uzaklaşması,
7. Hazine gelirinin azalması,
8. Askeri disiplinin bozulması,
9. İsraf ve gösteriş,
10. Üretim yetersizliği.³²¹

Siyasetnameler, bir toplumun kendi iç dinamiklerine bağlı olarak geliştirmiş olduğu siyaset kültürünün gelecek nesillere aktarımında da bir aracı konumundadır. Siyasetnamelerin ortaya çıkışı ve gelişimi Asya, Akdeniz ve Ortadoğu coğrafyasında gerçekleşmiştir. Bu coğrafyada kurulmuş olan siyasi teşekküllerin gelenekleri ve dünyayı algılayış biçimleri, siyasetnamelerin muhtevalarını şekillendirmiştir. Bu noktada Türkler aracılığıyla Anadolu'ya taşınan Orta Asya geleneği ile İslam ve Yunan siyaset düşüncesinin siyasetnamelere tesir ettiklerini söylemek mümkün gözükmemektedir.³²²

³²¹ Coşkun Yılmaz, “Siyasetnamelere Göre Siyasetin Yozlaşması ve Temiz Siyaset İlkeleri”, *Yeni Türkiye* 14 (1997): s. 1383.

³²² Orhan Keskintaş, Orta Asya geleneğinin Nizamülmülk, Yunan geleneğinin Farabi ve İslam geleneğinin İbn Teymiyye tarafından yazılan eserlerde kendisini göstermiş olduğunu öne sürmektedir. Keskintaş, “Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme”, s. 136; Mehmet Öz, “Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler” *İslami Araştırmalar Dergisi* C. 12 S. 1 (1999): s. 27.

Beylikler dönemi itibariyle tercüme ve tercüme-telif karışımı eserlerle Anadolu’da siyaset felsefesine ilişkin birtakım eserler teşkil edilmeye başlanmıştır.³²³ Bu eserler, klasik İslam siyaset düşüncesinin Osmanlılar tarafından tanınmasına etki etmişlerdir.³²⁴ Klasik eserlerin orijinal ve çevirileri üzerine gerçekleştirilen çalışmalar, bağımsız eserlerin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır.³²⁵ Osmanlılar döneminde siyasetname türünün ilk örnekleri tercümeler yoluyla verilmiştir. Tercüme edildiği bilinen ilk eser, *Kelile ve Dimne* olup I. Murad’a sunulmuştur.³²⁶ Bir diğer tercüme eser ise Mercimek Ahmed tarafından II. Murad döneminde tercüme edilmiş olan *Kâbusnâme*’dir³²⁷. XIV. yüzyılın başından itibaren telif eserler de meydana getirilmeye başlanmıştır.³²⁸ Osmanlılar döneminde telif edilmiş olan ilk siyasetname Şeyhoğlu Mustafa’ya ait *Kenzü’l-küberâ ve mehekkü’l-ulemâ*’dır³²⁹. XV. yüzyılda Musannifek tarafından kaleme alınmış olan *Tuhfetu’s-selâtin*, İdris-i Bitlisi tarafından yazılan *Kânûn-ı Şahenşâhi* de siyasetname türünün örneklerini teşkil etmektedir.³³⁰ XVI. yüzyılda Gelibolulu Mustafa Âlî tarafından kaleme alınmış olan *Nushatü’s-selâtin* ile Lütfi Paşa’nın *Âsafnâme*’si siyaset felsefesine ilişkin yazılmış önemli eserlerdendir.

³²³ Mehmet Öz, “Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler”, s. 28.

³²⁴ Mehmet Öz, a.g.m., s. 28.

³²⁵ Pal Fodor, “15-17. Yüzyıl Hükümdar Aynalarında Devlet ve Toplum, Kriz ve Reform” Çev., E.

Çoban, *Tarih İncelemeleri Dergisi* C. 14 S. 1 (1999): s. 284.

³²⁶ Mehmet Öz, İbn Mukaffa’nın meşhur *Kelile ve Dimne*’yi Pehleviceden Arapçaya çevirmesinin, İslam siyasi literatürünün eski İran nasihat literatürü ve eski Yunan siyaset eserleri etkisiyle gelişmesine etki etmiş olduğunu öne sürmektedir. Mehmet Öz, “Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler” s. 28.

³²⁷ Rıza Kurtuluş, “Keykâvus b. İskender”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 25 (Ankara, TDV, 2022), s. 356-357.

³²⁸ Coşkun Yılmaz, “Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Kânûn-ı Kadîm”, *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildiri Kitabı* Haz., Azmi Bilgin, C. 2 (2015): s. 102.

³²⁹ Kemal Yavuz, “Şeyhoğlu”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 39 (İstanbul, TDV, 2010), s. 88-89.

³³⁰ Coşkun Yılmaz, “Siyasetname”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 37 (İstanbul, TDV, 2009), s. 306.

3.1.2. Kavramsal Bir Problem: Nasihatname, Siyasetname,

Islahatname

Siyasetname olarak adlandırılan kategoriye dahil edilen eserlerin, zaman ve mekanla ilişkili olarak geniş bir ölçeğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Yine bu kategoride sınıflandırılan eserlerin hem biçim yönüyle hem de muhteva bakımından farklılıklara sahip olduğu gözlemlenmektedir. Bu açıdan gerek bir eserin siyasetname olarak adlandırılması gerekse siyasetname kavramının tanımlanması birtakım zorluklar içermektedir. Siyaset düşüncesi ile ilişkili konularda kaleme alınmış olan eserlerin bir tür sınıflandırılmasına tabi tutulması ise bir başka problemidir. Bu problemlerin temelde siyasetnamelerin geniş bir coğrafi alanda ve uzun bir zaman dilimi içerisinde farklı kültürler tarafından geliştirilip şekillenmesiyle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Siyaset düşüncesine ilişkin eserlerin *siyasetname*, *nasihatname*, *islahatname*, *islahat layihası*, *islahat risalesi* gibi çeşitli isimlerle sınıflandırıldıkları görülmektedir. Bu noktada özellikle Osmanlı Devleti özelinde siyaset felsefe ve pratiğine ilişkin kaleme alınmış olan eserlerin sınıflandırılmasına yönelik kavramsal bir problem söz konusudur. Osmanlı müellifleri tarafından kaleme alınmış olan eserlerin tahlil edilmesi ve bunların diğer siyaset felsefesine ilişkin klasik eserlerle yapılan mukayese neticesinde kavramsal bir çerçeve oluşturma mümkün olduğu anlaşılmaktadır.

Siyaset felsefesine ilişkin kaleme alınmış olan eserleri tanımlayıcı isimler incelendiğinde öne çıkan kavramlardan biri *nasihatname*'dir. Nasihatname, muhtelif konularda fert ve toplumu eğitmek amacıyla duyarlı bir toplum meydana getirebilmeye yönelik verilen öğütlerin yer aldığı eserlerdir.³³¹ Nasihatnameler dini,

³³¹ İskender Pala, "Nasihatnâme", *TDV İslam Ansiklopedisi* 32 (İstanbul, TDV, 2006), s. 409.

ahlaki, siyasi, toplumsal veya iktisadi alanlara yönelik olarak kaleme alınmış olan eserlerin genelini kapsamaktadır. İslamiyet öncesi dönemde *enderznâme*, *pendnâme*, *vesâya*, *mukâtebat* gibi farklı isimler altında çeşitli alanlarda öğüt vermeyi hedefleyen eserler nasihatname türü içerisinde sınıflandırılabilir. ³³² Bu noktada siyasetnamelerin, tavsiye, öğüt, telkin verme noktasında alan olarak devlet yönetimi ile sınırlandırılmış olması nasihatname ile siyasetnamelerin ayırıcı niteliğini göstermektedir. Nihayetinde nasihatname kavramının, muhteva bakımından daha geniş bir konu ölçeğine sahip olması sebebiyle siyasetnameleri de kapsayan geniş bir çerçeveyi karşılamakta olduğu anlaşılmaktadır. ³³³

“Daha çok adab-ı muaşeret kitabı niteliğinde tertip edilen nasihatnamelerle (Âli Mustafa Efendi’nin *Mevâidü’n-nefâis fî kavâidi’l-mecâlis*’i gibi) devletteki çözülmeyi konu edinen siyasetnameler (Lutfî Paşa’nın *Âsafnâme*’si gibi) nazari meselelere ağırlık verirken menakıbnameler tarikat büyüklerinin hayatı ve tasavvufî terbiyye önem verir (Ahmed Eflâki’nin *Menâkıbu’l-arifin*’i gibi). Telhis veya layihalar ise askeri ve politik tehlikeleri bertaraf etmeye yönelik nasihatleri ihtiva eder (Hezarfen Hüseyin Efendi’nin *Telhisü’l-beyân*’ı gibi.” ³³⁴

Siyasetname kavramı ile yakından ilişkili olan bir diğer kavram *ıslahatname*’dir. Coşkun Yılmaz, XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlılar tarafından kaleme alınmış olan birtakım eserlerin muhtevasının, siyasetnamelerden farklılaştığına işaret etmektedir. Yılmaz, bu eserlerin Osmanlı ve diğer İslam siyaset düşüncesi literatüründe yer alan eserlerle bazı benzerlikler barındırmasına karşılık önemli farklılıklar içerdiğini öne sürmektedir. Bu farklılıklardaki başlıca etken olarak, müelliflerin şahsi tecrübelerine dayanarak eserlerde yakın geçmiş zamanın koşullarını

³³² Abdulkadir Aksoy, “Yönetim Ahlakı Bağlamında Osmanlı Siyasetnamelerinin İncelenmesi”, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019, s. 103-104.

³³³ Abdulkadir Aksoy, “Yönetim Ahlakı Bağlamında Osmanlı Siyasetnamelerinin İncelenmesi”, s. 105.

³³⁴ İskender Pala, “Nasihatnâme”, s. 409-410.

yorumlamış olmalarına işaret etmektedir.³³⁵ Cemal Kafadar, ise Osmanlı müellifleri tarafından yazılmış eserlerin ayırt edici unsuru olarak, müelliflerin içinde bulundukları dönemin sorunlarına değinmeleri ve buna yönelik çözümler üretme gayelerini vurgulamaktadır.³³⁶ Bu anlamda Cemal Kafadar ve Coşkun Yılmaz'ın, XVI. yüzyılda Osmanlı siyaset felsefesi yazınındaki kırılmanın belirgin özelliği olarak, eserlerin muhtevasının güncelliğine işaret etmekte oldukları anlaşılmaktadır. Müelliflerin, eserlerindeki değerlendirmelerini, güncel koşulların şekillendiriyor olması bu eserlerin en önemli ayırt edici özelliğidir.

Orhan Keskintaş, Osmanlı siyasetnamelerini, kendilerinden önce yazılmış siyasetnamelerin teorik yönünün uygulamaya açılması olarak yorumlamaktadır.³³⁷ Osmanlı müellifleri tarafından kaleme alınmış olan *Kitâb-ı Müstetâb, Usulü'l-hikem fî Nizâmi'l-âlem*, Veysî'nin *Habnâme'si*, *Koçi Bey Risaleleri*, Kemankeş tarafından Sultan İbrahim'e sunulmuş olan layiha, Katip Çelebi'nin *Düsturu'l-amel'i*, Anonim *Nasihatü'l-mülük*'ü layiha olarak adlandırmakta olan Agah Sırrı Levend ise Osmanlı siyaset yazınının ayırt edici unsur olarak güncel problemlerin, çözüme kavuşturulması gayesi ile yazılmış olmalarına dikkat çekmektedir.³³⁸ Levend ve Keskintaş, XVI. yüzyıl itibarıyla kaleme alınan eserlerin, klasik İslam siyaset felsefesine ilişkin eserlerden beslendiğini ve genel itibarıyla belirli ortak kaideleri içerdiğini vurgulamakta oldukları anlaşılmaktadır. Buna karşılık, eserlerin ayırt edici özelliği olarak, muhtevada yer alan değerlendirmelerin güncel olması ve uygulanabilirliğine dikkat çekmektedirler.

³³⁵ Coşkun Yılmaz, "Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Kânûn-ı Kadîm" s. 102-104.

³³⁶ Cemal Kafadar, "Osmanlı Siyasal Düşüncesinin Kaynakları Üzerine Gözlemler", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce I, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, ed., M. Ö. Alkan İstanbul (2001): s. 27.

³³⁷ Orhan Keskintaş, "Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme", s. 155.

³³⁸ Agah Sırrı Levend, "Siyaset-nameler-I", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* 27 (1987): s. 190.

Osmanlı öncesi ve Osmanlı müellifleri tarafından kaleme alınmış olan eserler arasında mukayese yapan Pal Fodor, Osmanlı müelliflerinin problemlere yaklaşım ve çözüm noktasında kendilerinden önceki eserlerden farklı bir eğilim göstermediklerini ifade etmektedir. Fakat Osmanlı müellifleri tarafından dile getirilmiş olan problemlerin Osmanlı Devleti özelinde olması, müelliflerin problemleri daha sınırlandırılmış bir yaklaşımla ele aldıkları sonucuna ulaştırmaktadır.³³⁹ Aynı zamanda Osmanlı siyaset geleneği İslami siyaset geleneğinin Orta Asya Türk gelenekleri ve bulundukları coğrafya itibariyle sınırlı da olsa Bizans mirası ile harmanlanarak şekillenmiş olması, müelliflerin meselelere yaklaşımlarını tabi bir şekilde etkilediği sonucuna ulaştırmaktadır.

Mehmet İpşirli, ıslahatname müelliflerinin tespit ve öneriler noktasında geleneksel siyasetname, nasihatü'l-mülük, nasihatü'l-vüzera literatürünün muhtevası ile birçok benzerlik göstermekte olduğunu ifade etmektedir.³⁴⁰ Adaletli yönetime yapılan vurgu, rüşvetin engellemesi gerekliliği, liyakatin önerilmesi gibi yöneten-yönetilen ilişkisinin tanziminde gerekli görülen unsurların ıslahatnamelerde yer alması, siyasetnamelere benzeyen yönlerini ortaya çıkarmaktadır. Fakat tüm bu unsurların problemlerin tespiti veya iyileştirme önerisi olarak sunulmasında güncel koşulların gereklilikleri ve sınırlandırılmasıyla veriyor olması, ıslahatnamelerin siyasetnamelerden ayrıldıklarını göstermektedir.

Orhan Keskintaş, Osmanlı siyasetnamelerini kendinden önceki siyasetnamelerden farklı kılan nitelikleri olarak şunları sıralamaktadır:

³³⁹ Pal Fodor, “15-17. Yüzyıl Hükümdar Aynalarında Devlet ve Toplum, Kriz ve Reform”, 301.

³⁴⁰ Mehmet İpşirli, “İslahat” *TDV İslam Ansiklopedisi* 19 (İstanbul, TDV, 1999), s. 173.

- Devlet bir araç değil nizam-ı âlemi sağlayacak yapı olarak değerlendirilmektedir,
- Teorik tartışmalar sınırlıdır,
- Osmanlı öncesinde kaleme alınan siyasetnamelerde sıklıkla yer alan felsefi konuların yerini devletin işleyişi ve düzenlenmesi almıştır,
- Geçmiş dönemle ilişkide kânûn-i kadime yapılan vurgu,
- Osmanlı öncesinde siyaset felsefesine dair eserleri filozof, alimler kaleme almaktadır, Osmanlılarda ise bu türden eserleri daha çok ehl-i örf yazmıştır.³⁴¹

Osmanlı siyaset teori ve pratiğine ilişkin kaleme alınmış olan eserlerin aşağıda yer alan kriterlere yönelik tahlil edilmesi neticesinde birtakım eserlerin *ıslahatname* olarak adlandırılmasının daha sıhhatli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu kriterler:

1. Eserin yazılış amacı,
2. Yazılmış olduğu dönemin koşullarının eseri şekillendirmesi,
3. Eserin üslubu ve hedef kitlesi,
4. Eserin konu, zaman ve mekan bakımından sınırları.

Siyasetname geleneğinin temel hatlarını bünyesinde barındıran, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı müellifleri tarafından kaleme alınmaya başlanan eserleri ıslahat teklifleri içeriyor olmaları başta olmak üzere kendine özgü birtakım unsurlara sahip olmaları sebebiyle *ıslahatname* adıyla tanımlamak daha uygun görülmektedir. Nihayetinde, Lütü Paşa'nın *Âsafnâme*'si, Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Nushatü's-*

³⁴¹ Keskintaş, "Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme" s. 147.

selâtîn'i³⁴², Veysi'nin *Hâbname*'si, Anonim *Hırzû 'l-mülûk*³⁴³, Hasan Kâfi Akhisârî'nin *Usûlü 'l-hikem fî nizâmî 'l-âlem* isimli eseri³⁴⁴, Anonim *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, Anonim *Kitâb-ı Müstetâb*, Koçi Bey Risalesi, *Kanunnâme-i Sultan-î li-Aziz Efendi*, Katip Çelebi'nin *Düstûrû 'l-amel li ıslâhî 'l-halel*³⁴⁵ isimli eseri, Hezarfen Hüseyin Efendi'nin *Telhisû 'l-beyân fî Kavânîn-i Âli Osman'ı*³⁴⁶, Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın *Nesâyihu 'l-vüzerâ ve 'l-ümera'sını* muhtevaları sebebiyle ıslahatname türünde kabul etmek mümkündür.

3.1.3. Islahat Arayışı ve Osmanlı Yazınına Yansımaları

XVI. yüzyıl, siyasetname türünde tercüme ve telif eserlerin sayısında bir önceki yüzyıla nispeten artış yaşanmış olan bir dönemdir. Bu dönemde siyasetname türünde verilen eserlerde hem nicel açıdan artış görülmekte hem de nitelik olarak değişiklikler göze çarpmaktadır. Buna göre bu dönemde kaleme alınmış olan siyasetnameler, klasik siyasetnamelerin ideal devlet yönetimini hedefleyen tavsiyeleri bakımından genel hatları muhteva etmekle beraber bazı belirgin farklılıklar içermeye başlamışlardır. Bu farklılığın, Osmanlı Devleti'nin bu dönem içerisinde iç koşullarının ve dışarıda yaşanan gelişmeler karşısındaki durumlarıyla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı

³⁴² Gelibolulu Mustafa Ali'nin hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için: Cornell H. Fleischer, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aydın ve Bürokrat Tarihçi Mustafa Âli (1541-1600)*, Çev., Ayla Ortaç (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2021).

³⁴³ Anonim, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar Kitâb-i Müstetâb, Kitabu Mesâlihi 'l-Müslimin ve Menâfi 'i 'l-Mü'minin, Hırzû 'l-Mülûk*, Haz., Yaşar Yücel (Ankara: TTK Yayınları, 1988).

³⁴⁴ Hasan Kâfi Akhisârî, *Nizâm-ı Âlemi Sağlayan Sebeplerin Temelleri Usûlü 'l-hikem fî nizâmî 'l-âlem*, İnceleme ve Çev., Ömer Mahir Alper (İstanbul: Klasik Yayınları, 2020); Mustafa Sarıbiyık, "Hasan Kâfi Akhisârî'nin Usûlü 'l-hikem fî Nizâmî 'l-âlem İsimli Eseri Üzerine Bir Tetkik", (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1989); Mehmet İpşirli, "Hasan Kâfi el-Akhisârî ve Devlet Düzenine Ait Eseri: "Usûlü 'l-hikem fî nizâmî 'l-âlem"", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 10-11 (1981): s. 239-278.

³⁴⁵ Katip Çelebi hakkında bakınız: Orhan Şaik Gökyay, "Katip Çelebi", *TDV İslam Ansiklopedisi* 25 (Ankara, TDV, 2022) s. 36-40; *Katip Çelebi, Siyaset Nazariyesi Düstûrû 'l-amel li ıslâhî 'l-halel*, Haz., Ensar Köse (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020).

³⁴⁶ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisû 'l-beyân fî kavânîn-i Âl-i Osmân*, Haz., Sevim İlğürel (Ankara: TTK Yayınları, 1998).

Devleti, XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle bir dönüşüm sürecine girmiş bulunuyordu.³⁴⁷ Bu süreçte, XVI. yüzyılın başında başlayan ve etkisi zaman ilerledikçe hissedilmeye başlanan nüfus artışı ve bu artışın üretim-tüketim dengesine yansımaları, savaş halinin sürekliliği ve askeri teşkilatlanmayı destekleme çabasının maliye üzerinde oluşturduğu baskı, fiyat artışları, sosyal dengelerde meydana gelen krizler, ilmiye teşkilatından kaynaklanan problemler gibi meselelerle karşı karşıya kalınmıştır.³⁴⁸ Coşkun Yılmaz, XVI. yüzyıldan itibaren siyasetname türündeki eserlerin mahiyetindeki değişimin sebebi olarak devletin büyümesi, devlet teşkilatı ve sosyal yapıdaki aksaklıklar, düşünce ekolleri, ekip çatışmaları, özel beklentiler gibi sebepleri sıralamaktadır.³⁴⁹ Mehmet İpşirli, erken dönem ıslahat arayışlarının sebeplerini XVI. yüzyıl başlarında başlayan nüfus artış hızının yüzyılın sonunda tamamen hissedilir olması, nüfus artışının zirai ekonomi üzerinde baskı yaratması, medrese sisteminde talebelerden kaynaklı olan problemler, batı serhaddinde Osmanlı-Habsburg Savaşları ve doğu serhaddinde Safevilerle mücadele hali, düzenli hale gelen avarız vergilerini ödeyemeyen halkın toprağını terk etmeye başlaması olarak

³⁴⁷ Islahatname müelliflerinin güncel meselelere odaklanmasının ve müşahade ettikleri problemleri dile getirmiş olmalarının, bu türden eserlerin yazılmaya başlanmış olduğu XVI. yüzyıl sonu itibariyle Osmanlı Devleti'nin çöküşe geçmiş olduğu fikrine sebebiyet verdiğine dair görüşler söz konusudur. Erol Özvar, Osmanlı tarih yazıcılığında Osmanlı tarihinin dönemlendirilmesini, nasihat literatürüyle ilişkili kabul etmektedir. Osmanlı tarihinin kuruluş-yükseliş-duraklama-gerileme-çöküş şeklinde dönemlendirilmesine dayanan anlatımda, Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyıl sonundan itibaren çöküş halinde olduğu kabul edilmektedir. Buna göre Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyıl sonlarından itibaren dışarıda Hristiyan devletlere karşı askeri başarılarında duraklamanın görülmesi ve içeride kurumlardaki işleyişin bozulmaya başlamasına dayanarak öne sürülen çöküş tezinde, oryantalist teorilerin olduğu kadar XVI. yüzyıl ortalarında gelişmeye başlayan Osmanlı nasihatname literatürünün de etkili olduğunu belirtmektedir. Özvar, XIX. yüzyılda Cevdet Paşa ve Mustafa Nuri Paşa gibi tarihçilerin Katip Çelebi'nin devletlerin gençlik-olgunluk-yaşlılık anlatımını devraldığını ve bu görüşün Abdurrahman Şeref Efendi ve Yusuf Akçura aracılığıyla günümüze kadar ulaştığını ifade etmektedir. Erol Özvar, "Osmanlı Tarihini Dönemlendirme Meselesi ve Osmanlı Nasihat Literatürü", *Divan* 7 (1999): s. 135-151; D. Howard, Osmanlıların XVI. yüzyıl sonlarında gerilemeye başlamış olduğu görüşünün Osmanlılara ait olduğunu ve siyasetname müelliflerine ait olan bu görüşün takip eden süreçte de siyaset literatürüne benimsenmiş olduğunu öne sürmektedir. Osmanlı müelliflerinin eserlerinde yer alan, XVI. yüzyıl sonları itibariyle Osmanlı Devleti'nin çöküşe geçmiş olduğu iddialarının modern tarih araştırmalarında da sorgulanmaksızın kabul edilmiş olduğunu ifade etmektedir. Douglas A. Howard, "Ottoman Historiography and the Literature of "Decline" of the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Journal of Asian History* 22/1 (1988): s. 53.

³⁴⁸ Pal Fodor, "15-17. Yüzyıl Hükümdar Aynalarında Devlet ve Toplum, Kriz ve Reform" s. 281.

³⁴⁹ Coşkun Yılmaz, "Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Kânûn-ı Kadîm", s. 102.

sıralamaktadır.³⁵⁰ Osmanlı Devleti, bu dönemde müelliflerin işaret ettiği üzere XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla başlayan ve XVII. yüzyılın ilk yarısında etkileri açık bir şekilde hissedilmeye başlanan bir dönüşüm halindeydi. Bu dönüşüm, daha çok Osmanlı bürokrasi kademelerindeki kimseleri bir arayışa yönlendirmiş ve birtakım eserler teşkil etmelerine yol açmıştır.

3.1.4. Siyasetname Geleneğinde Değişim

Osmanlı siyasetname literatürünün oluşması ile ıslahatnamelerin teşekkülü birbirlerinden bağımsız süreçler değildir. Tercümelerle başlayan Osmanlı siyaset felsefesi literatürü kısa süre içerisinde kendisini besleyen ve üreten bir hale gelmiştir. Zaman içerisinde müellifler, siyaset felsefesine dair görüşlerini Osmanlı devlet ve toplum yapısı dinamiklerine bağlantılı olarak şekillendirerek aktarmaya başlamışlardır. Müelliflerin, güncel koşulların gerekliliklerini göz önünde bulundurarak fikir beyan etmeleri, eserlerinin işlevsel amaçla kaleme alınmış olduğunu göstermektedir.

³⁵⁰ Mehmet İpşirli, “Islahat”, s. 171. Agah Sırrı Levend’in ıslahat gerekliliğinin sebebi olarak sıraladığı padişahların keyfi uygulamaları, kanunsuzluk, yeniçerilerin güvenliği tehdit etmesi, hazine israfı, reayanın ihmal edilmesi (Agah Sırrı Levend, a.g.m., s. 189) konularını XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin bir duraklama devrine girdiğine belirti ve çöküşün amilleri olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Bu unsurların, mezkur dönemde ıslahat arayışına sebep olduğunu kabul etmek mümkündür. Fakat pek çoğunun Osmanlı sistemi içerisinde bir dönüşüme uğramış olmaları, aslında bunların bir çöküşün müsebbipleri olarak kabul edilemeyeceğini göstermektedir. Agah Sırrı Levend ile benzer sebepleri sıralayan Pal Fodor, bunların hiçbirinin köklü değişikliklere yol açmadığını ifade etmektedir. Pal Fodor, “15-17. Yüzyıl Hükümdar Aynalarında Devlet ve Toplum, Kriz ve Reform”, s. 281. Araştırmacılar XVI. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp XVII. yüzyılın ilk yarısında etkisini derinden hissettiren bu kriz ve dönüşüm çağına dünya genelinde geniş bir coğrafyayı etkilediği fakat siyasi teşekküllerin bu kriz ve dönüşümden aynı oranda etkilenmediği hususunda önemli oranda birleşmektedir. Karen Barkey, XVI. yüzyılın ikinci yarısı ve XVII. yüzyılın ilk yarısında Asya ve Avrupa’nın genelinde bir kriz yaşandığını, Osmanlı Devleti’nin de yaşanan krizden etkilendiğini fakat bu kriz sürecinin Osmanlılar özelinde bir gerileme mahiyetinde olmadığını ifade etmektedir. Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, Çev., Zeynep Altok (İstanbul: Kronik Yayınları, 2021), s. 76-82; Sam White, XVII. yüzyılın ilk yarısında dünya genelinde bir kriz yaşandığını ve bu dönemin Osmanlılar için bir durgunluk ve çürümeden ziyade çalkantı ve dönüşüm dönemi olduğunu ifade etmektedir. Sam White, *Osmanlı’da İsyan İklimi Erken Modern Dönemde Celali İsyanları*, s. 26-30.

Siyasetname türündeki klasik bir eser, belirli bir zaman diliminde ve bir siyasi teşekkül sınırlarında kaleme alınmış olmakla beraber bu türdeki eserler, muhtevası bakımından zaman ve mekandan bağımsız bir ideal portreyi sunmayı hedeflemektedirler. Müellifler, çoğu vakit eserinde kendi muhatap olmuş olduğu koşulların gereklilikleriyle değil tüm zamanlar ve mekanlar için geçerli olabilecek türden tavsiye ve telkinlerde bulunmaktadır. XVI. yüzyılda Osmanlı eliti tarafından ortaya konmaya başlanan eserlerde ise sınırları belli olan bir siyasi teşekkül, mevcut devlet idaresinde bulunan şahıslar, henüz yaşanmış olan olaylar, halihazırda işlemekte olan devlet kurumları yer almaktadır. Devlet ve devlet kurumlarının idaresi noktasında hükümdara ve diğer devlet ileri gelenlerine verilen tavsiyelerde güncel koşulların gerekliliklerinin göz önünde bulundurulması, bu eserleri, kendinden önceki siyasetnamelerden ayıran en belirgin özellikleridir.³⁵¹ Islahatnamelerin merkezini, onları kendilerinden önce yazılmış olan siyasetnamelerden ayırt eden temel özellikleri yani güncel meseleler oluşturmaktadır.³⁵² Coşkun Yılmaz ıslahatnamelerin ortak konuları olarak ilkelerden sapmalar, adaletin ihlali, kurumların aksaklıkları, yöneticilerin sorumluluk ve yetkilerinde dengenin sağlanması, rüşvetin önlenmesi, liyakatin önemi, sosyal yapının sarsılması, ordunun bozulması, erdemli yönetim ilkeleri, yöneticilerin nitelikleri meselelerini sıralamaktadır.³⁵³

Islahatnamelerin temel konularını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Devlet kurumlarının işleyişindeki aksaklıklar,
2. Yönetimin adaletle sağlanması gerekliliği,
3. Rüşvetin engellenmesi,

³⁵¹ Cornell Fleischer, “From Sehzade Korkud to Mustafa Ali: Cultural Origins of the Ottoman Nasihatname”, *Congress on the Social and Economic History of Turkey*, Haz., H. Lowry,-S. Hat, İstanbul: The Isis Press, (1990): s. 67.

³⁵² Erol Özvar, “Osmanlı Tarihini Dönemlendirme Meselesi ve Osmanlı Nasihat Literatürü”, s. 141.

³⁵³ Coşkun Yılmaz, “Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Kânûn-ı Kadîm”, s. 104.

4. Liyakat eksikliği,
5. Orduda görülen bozulma emareleri,
6. Toplumsal yapıda değişim.³⁵⁴
7. Mali yapıda sarsıntı,
8. Timar sisteminin bozulması,
9. Yeniçeri Ocağı'ndaki problemler.³⁵⁵

Müellifler, eserlerinde daha çok yukarıda sıralanan maddeleri merkeze alarak Osmanlı Devlet ve toplumunun eleştirel analizini yapmaktadırlar ve bu onları kendilerinden önce yazılan siyasetnamelerden ayırmaktadır.³⁵⁶ Islahatnameler, siyasetnamelere nispeten güncel meselelerle doğrudan ilişkili eserler olması bakımından, yazılmış olduğu dönemin siyasi atmosferini anlatmakta ve Osmanlı elitinin güncel meselelere yaklaşımlarını ortaya koymaktadırlar. Osmanlı eliti, mevcut siyasi düzende gözlemlediği durum ve olayları aktarırken kendilerinin siyasi düzenle ilgili yaklaşımlarını da dile getirmekteydiler. Bu durum, ıslahatnamelerin kaleme alınmış oldukları dönemin siyasi düzenini ve olayların etkilerinin gözlemlenebilmesi anlamını taşımaktadır.

Islahatname olarak adlandırılan bu türde, müellifler içlerinde bulundukları konum itibariyle, devletin gidişatına dair değerlendirmelerde bulunarak tavsiyeler vermektedirler. Islahatnameler, daha çok Osmanlı kalemiye sınıfı mensupları tarafından kaleme alınmaktaydı.³⁵⁷ Klasik siyasetnameler daha çok siyaset

³⁵⁴ Coşkun Yılmaz, "Osmanlı Siyaset Düşüncesinin İlkeleri", s. 520.

³⁵⁵ Orhan Keskintaş, "Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme", s. 148.

³⁵⁶ Douglas A. Howard, "Ottoman Historiography and the Literature of "Decline" of the Sixteenth and Seventeenth Centuries", s. 55.

³⁵⁷ XVI. yüzyıl sonları itibariyle kaleme alınmaya başlanmış olan bu eserlerde, müelliflerin içinde bulunmuş oldukları konumlar, onların eserlerini, konumlarını muhafaza amacıyla ilişkili olarak yazmış oldukları iddialarına sebep olmuştur. Bununla beraber müelliflerinin tek gayesinin kendi şahsi konumlarını muhafaza olduğunu söylemek, bu türün ortaya çıkışını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Douglas A. Howard, "Ottoman Historiography and the Literature of "Decline" of the Sixteenth and Seventeenth Centuries", s. 54; "Osmanlı siyasetnâmeleri kalemiye sınıfında görev yapanlar tarafından

felsefesiyle ilgilenen ilmiye kökenli kişiler tarafından teorik içerikli olarak kaleme alınmaktadırlar. Islahatnamelerin, daha çok devlet meselelerini bilen ve devlet kademelerinde çeşitli görevler yapmış tecrübeli kimseler tarafından kaleme alınmış olduğu görülmektedir.³⁵⁸ Bu duruma örnek olarak Lütü Paşa ile XVI. yüzyıl bürokrasi ve entelektüel hayatının önde gelen simalarından Gelibolulu Mustafa Âli’yi zikretmek mümkündür. Lütü Paşa, Gelibolulu Mustafa Ali, Katip Çelebi gibi müelliflerin eserleri, İslam siyaset düşüncesi geleneği içerisinde gelişmiş olmakla beraber kendinden önce bu alanda kaleme alınmış eserlerden ayrılan bazı orijinal vasıfları vardır.³⁵⁹ Bunların başında şüphesiz ki müelliflerin konumlarının ilgilendikleri meseleler üzerindeki etkisi gelmektedir. Lütü Paşa, I. Selim ve I. Süleyman dönemlerinde bürokrasi kademelerinde görev yapmış nihayetinde veziriazamlığa kadar yükselmiş bir isimdir.³⁶⁰ Lütü Paşa, eseri *Âsafnâme*’yi kendi tecrübelerine dayanarak, kendisinden sonra devlet idaresinde bulunacak kimselere yol gösterme gayesiyle yazdığını belirtmektedir.³⁶¹ Gelibolulu Mustafa Âli ise medresede yetişmiş ve Osmanlı Devleti’nin farklı bölgelerinde bürokratik görevlerde bulunmuştur. Gelibolulu Mustafa Âli, bir mukaddime ve dört ana bölümden oluşan eseri *Nushâtü’s-selâtin*’de hem ideal bir hükümdarda bulunması gerekli olan hasletleri sıralamakta hem de Osmanlı Devleti’nin çeşitli kademelerinde gözlemlemiş olduğu kanunsuzlukları aktarmaktadır.³⁶²

yazılmıştır. Bu da doğal olarak kaygıları ve temaları farklılaştırmaktadır. Bürokratların elinden çıkan bu metinler, sorunlara ilişkin toprak sisteminin devamını sağlama ve geçmişin statüsünü devam ettirme kaygısı etrafında geliştirilen çözüm önerileri sunmaktadır.” Orhan Keskintaş, “Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme”, s. 147.

³⁵⁸ Coşkun Yılmaz, “Siyasetnamelere Göre Siyasetin Yozlaşması ve Temiz Siyaset İlkeleri”, *Yeni Türkiye* 14 (1997): s. 1367.

³⁵⁹ Erol Özvar, “Osmanlı Tarihini Dönemlendirme Meselesi ve Osmanlı Nasihat Literatürü”, s. 140.

³⁶⁰ Mehmet İpşirli, “Lütü Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 27 (Ankara, TDV, 2003) s. 234-236.

³⁶¹ Mehmet İpşirli, “Asafname”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 3 (İstanbul, TDV, 1991), s. 456; Lütü Paşa, *Asafname*, Haz., Ahmet Uğur (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017), s. 54.

³⁶² Bekir Küttükoğlu, “Ali Mustafa Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 2 (İstanbul, TDV, 1989), 415; Cornell H. Fleischer, *Osmanlı İmparatorluğunda Aydın ve Bürokrat Tarihçi Mustafa Âli*, s. 168-169;

Siyasetname ve ıslahatnameler arasındaki farklılıklar ile ilgili üzerinde dikkatle durulması gerekli görülen hususlardan biri de eserlerin merkezini teşkil eden taraflarıdır. Buna göre siyasetnamelerin merkezini yöneten-yönetilen olmak üzere iki ayrı taraf oluşturmaktadır. Müellifler, bu taraflar arasındaki boşluğu, ilişkinin sıhhatli yürütülmesi için tanzim etmeye yönelik yönlendirmede bulunma gayesi içerisinde. Bu noktada tarafların birbirlerini tamamlamasına yönelik istikrarlı bir düzen tesisi çabası söz konusudur. Bu düzenin sağlanması noktasında taraflara çeşitli görevler atanmıştır ve bunların yerine getirilmesi zaruri kabul edilmektedir. Fakat ıslahatname türünde kategorize edilen eserlerin merkezinde çeşitlilik söz konusudur. Müelliflerin öncelikli amacının yöneten-yönetilen düzeninin şekillendirilmesinden ziyade problem tespiti ve iyileştirme olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada müelliflerin doğrudan bir kurumu, durumu veyahut grubu merkeze almış oldukları görülmektedir.

Siyasetnameler ve ıslahatnameler arasındaki bir diğer ayırt edici özelliğin referans kaynağı ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Siyasetnamelerde ideal yönetim etiğine dair fikirlerin beyan edilmesi noktasında müellifler, herhangi bir döneme ve daha çok İslami iktidarın başarılı olduğu dönemlere başvurmaktadırlar. Islahatnamelerde ise müellifler, içerisinde bulundukları dönemin koşullarını Osmanlı Devleti özelinde başka bir zaman dilimiyle mukayese etmekte veya ideal dönem olarak kabul ettikleri dönem üzerinden eleştirilerini veya önerilerini dile getirmektedirler.³⁶³

Nihayetinde siyasetnameler ve ıslahatnameler arasındaki farklılıkları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Coşkun Yılmaz, “Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları ile İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnameler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi TALİD C. 1 S. 2* (2003): s. 305.

³⁶³ Orhan Keskintaş, “Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme”, s. 146-147.

1. Siyasetnamelerin muhtevasının zaman-mekan-siyasi teşekkül bakımından sınırlandırılmadıkları anlaşılmaktadır. Islahatnamelerin muhtevasında ise sınırlılık söz konusudur,
2. Güncel koşullar, tenkit ve tavsiyeler noktasında siyasetnamelerde ıslahatnamelere nispeten daha yüzeysel bir etkiye sahiptir,
3. Siyasetnamelerde idealin somutlaştırılmasında herhangi bir ölçüt yoktur, ıslahatnamelerde ideal -çoğu zaman- kânûn-i kadim kavramıyla Osmanlı Devleti özelinde somutlaştırılmaktadır,
4. Siyasetnamelerde öğütler güncel koşulların ihtiyaçlarına göre değil tüm zamanların ideal yönetim anlayışına uygun olacak şekilde verilmektedir, ıslahatnamelerin önerileri Osmanlı Devleti'nin ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir,
5. Siyasetnamelerde daha çok olacak olanlar veya olması gerekli görülen ideale yönelik bir anlatım varken, ıslahatnamelerde olmuş olanın etkilerine ve yön tayinine yönelik bir anlatım bulunmaktadır.

Islahatnamelerin ortak özelliklerini ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Müelliflerin, tespit etmiş oldukları problemlere karşı, çeşitli grup veya şahısları eylemde bulunmaya yönlendirme gayesiyle eserlerini yazmış olmaları,
2. Müelliflerin eserlerinde dile getirmiş oldukları hususlar Osmanlı Devleti özelindedir. Osmanlı Devleti içerisinde var olan kurumlar, şahıslar, gruplar ve olaylar, ıslahatnamelerin merkezini teşkil etmektedir,
3. İçerisinde bulunulan dönemin koşulları ile geçmiş dönem koşulları mukayese edilmektedir. Geçmiş dönemin koşullarına -çoğu zaman- örtük veya bariz bir şekilde öykünme söz konusudur,

XVI. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmaya başlanmış olan bu türden eserler, gerek dönemin askeri-siyasi atmosferini aktarması bakımından gerekse Osmanlı elitinin güncel koşullar karşısındaki tutumunu anlaşılır kılması bakımından oldukça önemlidir. Sonuç olarak XVI. yüzyılda siyasetname türü içerisinde literatürde *ıslahatname*, *ıslahat layihası*, *ıslahat risalesi*, *ıslahat teklifleri*, *nasihat literatürü* gibi çeşitli isimlerle anılmakta olan yeni bir türün geliştiğini/doğduğunu söylemek mümkündür.³⁶⁴

3.2. Islahatname Olarak *Kavânîn-i Yeniçeriyân*

Bu bölümde, *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin Yeniçeri Ocağı'nın ıslahına dair görüşleri açıklanarak, eserin hangi türde değerlendirilebileceği tartışılacaktır. Öncelikle XVII. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti coğrafyasında siyaset felsefe ve teorisine ilişkin kaleme alınmış olan eserlerin sayısında artış yaşanmış olduğu görülmektedir.³⁶⁵ Bu dönemde gerek devlet idarecilerinin gerekse Osmanlı ehl-i kaleminin devletin mevcut durumuna ilişkin sorgulamalarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu türden devletin ve devlet aygıtlarının mevcut durumuna ilişkin sorgulamaları temel alan eserleri, Osmanlı askeri sınıf mensuplarından bazıları kendi istekleri doğrultusunda kaleme alırken bazıları ise devlet kademelerindeki kimselerin yönlendirmeleri neticesinde yazmaktaydılar.³⁶⁶ Eserlerin muhtevasını temel olarak,

³⁶⁴ Coşkun Yılmaz, “Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları ile İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnameler”, s. 301.

³⁶⁵ Modern araştırmacılar tarafından siyasetname/ıslahatname olarak kabul edilen Sultan IV. Murad ve Sultan İbrahim'e sunulmuş olan *Koçi Bey Risaleleri*; Yaşar Yücel tarafından 1643-44 yıllarında yazılmış olduğu iddia edilen *Kitâbu Mesâlihi'l-müslimîn ve menâfi'i'l-mü'minin*; Veysi tarafından kaleme alınmış olan *Hâbnâme*; I. Osman'a sunulma amacıyla yazıldığı tahmin edilen *anonim Kitâb-ı Müstetâb*; *Kanûnnâme-i Sultânî li-Aziz Efendi*; *Düstûru'l-amel li-islâhi'l-halel*; *Telhîsü'l-beyân fî kavânîn-i Âl-i Osmân* XVII. yüzyılda kaleme alınmış olan eserlerdir.

³⁶⁶ Katip Çelebi, eseri *Düstûru'l-amel li-islâhi'l-halel*'i bu türden bir yönlendirme neticesinde kaleme almıştır. Coşkun Yılmaz, “Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları ile İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnameler”, s. 312.

müelliflerin Osmanlı kurum ve kuruluşlarına ilişkin gözlemleri ve bunların ıslahata muhtaç oldukları görüşü şekillendirmektedir. Bu dönemde kaleme alınmış olan eserlerden *Kavânîn-i Yeniçeriyân* ise Yeniçeri Ocağı'nın teşekkülü hakkında bilgiler ile ocağın içerisinde bulunan dönemdeki durumuna ilişkin gözlemler ve değerlendirmeleri içermektedir.

3.2.1. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ı Islahatname Olarak Okumak

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, eserini I. Ahmed döneminde kaleme almış olduğunu ifade etmektedir.³⁶⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân* yazılncaya dek Yeniçeri Ocağı'nın kaidelerine ilişkin kapsamlı bir eserin kaleme alınmadığı bilinmektedir.³⁶⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın bir tür olarak sınıflandırılabilmesi için eserin yazılış amacı ve mahiyeti yol gösterici niteliktedir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, müellifinin eserin giriş kısmında belirtmiş olduğu üzere Yeniçeri Ocağı'nın nizamını -kanunlarını- anlatmayı hedefleyen bir eserdir.³⁶⁹ Fakat müellif, eserini yalnızca Yeniçeri Ocağı'nın nizamını anlatmakla sınırlandırmamıştır. Müellif, Yeniçeri Ocağı'ndaki kural ve kaideleri aktarırken, Yeniçeri Ocağı içerisindeki şahit olduğu değişiklikleri ve sorunları da aktarmakta ve problem olarak değerlendirdiği hususlara karşı çözüm önerileri sunmaktadır. Muhtevası incelendiğinde, XVII. yüzyılın ilk yıllarında ismi meçhul bir yeniçeri tarafından kaleme alınmış olan *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın, siyasetname/ıslahatname türünün bir örneğini oluşturduğunu söylemek mümkündür.

³⁶⁷ K.Y. Rusya, vr. 1b.

³⁶⁸ Mehmed Neşrî, Mustafa Selânîki, Nâima gibi tarihçiler tarafından kaleme alınmış olan eserlerde Yeniçeri Ocağı'na dair bilgiler bulunmakla beraber mezkur eserlerin muhtevası doğrudan Yeniçeri Ocağı ile ilişkili değildir.

³⁶⁹ “ocağın kânûn ü kâidelerün ale't-tâfsil dedelerünüzdem gûş ettüğünüz vech üzre ve kendün bilüp gördüğün minval üzre zıllullâhi fi'l-arz hazretlerine bir risâle edüp beyâna getür”. K.Y. Rusya, vr. 2a.

Kavânîn-i Yeniçeriyân'ın tür olarak siyasetname/ıslahatname sınıfına dahil edilmesi gerekliliğinin başlıca sebeplerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Eserin Konu Bakımından Sınırlılığı

Klasik siyasetnameler, devlet yönetimine ilişkin genel kaideleri içermektedirler. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın merkezini teşkil eden konu Yeniçeri Ocağı'dır. Yeniçeri Ocağı, nefer ihtiyacının karşılanması, mensuplarının eğitimi, hiyerarşi ve misyon gibi pek çok bakımdan Osmanlı Devleti özelinde bir kurumdur. Bu anlamda, klasik siyasetnamelerin merkezini teşkil eden ana meselelerden ayrışması ve Osmanlı Devleti özelindeki bir kurumun durumuna odaklanması bakımından ıslahatname türünün bir örneğini oluşturmaktadır.

- Mukayese

Müellif, eserinin merkezini teşkil eden Yeniçeri Ocağı'nın mevcut durumunu geçmiş dönemde var olduğunu öne sürdüğü Yeniçeri Ocağı kanunları ile mukayese ederek bir değişime işaret etmektedir.³⁷⁰ “*yeniçeri ocağı bir mazbut ocak iken vâki olan kânûn ü kâ'idelerün binde biri bâki değildir*”³⁷¹ Bu durum, eserin yalnızca bir kaideler bütününden ibaret olmayıp bir müessesenin kuruluş amacı ve eylemlerin bu doğrultuda gerçekleşip gerçekleşmediğinin sorgulanması, vermekte olduğu hizmetin niteliği, müessesenin uzantılarıyla beraber zaman içerisinde geçirmiş olduğu dönüşüme işaret etmesi bakımından şahit olduğu dönemin bir sorgulama ve analizini içerdiğini göstermektedir. Bu anlamda konusu Yeniçeri Ocağı ile sınırlandırılan eserde, önerileri, herhangi bir alandaki genel mahiyetli tavsiyeler değil Yeniçeri Ocağı'nın geçmiş-mevcut durum kıyaslaması ile ıslahına yönelik tavsiyeler şekillendirmektedir.

³⁷⁰ “*kânûn değildir*”, “*sonradan icâd olunmuştur*”, “*kânûna muhâlifdir*”, “*kânûna muhâlif olmamak gerek*”, “*kânûn üzre olmak gerektir*” gibi ifadeler yer almaktadır.

³⁷¹ K.Y. Rusya, vr. 11a.

- Güncel ve Pratik Yönü

Müellifin, Yeniçeri Ocağı'na dair yapmış olduğu analizler, daha önceden yaşanmış ve mevcut dönem içerisinde meydana gelen olayların mukayese edilmesi, bu olayların müsebbipleri ve sonuçlarına yönelik eleştiriler barındırması, grup ve mansıpların ihdas edilme sebeplerinin mevcut dönemdeki durumlarıyla beraber değerlendirilmesi bakımından eserin aktüel yönünü ortaya çıkarmaktadır.³⁷² Müellif, mevcut dönem içerisinde var olan somut bir kurum Yeniçeri Ocağı'nı başarılı kılma amacındadır ve bu amaç eserin pratik ve aktüel yönünü ortaya çıkarmaktadır.

- Islahat

Müellif, Yeniçeri Ocağı'na ilişkin eleştirilerini sunarken aynı zamanda olumsuz olarak nitelendirdiği anlaşılan hususlara dikkat çekerek yönlendirmede bulunma gayesindedir. Bu doğrultuda değişimin olumsuzluklarından muhafaza için ıslahat önerilerinde bulunmakta, Yeniçeri Ocağı'nın ıslahı için bir yol haritası oluşturmaktadır. Islahat önerilerinin merkezini, geçmiş dönemin başarı elde edilmiş tecrübelerinin örnek alınması teşkil etmektedir. Bu anlamda eserin konu sınırlılığı ile problem tespitinde olduğu gibi problemlere karşı çözümlerin üretilmesi noktasında genel mahiyetten ziyade Osmanlı Devleti özelinde hususiyetlerin var olduğu anlaşılmaktadır.

- Hedef Kitle

Klasik siyasetnamelerin genelinde nizâm-ı âlemin tesisinde hükümdara ve sorumluluklarına açık bir vurgu yapılmaktadır. Önerilerin muhatabı hükümdar ile diğer üst düzey devlet yöneticileridir. Bu anlamda *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın diğer siyasetnamelerden ayrıldığı görülmektedir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, eserin

³⁷² Yeniçeri Ocağı'nın düzeninin şekillenmesi hakkında bilgi verilirken geçmiş ve mevcut dönemden gerek hükümdar gerekse Yeniçeri Ocağı içerisinde isimler verilmektedir. Müellifin mevcut dönemde yaşananların eleştirisini yaparken genellikle geçmiş dönemdeki olay ve isimlere atıfta bulunarak bir tarihi arka plan geliştirme çabası içerisinde olduğu gözlemlenmektedir.

merkezine Yeniçeri Ocağı'nı yerleştirmiştir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifine göre nizâm-ı âlemin bozulmasının sebebi Yeniçeri Ocağı'dır ve yeniden nizamın sağlanmasında da Yeniçeri Ocağı'na bir mesuliyet yüklenmektedir. Müellifin, problemlerin kaynağı olarak gördüğü kitle Yeniçeri Ocağı'dır ve çözüme yönelik sorumluluğu da yine Yeniçeri Ocağı'na yüklemektedir.

Sonuç olarak *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, Yeniçeri Ocağı'ndaki nizamı anlatması yönüyle hem müessese tarihi niteliği taşımakta hem de güncel sorunlara dikkat çekerek bunların ıslaha muhtaç olmasını vurgulaması yönüyle de siyasetname/ıslahatname türünün bir örneğini oluşturmaktadır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ı, siyasetname/ıslahatname türünden eserlerin askeri teşkilata, daha özelde Yeniçeri Ocağı'na bakan tarafının bir örneği olarak değerlendirmek mümkündür.³⁷³

3.2.2. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da İdeal Düzen Arayışının Sebebi

Üzerine

Kavânîn-i Yeniçeriyân özelinde, sıradan bir yeniçerinin Yeniçeri Ocağı'nın ideal bir portresini oluşturma gayesi içerisinde olmasının nedeni sorgulanmaya muhtaçtır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, eserinde kendisiyle ilgili oldukça sınırlı düzeyde bilgiler vermektedir. Fakat kendisinin olaylar ve yaşanan dönüşüm karşısındaki değerlendirmeleri, bazı ipuçları vermektedir. Öncelikle müellif, bir düzenin var olduğu ve bunun bozulmakta olduğu iddiasındadır. Bu doğrultuda bir

³⁷³ Bu noktada gerek geleneğin zuhur ettiği XVI. yüzyıl gerekse *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın kaleme alınmış olduğu XVII. yüzyılda yazılan diğer siyasetname/ıslahatname türünden eserlerin konu bakımından *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a nispetle daha geniş mahiyetli olduğunu vurgulamak gerekir. Gelibolulu Mustafa Âli, Hasan Kâfi Akhisârî, Katip Çelebi gibi diğer siyasetname müellifleri, devletin gidişatına dair görüşlerini ortaya koyarken askeri, mali, idari olmak üzere çeşitli temalar belirleme yoluna gitmiş tek bir temayı merkeze almamışlardır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi bu yönüyle diğer siyasetname müelliflerinden ayrılmaktadır. Müellifin hedefi Yeniçeri Ocağı'dır ve bu doğrultuda diğer meselelere dair herhangi bir görüş beyan etme yoluna gitmemiştir.

nizam arayışındadır. Müellif, kendi zihin dünyasına uygun olarak ideal bir Yeniçeri Ocağı tasvir etmektedir. Bunu gerçekleştirirken de sıklıkla geçmiş dönemlere atıfta bulunmaktadır. Müellif, geçmiş dönemlere yönelik bir ideal şekillendirmesi ile Yeniçeri Ocağı'nın önemini ve kaidelerine karşı bağlılığını vurgulamaktadır. Yeniçeri Ocağı'nın başarısızlıkları, müellif tarafından açıklanmaya ve sonlandırılmaya muhtaç bir durum olarak kabul edilmektedir. Nihayetinde geçmiş dönemin düzeni, geçmiş dönemde elde edilen başarıların kaynağı olarak görülürken mevcut dönemdeki problemler de geçmiş dönemin düzenine riayetsizlik olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında müellifin çözümü, geçmişini idealize ederek geçmiş kanunların yeniden uygulanmasında araması anlaşılabilmektedir.

Kavânîn-i Yeniçeriyân'ın genelinde hissedildiği üzere, müellif, usulsüzlük olarak değerlendirdiği uygulamaların değiştirilebileceğine dair bir inanca sahiptir. Yeniçeri Ocağı'na dair ideal bir portrenin tasvir edilmesindeki esas gaye de müellifte memnuniyetsizlik oluşturan uygulamaların sonlandırılabilmesi ve sonlandırılarak ideal olduğuna inanılan düzene geri dönülmesi gerekliliğine dair olan inançtır. Usulsüzlüklerin sonlandırılması gerekliliğine yönelik ifadeler, iyileştirme önerileridir. Bu önerilerin mahiyeti, *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın ıslahatname türünden eser olduğunu ortaya koyması bakımından da önem arz etmektedir.

“âlem-i bâtında bir pir-i dâna ocağın kânûn ü kâ'idelerin 'ale't-tâfsil dedelerinizden gûş ettiğünüz vech üzere ve kendün bilüp gördüğün minvâl üzere zıllu'llâhi fi'l-arz hazretlerine bir risâle edüp beyâna getür tâ kim nazar olındıkda kânun ü kâideleri ahz olunıp mûcibi ile 'amel olına”³⁷⁴

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi eserinin giriş kısmında yukarıdaki ifadelere yer vermektedir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin amacı Yeniçeri Ocağı'nın kaidelerinin

³⁷⁴ K.Y. Rusya, vr. 2a.

neler olduğuna dair bir eser hazırlanmasıdır. Müellifin eserini XVII. yüzyılın ilk yıllarında yazmış olduğu bilinmektedir. Yeniçeri Ocağı, XIV. yüzyılın sonlarında hizmet vermeye başlamış bulunuyordu. Yeniçeri Ocağı'nın Osmanlı askeri teşkilatı içerisinde hizmet vermeye başlamış olduğu tarih ile Yeniçeri Ocağı'nın kanunları hakkında müstakil -bilinen- ilk eserin kaleme alınış tarihi arasında iki asırlık bir zaman dilimi söz konusudur. Yeniçeri Ocağı'nın teşkilatlanmasının diğer pek çok Osmanlı müessesesi gibi zaman içerisinde gelişen bir durum olduğundan daha önce söz edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin dinamik yapısı göz önüne alındığında bir kurumun nihai halini almış ve kendini tamamlamış olduğunu ifade etmek de özellikle askeri teşkilatlanma için söz konusu değildir. Bununla ilişkili olarak Yeniçeri Ocağı'nın kaidelerine ilişkin bir eserin XVII. yüzyılda kaleme alınmış olması bilgisi temel alınarak bu kurumun XVII. yüzyılda gelişimini tamamlamış olduğu sonucuna ulaşmak sıhhatli görünmemektedir.³⁷⁵ Bu durumda Yeniçeri Ocağı'nın kanunlarının yazılı hale getirilmesi ihtiyacının kurumun teşekkülünden iki asır sonra ortaya çıkmasının sebeplerinin neler olabileceği sorusu doğmaktadır. Bu durumu, Osmanlıların henüz gelişmekte olan kanun bilinci neticesinde ehl-i kalemin ideal portresine uygun düşmeyen durumları tasvir etme gerekliliği duymaya başlamaları ve sosyal nizamda meydana gelen değişikliklerin kanunları bilinir kılmaya yönlendirmesi ile açıklamak mümkündür. XVI. yüzyıl sonlarında oluşan koşulların, yeniçeriliğin öneminin artmasına etki etmesi ve buna paralel olarak ocağa dahil olmayı cazip hale getirmesi, Yeniçeri Ocağı'na dışarıdan usulsüz şekilde dahil olunmasına neden olduğu anlaşılmaktadır.

³⁷⁵ Kemal Beydilli, gerek devşirme uygulamasının gerekse Yeniçeri Ocağı'nın gelişiminin tedricen gerçekleşmiş olduğunu, nitelik ve nicelik bakımından çeşitli değişiklikler gerçekleştiğini beyan etmektedir. Kemal Beydilli, "Yeniçeri", s. 450-462.

Tüm bu koşullar altında, Yeniçeri Ocağı'na, var olduğu iddia edilen kanunlara uygun şekilde dahil olmuş kimselerde, yeniçeriliğin önemini koruma veya usulsüzlüklerin sonlandırılması gayesiyle Yeniçeri Ocağı'nın kanunlarını bilinir kılma gayesinin doğmuş olması ihtimal dahilindedir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin, kaidelere uygun şekilde Yeniçeri Ocağı'nda varlık gösteren veya Yeniçeri Ocağı'nın geçirmiş olduğu ve sonlandırılması gerektiğini öne sürdüğü dönüşümden olumsuz yönde etkilenen bir kimse olarak, kanunlardan müteşekkil bir eser meydana getirme yoluna gitmiş olması muhtemeldir.

Nihayetinde *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ı, Osmanlı Devleti'nin kurumlarının mevcut işleyişine sadık kalınması gerekliliği ve geçmişte elde edilen başarıların muhafazası ve yeni başarıların kazanılması için geçmişin tecrübesini idealize etme gayesi, Yeniçeri Ocağı'nın dönüşümünden Yeniçeri Ocağı içerisinde bulunan konumun şahsi olarak etkilenilmesi dolayısıyla bu duruma bir çözüm arayışı veyahut her iki etken doğrultusunda ortaya çıkmış bir eser olarak değerlendirmek mümkündür.

3.2.3. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da Nizam-ı Âlem ve Kânûn-i Kadim

Siyasetname/ıslahatname türündeki eserler, müelliflerin, tespit etmiş oldukları problemler, gelişmelere yaklaşımları ve sunmuş oldukları öneriler bakımından farklılıklar barındırmalarına karşılık meseleleri temellendirme noktasında bazı benzer kavramlara başvurdukları görülmektedir. Eserlerde, düzenin yeniden sağlanması yani nizam-ı âlemin tesis edilmesi meselesi, kânûn-i kadimin yeniden ihyası ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Nizam-ı âlemin tesisinde Yeniçeri Ocağı'nın misyonunu gerçekleştirebilmesine yönelik tavsiyelerde bulunan *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin, Osmanlı siyaset düşüncesinde vurgulanan kânûn-i kadim ve nizam-ı âlem

kavramlarından beslenmiş olduğu anlaşılmaktadır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, içerisinde bulunduğu dönemde Osmanlı devlet ve toplum nizamının durumunu, Yeniçeri Ocağı'na bakan yönüyle ele almaktadır. Nizam-ı âlemi, kendi bakış açısı doğrultusunda Yeniçeri Ocağı'na yüklemiş olduğu misyona göre yorumlamaktadır. Bu doğrultuda eserinde, nizam-ı âlemin tesisi için Yeniçeri Ocağı'nın misyonunu gerçekleştirmesi gerektiğine ve bunun için yapılmasını gerekli gördüğü hususlara kânûn-i kadim vurgusuyla yer vermektedir.

Nizâm-ı âlem kavramı, ıslahatnamelerin kaleme alınma sebeplerinin ve muhtevalarının anlaşılabilmesi bakımından önemlidir. Osmanlı devlet ve toplum nizamının, erken dönemlerinde pratik ihtiyaçlar neticesinde şekillenmeye başlamış olduğu ve zamanla kanunnameler aracılığıyla standartlaşmaya ulaştığını söylemek mümkündür. Tecrübeler ve bilgi birikimi neticesinde şekillenmiş olan devlet ve toplum düzeni, nizam-ı âlem kavramıyla karşılanmaktadır.

“nizam, Osmanlı toplumunun düzenli bir şekilde varlığını devam ettirmesi ve âleme düzen getirme gayesini de ifade eden siyasi bir ideal anlamını da taşımaktadır. Aynı zamanda devletin kuruluş sürecinden itibaren gazâ ve fetih hareketlerinin gerekçesini de ortaya koymaktadır. Buradan hareketle Osmanlı devletinin nihai hedefinin insanlık âlemindeki düzenin sağlanması ideali olduğunu söylemek mümkündür. Son aşamada nizâm-ı âlem kavramı, hilafetin alınması sonrasında mistik bir anlamı da yüklenerek ümmetin birliği ve dünya hâkimiyeti hedeflerini birleştiren daha özel bir anlam kazanmıştır.”³⁷⁶

Islahatnamelerde sıklıkla görülen nizam-ı âlem vurgusu, Osmanlıların zihin dünyalarıyla doğrudan ilişkilidir. Nizam-ı âlem, âlemin düzeni anlamına gelmekle beraber Osmanlı siyaset felsefesine ilişkin eserlerde bu kavramın Osmanlıların kendi

³⁷⁶ Yunus Kaplan, “Osmanlı Siyaset Düşüncesinde Adalet (1550-1650)”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013, s. 117-118.

düzenleri karşılığında kullandıkları anlaşılmaktadır.³⁷⁷ Islahatnamelerde yapılan tenkit ve tavsiyeler, siyasetnamelerdeki nizam-ı âlem ve adalet vurgusunun, güncel problemler karşısında ne şekilde yorumlandığını göstermektedir.³⁷⁸ Osmanlı ıslahatname müelliflerinin nizam-ı âlem ile Osmanlı devlet ve toplumunda kamusal düzenin varlığını kastettikleri anlaşılmaktadır.³⁷⁹ Islahatname türünden eserlerin nicelik olarak artmış olduğu XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı eliti kendilerini nizam-ı âlemin sağlanması gerekliliğinde yönlendirici bir konumda kabul etmekteydiler. Bu durum, ıslahatnamelerde müelliflerin nizam-ı âlemin sağlanabilmesi için Osmanlı devlet ve toplumunda aksaklık *-ihtilal-* olarak yorumladıkları durumun iyileştirilebilmesinde tenkit ve tavsiyeleriyle doğrudan ilişkili kabul edilebilir.

Nizam-ı âlemin sağlanmasındaki birincil rol, hükümdara aittir. Hükümdarların, nizamın sağlanmasında birincil role sahip olduğu görüşüne pek çok siyaset felsefesi eserinde rastlanmaktadır.³⁸⁰ Erkan-ı erbaa³⁸¹, hükümdara bağlı bir düzenler hiyerarşisini işaret etmekteyken, nizam-ı âlem, hükümdar dahil toplumu oluşturan tüm grupların sorumluluklarını yerine getirmesi gerekliliğini vurgulamaktadır.³⁸² Buna göre

³⁷⁷ Mehmet Öz, “Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler” s. 29.

³⁷⁸ Yunus Kaplan, “Osmanlı Siyaset Düşüncesinde Adalet (1550-1650)” s. 212.

³⁷⁹ Eşref Altaş, “Kâtip Çelebi’de Islahat Düşüncesi”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002. s. 82.

³⁸⁰ Mehmet Öz, “Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler”, s. 29.

³⁸¹ Erkan-ı erbaa, toplumu oluşturan dört sınıfın (ehl-i kalem, ordu, tüccar-zanaatkar ve çiftçiler) birbirleriyle olan dengesini ifade etmektedir. Bir toplumda nizamın sağlanması, toplumu oluşturan sınıfların sorumluluklarını yerine getirmeleri ve birbirlerine karşı dengeyi muhafaza etmeleri ile mümkün görülmektedir. Toplumu oluşturan sınıflardan herhangi birinin sorumluluğunu yerine getirmemesi veya bir başka sınıfın alanına müdahil olması düzenin bozulması anlamını taşımaktadır. Bu şekilde formüle edilen bir ideal toplum nizamında her sınıfın kendi konumundaki yerini koruması gerekli görülmektedir. Reaya kendi görevi olan üretimle iştiğal etmesi gerekli görülen sınıftır ve askeri zümre ile ayrıştırılmaktadır. Mehmet Öz, “Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler”, s. 31-33. Askeri zümre ise reaya karşı adil muamelede bulunarak, hükümdar otoritesini olumlu bir şekilde temsil etmek zorundadır. Sınıfların konumlarına göre hareket etmeleri ve sınıfların dengesinin muhafaza edilmesi, nizamın istikrarı için elzem kabul edilmektedir.

³⁸² Osmanlı ıslahatname geleneğinin anlaşılabilmesinde eserlerde izleri önemli oranda takip edilebilen adalet dairesi (daire-i adliye) teorisinin kavranması mühimdir. Islahatnamelerde nizam-ı âlem, toplumu oluşturan bütün unsurların uyum içerisinde idare edilmesi anlamını karşılarken daire-i adliyye, nizam-ı âlemi sağlamanın formülü olarak kabul görmüştür. Buna göre Hint-İran geleneğinde ideal devlet

Osmanlı toplumunu oluşturan iki ana sınıf olan askeri zümre ve reayanın, bulundukları konumların gerekliliğine yönelik olarak eylemde bulunmaları nizam-ı âlemin varlığının bir göstergesidir. Bu noktada bu iki sınıfa mensup olan her bir gruba, biriken tecrübeler doğrultusunda görev ve sorumlukların verilmiş olduğu görülmektedir. Hükümdarın nizam-ı âlemi sağlaması ise adalet kavramı ile doğrudan ilişkili görülmektedir. Bu anlayışın bir sonucu olarak, gerek Osmanlı öncesinde kaleme alınmış olan siyasetnamelerde gerekse Osmanlı döneminde kaleme alınmış olan siyasetname ve ıslahatnamelerin genelinde öğütlerin hedefinde öncelikle hükümdarın bulunduğu görülmektedir. Hükümdarın adaletle yönetmesi ve reayanın hükümdara itaat ederek bulunduğu konumun görevlerini yerine getirmesi, nizamın sağlanmasında elzemdir.³⁸³ Nitekim Halil İnalcık, İslam ahlakıyla ilişkili olarak Osmanlı toplumunda hükümdar-reaya ilişkisini şu şekilde anlatmaktadır:

“Osmanlı devleti her şeyden evvel bir İslam devletidir ve tebaa ile devlet münasebetleri bu çerçevede mütalaa olunabilir. Müminlerin teşkil ettiği İslam topluluğu, yani ümmet ve onun başında şeriatı tatbik ve icra ile görevli imam devleti teşkil eder. Müslümanlar müsavidir, ırk ve sınıf ayrılığı gibi unsurlar şeriat karşısında farklılık yaratmaz. Diğer taraftan Müslümanları şeriat yolunda sevk ve idareye, Allah tarafından tevkil edilen halife-sultana mutlak itaat

anlayışı, adalet dairesi prensibiyle açıklanmaktadır. Bu gelenekte genel ahlaki kaideleri barındıran adalet dairesinin tesisi, hükümdarlara, siyasi istikrarı sağlamanın yolu olarak gösterilir. Adalet dairesinde, adil hükümdarın idaresi altında bulunan reaya, üretimde devamlılığı sağlar, bu durum devletin zenginleşmesine yol açar, zenginleşen devletin ordu ve idari yapısı da güçlenir böylece adalet dairesi tesis edilmiş olur. Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II Tagayyür ve Fesad (1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*, s. 53-54. Bir devletin varlığını devam ettirebilmesi adil hükümdarın idaresi altındaki halkın refah seviyesi ve üretim gücü ile bununla bağlantılı olarak vergi ödeyebilme kapasitesi ve ordunun desteklenmesiyle ilişkili olarak görülmektedir. Bu unsurlar arasında bir döngü söz konusudur ve bu döngünün sağlanabilmesi devletin devamlılığı için elzem kabul edilirken, devletin gidişatındaki problemler döngüdeki aksaklıklarla açıklanmakta ve adalet prensibine yönelik arayışı ortaya çıkarmaktadır. Kınalızade Ali Çelebi adalet dairesini şu şekilde formüle etmiştir: “Adldir mücib-i salâh-ı cihan, cihan bir bağdır divârı devlet, devletin nâzımı şeri’attir, şeri’ate olamaz hiç haris illa melik, melik zabt eylemez illa leşker, leşkeri cem’ edemez illa mal, malı kesb eyleyen ra’iyyettir, ra’iyyeti kul eder padişâh-ı âleme adl”. Ejder Okumuş, “Osmanlılar’da Siyasal Bir Kurum Olarak Adâlet Dairesi,” *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 5 (2005): s. 46-47

³⁸³ Abdulkadir Aksoy, “Yönetim Ahlâkı Bağlamında Osmanlı Siyasetnamelerinin İncelenmesi”, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019, s. 118.

gerektir. Bu suretle İslam hükümdarı sürüsünü selamete eriştirmekle görevli çobana benzetilir”³⁸⁴

Nizam-ı âlemin sağlanmasında adaletli yönetimden, hükümdarın ardından padişah otoritesini temsil etmekte olan diğer askeri sınıf mensupları sorumlu görülmektedir. Nasihâtü’l-vüzerâ şekliyle devlet adamlarına yönelik öğütleri içeren eserlerin kaleme alınmasındaki başlıca gaye bu anlayışın bir sonucudur. Reayayı teşkil eden ana gruplar olarak üretimle iştigal eden çiftçi, sanat ve zanaat ehli, tüccar gibi kimselerin nizam-ı âlemi sağlamadaki rolleri, toplumda üstlenmiş oldukları sorumlulukları yerine getirerek farklı alanlardaki istikrarı sağlamaktır. Birbirleri arasında döngüsel bir bağ bulunan bu gruplardan herhangi birinin, kendilerine verilen rolün gerekliliğini yerine getirmemesi *nizam-ı âleme ihtilâl*’in göstergesidir.

XVI-XVII. yüzyıllarda kaleme alınmış olan eserlerde sıklıkla kullanılan kânûn-i kadim kavramının, Yeniçeri Ocağı’nın mevcut durumunun tahlil edilmesi noktasında *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin başvuru kaynaklarından olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle kânûn-i kadim kavramının yorumlanması noktasında, Osmanlı ıslahatname müelliflerini, XVI. yüzyıl itibariyle iktisadi ve sosyal başta olmak üzere pek çok açıdan yaşanan dönüşüm esnasında, bulundukları konum itibariyle dönüşümün muhatabı olan kimseler olarak tanımlayabiliriz.³⁸⁵ Osmanlı müelliflerinin XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle meydana gelen değişiklikleri “*nizâm-ı âleme ihtilâl ve reâyaya ve berâyaya infîâl*” şeklinde yorumladıkları anlaşılmaktadır. Müellifler, eserlerini tam olarak bu yorumlamaların etkisiyle kaleme almışlardır.

³⁸⁴ Halil İnalcık, “Osmanlı Padişahı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 4. (1958): s. 74.

³⁸⁵ Lütî Paşa, Mustafa Âli, *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, Katip Çelebi Osmanlı askeri sınıfına mensuplardır.

Müelliflerin eserlerinde, şahit oldukları problemlere karşı çözümler ararken sıklıkla geçmiş tecrübeler ve yerleşik kabul ettikleri düzene başvurdıkları görülmektedir. Bu anlamda müellifleri, Osmanlıların tedricen yerleşmiş olan düzen ve geleneklerini muhafaza etme temayülüne sahip kimseler olarak tanımlamak mümkündür. Nitekim Mehmet Genç'in gelenekçilik tanımı bu anlamda yol gösterici mahiyettedir:

“Gelenekçilik, sosyal ve iktisadi ilişkilerde yavaş yavaş oluşan dengeleri, eğilimleri mümkün olduğu ölçüde muhafaza etme, değişme eğilimlerini engelleme ve herhangi bir değişme ortaya çıktığı takdirde, tekrar eski dengeye dönmek üzere değişmeyi ortadan kaldırma iradesinin hakim olması şeklinde tanımlanabilir.”³⁸⁶

Müelliflerin değişim veya dönüşüme karşı, daha önceden var olan düzeni korumaya yönelik yaklaşımlarını, dönüşümün kendilerinde oluşturmuş olduğu olumsuzluk algısının bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. Daha önceden var olan düzeni koruma temayülü, ıslahatnamelerde kânûn-i kadim vurgusuyla karşımıza çıkmaktadır. Kânûn-i kadim, doğrudan bir kavram olarak veya tenkit ve tavsiyelerdeki görüş beyanı ile eserlerde yer almaktadır. Fakat kânûn-i kadim kavramına dair sınırları tayin edilmiş bir tanımlama veya zamanlama söz konusu değildir.³⁸⁷ Müellifler için kânûn-i kadimi karşılayan ideal dönem değişiklik göstermektedir.³⁸⁸ Gelibolulu Mustafa Âli ideal padişah olarak II. Mehmed'i kabul

³⁸⁶ Mehmet Genç, “Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Soyoloji Dergisi* C. 3 S. 1 (1989): s. 180.

³⁸⁷ Coşkun Yılmaz, “Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Kanun-i Kadim”, s. 107, s. 114. Yunus Koç, XVII. yüzyılda Osmanlı elitinin geri dönmesini temenni ettiği kanun-i kadimin standartlaşmış klasikleşmiş kanun-i Osmani olduğunu ifade etmektedir. Yunus Koç, “Osmanlı Örfi Hukukunda Standartlaşma (16. Yüzyıl)”, *Türkiye Araştırmaları* S. 2 (2005): s. 147.

³⁸⁸ Cornell Fleischer, Şehzade Korkud'un XVI. yüzyıl başlarında kaleme almış olduğu *Da'vetü'n-nefsi't-tâliha ile'l-a'mâli's-sâliha* isimli eserinde Osmanlı Devlet ve toplum düzeninde var olan pek çok duruma eleştiri getirdiğini, Şehzade Korkud ile eseri Nushâtu's-selâtin'i XVI. yüzyıl sonlarında kaleme almış olan Gelibolulu Mustafa Âli'nin tenkitlerinin önemli benzerliklere sahip olduğunu ifade etmektedir. Bununla ilişkili olarak ıslahatname müelliflerinin altın çağ olarak gösterdikleri ve ihmal edildiğini iddia ettikleri kanun-i kadimin uygulandığı dönemlerde de aslında kendilerinin müşahade etmiş olduklarına benzer problemlerin var olduğu sonucuna ulaşmanın mümkün olduğu anlaşılmaktadır.

ederken, Lütfi Paşa'nın ideallerinin karşılığı I. Selim olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁸⁹

Hırzu'l-mülük müellifi, II. Mehmed ve I. Selim dönemlerinden övgüyle söz etmektedir.³⁹⁰

“Siyasetnâme yazarlarında geçmişe yönelik bir ilgi ve ona öykünmeyle sorunların halledileceğine dair inanç mevcuttur. Kanun-ı kadim, geçmişte vücut bulan ve devam eden bir kanun olarak kabul edilmek yerine, geçmiş ve geleceği kapsayan örnek olay, ilke olarak düşünülmektedir. Kanun-ı kadim geçmiş kurallardan ziyade, mazi ve gelecekte ideal toplumların kurallarıdır. Osmanlı siyasetnâmelerinde devletin ideal geçmişine yönelik bir öykünme olduğu görülür. Kanun-ı kadim, mazi-i selâtin, selef-i selâtin gibi kavramlar etrafında geçmiş, bir ideal olarak örülmekte, değişimler de bu ideal zamanlardaki uygulamalar temel alınarak kontrol edilmeye çalışılmaktadır”³⁹¹

Islahatname müellifleri, problem olarak değerlendirdikleri meselelere karşı çözümü geçmişten arama temayülündedirler. XVII. yüzyıl başlarından itibaren idari, iktisadi hayatın pek çok yönünde bir değişimin gerçekleşmekte olduğu müellifler tarafından farkına varılmıştır. Bu dönemde ıslahatnamelerde eskiye yönelik özlemin dile getirilmiş olduğu görülmektedir. XVIII-XIX. yüzyılların aksine bu dönemde, mevcut dönemin koşullarına karşılık ıslahat arayışı devlet ve toplumun kendi bünyesine dönük olarak gerçekleşmiştir.³⁹² Şikayet edilen hususların sonlandırılmasına yönelik başvuru kaynağı, tarihi tecrübe olmuştur.³⁹³

Cornell Fleischer, “From Sehzade Korkud to Mustafa Ali: Cultural Origins of the Ottoman Nasihatname”, s. 72.

³⁸⁹ Erol Özvar, “Osmanlı Tarihini Dönemlendirme Meselesi ve Osmanlı Nasihat Literatürü”, s. 140; Cornell Fleischer, “From Sehzade Korkud to Mustafa Ali: Cultural Origins of the Ottoman Nasihatname”, s. 68.

³⁹⁰ Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları (XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıl Başlarına)* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2019), s. 110.

³⁹¹ Orhan Keskintaş, “Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme” s. 149.

³⁹² Mehmet İpşirli, “Islahat” s. 171.

³⁹³ Coşkun Yılmaz, “Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Kânûn-ı Kadîm”, s. 115.

Bu eserlerin paylaşmakta oldukları en tipik vasıf, kendilerinin şahit oldukları dönemin daha öncesine atıfta bulunmaktır.³⁹⁴ Geçmiş zamanda var olan düzen, ıslahatname müellifleri tarafından ideal düzen olarak görülmektedir. Var olan problemlerin sebebi ise kânûn-i kadimden sapma olarak kabul edilir. Bu anlamda kânûn-i kadim, yani geçmiş dönemde var olan düzenin yeniden tesis edilmesi, güncel problemlerin çözüme kavuşturulmasının yolu olarak görülmektedir. Kânûn-i kadim, özellikle XVII. yüzyıl Osmanlı ıslahatname literatürünün merkezini şekillendirmektedir.³⁹⁵ Kânûn-i kadimin terki, örften sapma anlamına gelmektedir.³⁹⁶ Geçmişte elde edilmiş olan başarılar, kadim kanunların işleviyle ilişkilendirilerek bu kanunların terk edilmiş olması güncel problemlerin kaynağı olarak yorumlanmıştır.

Kânûn-i kadim arayışının temelini yozlaşmış bir tutuculuktan ziyade geçmişin başarı ve tecrübelerinden faydalanılması gerekliliğine dayandığı anlaşılmaktadır.³⁹⁷ Müelliflerin, geçmiş dönemden örnekler vermesi, daha çok faydası görülmüş olanın yeniden uygulamaya geçirilmesi gerekliliği görüşünden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda kânûn-i kadime yapılan vurguyu, yaşanan gelişmelere karşı bir direnişten ziyade geçmişin başarılı görülmüş bilgi ve tecrübesinden faydalanma gayreti olarak değerlendirmek mümkündür.³⁹⁸

³⁹⁴ Erol Özvar, “Osmanlı Tarihini Dönemlendirme Meselesi ve Osmanlı Nasihat Literatürü”, s. 140.

³⁹⁵ *Kanun-i kadim* kavramına Kitabu Mesâlih müellifinin eleştirel yaklaştığı anlaşılmaktadır. Müellif, koşulların güncellenmesine paralel şekilde kanunların değişkenliğinin olağanlığını kabul etmektedir. “Bu kânûn Resûlu’llâh zamânından kalmış değüldür ki bozulmakda günâh ola Karagöz Paşa yâ Hersek-oğlu zamânında olmuştur; anlar eyle ma’kul görmüşler, kalmış el-Hamdu li’llâh şimdiki zamânun Vezîr-i a’zam hazretleri âkil ve dânilıkda bin derece anlardan ziyâdedür, kendü re’y-i şeriflerin koyub ol makûle ümmî vüzerânın tarîkine gitmek çendân revâ değüldür.” Anonim, *Kitabu Mesalihi'l-muslimin ve Menafi'i'l-Mü'minin*, s. 93-94.

³⁹⁶ Eşref Altaş, “Kâtip Çelebi’de Islahat Düşüncesi”, s. 81.

³⁹⁷ Coşkun Yılmaz, “Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Kânûn-ı Kadîm”, s. 114.

³⁹⁸ Mehmet Öz, *kanun-i kadimi, geçmiş hükümdarlar döneminde uygulanmış ve faydaları sınanmış kanun ve kaideler* şeklinde tanımlamaktadır Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı’da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları (XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıl Başlarına)*, s. 112; Coşkun Yılmaz, ıslahatname müelliflerinin mevcut dönemdeki problemlere yakın geçmişten çözüm arayışının psikolojik temelli olduğunu ifade etmektedir. Buna göre ıslahatname müellifleri, kanun-i kadim kavramıyla ilişkili olarak bir ideal yakın dönem portresi tasvir etmektedirler. Müellifler, mevcut siyasi atmosferdeki başarısızlıklara karşı yakın geçmişten örnekler vererek, durumun iyileştirilebileceğine dair umutlarını

Kânûn-i kadim, *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da, Yeniçeri Ocağı'nda var olduğu iddia edilen kaidelerin, içerisinde bulunulan dönemdeki değişikliğini ifade etmektedir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, eserinin yazılış amacını, Yeniçeri Ocağı'nın kaidelerini anlatmak olarak açıklamaktadır. Müellif, Yeniçeri Ocağı içerisinde, belirli kanunların olduğunu ve bu kanunların uygulanması gerekliliği düşüncesine uygun olarak Yeniçeri Ocağı'nın kaidelerini dile getirmektedir. Bu yönüyle müellif, eserinde Yeniçeri Ocağı'nın kendisine göre var olduğunu iddia ettiği sistematığın muhafazasına yönelik bir çaba içerisinde. Eserin muhtevasının incelenmesi neticesinde müellifin, kaidelerin aktarımındaki esas gayesinin bir dönüşüme işaret etmek ve dönüşüm karşısında kaidelerin devamlılığını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, Yeniçeri Ocağı'nın ve devşirme sisteminin ihdas edilmesi, zaman içerisinde gelişen koşullar neticesinde teşkil edilen orta veya mansıblar gibi Yeniçeri Ocağı özelinde pek çok konu hakkında bilgiler vermektedir. Müellif, tüm bu bilgi aktarımı esnasında geçmiş ile mevcut durumu mukayese etmektedir. Müellif, eserin genelinde Yeniçeri Ocağı içerisinde daha önceden var olmayıp mevcut dönem içerisinde var olduğunu iddia ettiği uygulamalardan rahatsızlığını dile getirmektedir. Bu uygulamaların pek çoğu usulsüzlük, kanuna muhalefet olarak yorumlanmaktadır ve müellife göre bunlar Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasının işaretleridir. Bu durum, öncelikle *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin zihin dünyasında ideal bir Yeniçeri Ocağı profilinin mevcut olduğunu ve bu ideal profil ile Yeniçeri Ocağı'nın mevcut düzeni arasındaki farklılıklara karşı tutumunu göstermektedir. İdeal profil ile mevcut düzen arasındaki farklılıklar, müellif tarafından Yeniçeri Ocağı'nın bozulma göstergesi

ortaya koymaktadırlar. I. Selim veya I. Süleyman döneminde gerçekleştirilen başarılar örnek gösterilerek bunların yeniden yaşanabilmesinin mümkün olduğunu ortaya koymayı hedefleyen bir psikolojik alt yapı ile hareket edilmiş olunabileceğini öne sürmektedir. Yılmaz, kanun-i kadimi aslında statik muhafazakar endişelerin değil pratiğin yönlendirilmesinde geleneğin dikkate alınması olarak yorumlamaktadır. Coşkun Yılmaz, "Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Kânûn-ı Kadim", s. 116.

olarak kabul edilmektedir. Bu bozulmanın durdurulması da geçmişte var olduğu iddia edilen kadim kanunların işlevsel kılınması ile mümkündür.³⁹⁹ Müellif, eserinin genelinde Yeniçeri Ocağı'nın kânûn-i kadime uygun şekilde tanzim ve ıslah edilmesi gayesinde olduğunu hissettirmektedir. Müellifin, usulsüzlükleri dile getirmesindeki başlıca amacın bunlara son verilerek ocağın ıslah edilmesine vesile olmak olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı müellifleri tarafından kaleme alınmış olan siyasetnameler/ıslahatnameler, odaklanmış oldukları temalar, dil ve üslup, tenkit ve tavsiyelerin mahiyeti açısından çeşitlilik gösterebilmektedir. Siyasetnamelerin muhtevaları arasındaki farklılıklar, daha çok müelliflerinin bulundukları konum ile ilişkilidir. İlmiye sınıfı mensupları tarafından kaleme alınmış olan eserlerin düşünsel yönünün ağır bastığı gözlemlenirken bürokrasi kademelerinden kimselerin yazmış olduğu eserlerin ise daha çok pratik meseleleri içerdiği anlaşılmaktadır.⁴⁰⁰ Bu anlamda Katip Çelebi ve Lütü Paşa örnek olarak gösterilebilir. Katip Çelebi'nin, *Düsturu'l-âmel li İslâhi'l-hâlel*'de devletin gidişatına dair görüşlerini ifade ederken daha çok soyut ağırlıklı bir anlatım tarzını benimsemiş olduğu görülmektedir. Müellif siyaset felsefesine dair fikirlerini, Osmanlı Devleti'nin güncel koşulları özelinde soyut bir zeminde aktarmaktadır. XVI. yüzyılın ünlü veziriazamı Lütü Paşa'nın ise *Âsafnâme*'de devlet kademelerinde görev yapacak kimselere tavsiyeler verirken daha çok güncel hayatın pratik yönlerini göz önünde bulundurarak eserini kaleme almış

³⁹⁹ XVI. ve XVII. yüzyılda Osmanlı siyaset düşüncesine dair kaleme alınmış olan eserlerde, müellifler Osmanlı Devleti'nin mevcut durumuna yönelik gerçekleştirmiş oldukları eleştirilerde problemlerin kaynağını Osmanlı Devleti'nin içerisinde aramaktadır. Gidişatta görülen aksaklıkların temel kaynağının Osmanlıların kendilerinin olduğu inancının, müellifleri, çözümü de içeride aramaya yönlendirdiği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda müellifler, geçmiş dönemle mevcut dönem arasında bir kıyaslamaya giderek geçmişi idealize etme yoluna gitmişlerdir. Bu noktada, müelliflerin bu tutumu kanun-i kadim kavramının eserlerde sıklıkla kullanılması sonucuna yol açmıştır.

⁴⁰⁰ Coşkun Yılmaz, "Siyasetnamelere Göre Siyasetin Yozlaşması ve Temiz Siyaset İlkeleri", *Yeni Türkiye* 14 (1997): s. 1367.

olduğu anlaşılmaktadır. İlmiye ve bürokrasi kademelerinde bulunan kimseler tarafından kaleme alınmış olan eserlerin dil ve üslup yönüyle daha gelişkin olduğu görülürken *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi gibi daha sıradan kademelerdeki isimler tarafından kaleme alınan eserlerin dil ve üslup yönüyle daha yalın olduğunu söylemek mümkündür. En nihayetinde gerek siyasetname müelliflerinin gerekse diğer tarih yazarlarının eserlerinin, müelliflerin şahsi konum ve tecrübelerinden çeşitli yönlerde düşük veya yüksek oranda etkilenmiş oldukları sonucuna ulaşmak mümkün gözükmemektedir.

Siyasetname müelliflerinin eserlerini yazma amaçları, kendilerinin veya eserleri yazmaya yönlendiren kimselerin konumları, bulundukları görevlerdeki şahsi tecrübeleri, eserin kaleme alınmış olduğu dönemin siyasi ve sosyal atmosferi gibi etkenlerin eserlerin içeriğini önemli oranda etkilediğini söylemek mümkündür. Fakat XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla siyaset felsefe ve pratiğine ilişkin kaleme alınmış olan eserlerde ortak bir anlayış olarak, müellifler farklı konularda gözlemledikleri problemlere karşı çözümü geçmiş dönemden arama temayülüne sahiptir. Siyasetname müellifleri, eserlerini, kendilerini bir merkeze konumlandırarak şekillendirmektedirler.⁴⁰¹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin Yeniçeri Ocağı'na yönelik görüşlerini geçmiş dönemin bilgileri şekillendirmektedir. Müellif, görüşlerini geçmiş dönem kanunları ve koşulları ile mukayese ederek aktarmaktadır. Müellif, içerisinde bulunulan dönemde hayata geçirilmiş olan uygulamaları, bir gereklilik doğrultusunda gelişen düzenlemeler olarak kabul etmemektedir. Bu noktada tenkitlerinin merkezini oluşturan hususlar, bir dönüşümün değil bozulmanın belirtileri olarak kabul edilmektedir. Kaidelerin terk edilmesi, eski usulün yerini yeni uygulamaların alması, müellifin eleştirilerinin merkezini oluşturmaktadır. Bu noktada

⁴⁰¹ C. Yılmaz, "Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Kânûn-ı Kadîm", s. 104.

müellif, yeni uygulamaların usulsüzlük olduğunu iddia ederek kadim olanın yeniden hayata geçirilmesine yönelik ıslahat arayışı içerisindedir.

“ol zamanda yeniçeri şimdiki gibi dirintü değül idi düzenleri kâmil idi vardukları yerde feth olırdı”⁴⁰²

“İmdi zikr olunan kânûnlar icrâ olunmak gerek kânûndan hâric verilmemek gerekdür tâ kim bu kânûnları ihdâs eden pâdişâhların ve evliyâullahun ervâhı şâd ola ve ‘asker-i İslâma bâtın yüzinden nazar-ı şerifleri olup feth ü fütûhat eylemeleri müyesser ve muhakkak ola”⁴⁰³

Müellif, Yeniçeri Ocağı’nın nizamını eleştirirken bir ideal arayışı içerisindedir. Müellife göre geçmişte ideal bir Yeniçeri Ocağı nizamı vardır. Bu nizamda Yeniçeri Ocağı ve neferleri kural ve kaidelere bağlılıklarıyla başarılar elde etmektedirler. Fakat içerisinde bulunulan döneme, XVII. yüzyıla gelindiğinde Yeniçeri Ocağı ve neferleri, kaidelerin muhafazasını terk ederek işleyişe olumsuz etki etmeye başlamıştır. Müellif, kanunların yeniden uygulanmasıyla yeniçerilerin yeniden başarı elde edebileceğine inanmaktadır. Öncelikle müellifin zihin dünyasında ideal bir Yeniçeri Ocağı’nın var olduğu anlaşılmaktadır. Bu ideal Yeniçeri Ocağı’nın düzeni, içerisinde bulunulan dönemin değil geçmiş zamanın başarılı sonuçların elde edilmesine vesile olan kaidelerine sahip bulunmaktadır. Müellife göre geçmiş zamanlarda Yeniçeri Ocağı, Osmanlı askeri sistemi içerisindeki seçkin konumunu, elde etmiş olduğu başarılarla ve bu başarıları borçlu olduğu kaidelerle muhafaza etmekteydi. Fakat içerisinde bulunulan dönemde, geçmiş dönemlerde var olduğu iddia edilen uygulamaların terk edilmesi suretiyle yeni uygulamaların hayata geçirilmesi ocak nizamının ve nizam-ı âlemin bozulmasının sebebidir.

⁴⁰² K.Y. Rusya, vr. 43b.

⁴⁰³ K.Y. Rusya, vr. 112a.

Müellifin, eserinde farklı konularla ilgili yapmış olduğu ıslahat önerilerinden, modern araştırmacılar tarafından dönüşüm, değişim çağı olarak adlandırılmış olan bir dönemde yaşanan dönüşümü, bir bozulma olarak algılayan ve bu bozulmaya karşı bir direniş gösteren tutum içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Müellifin olayları yorumlamasında nizam-ı âlemin yeniden ihyasında Osmanlı Devleti ve devlet içerisinde de Yeniçeri Ocağı'nın sorumlu bulunduğu anlaşılmaktadır. Buna göre müellif, kendisini de bu durumda sorumlu hissederek Yeniçeri Ocağı'nın gidişatına dair yönlendirmelerde bulunma gayesi içerisinde. Bu yönlendirmelerin niteliği daha çok geçmiş dönemlerin örnek alınmasıyla ilişkilidir. Müellifin bu noktada doğrudan sığ bir kadim savunucusu ve ilerleme karşıtı olduğunu söylemek mümkün değildir. Müellifin, geçmiş dönemle kıyaslama yaparken bidat olarak yorumladığı meseleler, Yeniçeri Ocağı'nın mevcut durumuna katkı sağlayacak türden eylemler olmayıp Yeniçeri Ocağı'nın yozlaşmasına yol açmaktadır. Bununla ilişkili olarak sonradan uygulanmaya konmuş olan usulsüzlüklere karşı bir direniş sergilemektedir.

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin, daha çok buhran dönemlerinde sıklıkla görülen, geçmiş dönemin başarı elde edilen tecrübelerinden faydalanma temayülüne sahip olduğu anlaşılmaktadır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, I. Ahmed döneminde kaleme alınmış bir eserdir. I. Ahmed döneminin ilk yıllarında Osmanlı Devleti doğu serhaddinde Safeviler, batı serhaddinde Avusturya ile mücadele halindeydi. Batı serhaddinde Avusturya ile savaş 1606 yılında Zıtvatorok Antlaşması ile son bulmuştur. Doğu serhaddinde ise çok daha karmaşık bir süreç söz konusuydu. Bu süreçte Anadolu'da meydana gelen Celali isyanları Osmanlı merkez kuvvetlerinin doğu hududunda etkili mücadele vermesine mani olmaktaydı.⁴⁰⁴ Osmanlı merkez kuvvetleri

⁴⁰⁴ I. Ahmed döneminde Kalenderoğlu, Taval Ahmed ve Canbuladoğlu liderliğinde isyanlar meydana gelmiştir. Mücteba İğürel, "Ahmed I", *TDV İslam Ansiklopedisi* 2 (İstanbul, TDV, 1989), s. 30-33.

bir yandan Safevilerin taarruzlarına karşı mücadele etmeye çalışırken bir yandan Anadolu'daki düzeni olumsuz yönde etkilemekte olan Celalilere karşı hareket halindeydi. Nihayetinde Kuyucu Murad Paşa'nın müdahalesi neticesinde Celaliler I. Ahmed dönemi için etkisiz hale getirilmiştir.⁴⁰⁵ Bunu takiben doğuda Safevilerle anlaşma yoluna gidilmiştir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin eserinde yer vermiş olduğu ipuçları ile eserin, Celali isyanlarının bastırılmasını takip eden süreçte kaleme alınmış olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁰⁶ Yani müellif, Osmanlı Devleti'nin doğu ve batı serhaddinde savaş halinde olduğu ve Anadolu'da Celalilerin merkezi yönetimi zorladığı anlaşılan bir sürecin ardından eserini kaleme almıştır. Bu anlamda müellifin, içinde bulunulan dönemin eleştirisini yaparken geçmiş dönemin parlak görülen devirlerine yönelik bir arayış içerisinde olması olağan görülmektedir.

Dönemin diğer siyasetname alanında kaleme alınmış olan eserleri incelendiğinde de mevcut dönemde genel temayülün bu yönde olduğu anlaşılmaktadır. *Koçi Bey Risaleleri*, Katip Çelebi'nin *Düsturu'l-âmel lî Islâhil-hâlel* isimli eseri, *Anonim Kitâb-ı Müstetâb* bu temayülün bariz bir şekilde kendisini göstermiş olduğu eserlerdir. Bu eserler, benzer şekilde *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın ıslahat önerileri doğrudan yeniliklerin yapılmasına yönelik bir direniş içermemektedirler. Müelliflerin, eserlerindeki ıslahat önerilerini daha çok, geçmiş dönem başarılarına öykünme ile sunarak bir çözüm arayışına girmiş oldukları anlaşılmaktadır. Nihayetinde *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin, yeniliklere karşı duruş sergilemekten ziyade geçmiş dönemin bilgi ve tecrübesine dayanarak, tarihten referansla mevcut dönemi iyileştirme ve

⁴⁰⁵ Kuyucu Murad Paşa, bu dönemin büyük isyancı liderleri olan Kalenderoğlu ve Canbuladoğlu'na karşı çıkmış olduğu seferleri esnasında Anadolu'da bulunan diğer küçük çaplı isyanları sonlandırmak ve çok sayıda eşkiyanın ortadan kaldırılmasını sağlamak suretiyle Anadolu'da sükunet ortamı oluşturulmuştur. Ömer İşbilir, "Kuyucu Murad Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi* 26 (Ankara, TDV, 2002) s. 507-508.

⁴⁰⁶ Birinci bölümde tartışılmıştır; s. 23-26.

geleceğin bu doğrultuda inşa edilmesi için yönlendirmede bulunma gayesinde olduğunu söylemek daha sıhhatli olacaktır.

3.2.4. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da İdealin Somutlaştırılması

Konusunu daha çok yakın geçmişin oluşturduğu eserlerde, uzak geçmişin başarısının örnek alınması suretiyle güncel problemlerin çözülmesi gayesi kânûn-i kadim kavramıyla karşımıza çıkmaktadır. XVI-XVII. yüzyıllarda müelliflerin sıklıkla kullanmış olduğu kânûn-i kadim kavramının açık bir tanımlamasını yapmak ve bir zaman dilimi saptamasında bulunmak mümkün değildir. Fakat özellikle bazı eserlerde ıslahat önerilerinin merkezini kadim kanunlar teşkil etmektedir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin zihin dünyasının anlaşılabilmesi kânûn-i kadim kavramının anlaşılır kılınması ile mümkündür. XVI. ve XVII. yüzyıllarda kaleme alınmış Osmanlı siyaset düşüncesine yönelik eserlerde, müelliflerin kullandıkları kânûn-i kadim kavramını, onların bulundukları konum ve çevrelerindeki gelişmeleri yorumlamaları ile ilişkili olarak açıklamak mümkündür. Bu dönemlerde yazılmış olan eserlerde devletin gidişatı, Osmanlıların kendi iç meselesi olarak değerlendirilmiş ve çözüm de kendilerini merkezde konumlandırarak aranmıştır. Buna göre gidişatta görülen aksaklıkların durdurulması için diğer siyasi teşekküller ve bunlarda yaşanan gelişme ve değişimler dikkate alınmamaktadır.⁴⁰⁷ Osmanlı Devleti'nin mevcut durumuyla ilgili eleştiriler yapan ve ıslahat önerilerinde bulunan kimseler, bunu gerçekleştirirken

⁴⁰⁷ Coşkun Yılmaz, Osmanlı müellifleri tarafından kaleme alınan ıslahatnamelerde yeniden yapılanmaya yönelik ıslahat önerilerinde müelliflerin dış gelişmeler ve bunların sonuçlarını dikkate almadıklarını ifade etmektedir. Yılmaz'a göre, birtakım müelliflerin devlet kademelerinde bulundukları konum sebebiyle dış gelişmelerden habersiz olması mümkün değildir. Fakat müelliflerde görülen bu temayül daha çok kendi bildikleri sistemin, ideal sistem olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Müelliflerin dünyayı algılama biçimlerinde, Osmanlı sistemi, devlet sistematiğinde zirveyi temsil etmektedir. Bununla ilişkili olarak problemlerin kaynağı olarak da çözüm olarak da kendilerine dönme temayülü göstermişlerdir. Coşkun Yılmaz, "Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Kânûn-ı Kadîm", s. 105.

mevcut durumu, geçmiş dönemlerle mukayese etmektedirler. Osmanlı Devleti’ni diğer siyasi teşekküllerin koşulları ile kıyaslama temayülü bu dönem için söz konusu değildir. Müelliflerin, eserlerini teşkil eden konuların Osmanlı Devleti özelinde olmasının bu duruma etki etmiş olması muhtemeldir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, Osmanlı Devleti’nin Yeniçeri Ocağı’na bakan askeri koşullarını herhangi bir diğer yerli veya yabancı askeri grupla mukayese etme gayreti içerisinde değildir. Yeniçeri Ocağı’nın pek çok bakımdan kendine has özellikleri bulunan bir teşkilat yapısına sahip olması, mukayesenin, Yeniçeri Ocağı’nın misyonunu gerçekleştirmiş olduğuna inanılan dönemler ile mevcut dönem koşulları arasında yapılmış olmasına etki etmiş olabileceği düşünülmektedir. Müellif, Yeniçeri Ocağı’nın eylemlerinin başarılı olduğunu iddia ettiği geçmiş dönemle Yeniçeri Ocağı’nın içerisinde problemlerin var olduğunu iddia ettiği mevcut dönem arasında bir kıyaslama yapmaktadır. Problemlerin merkezinde Yeniçeri Ocağı bulunmakta ve çözüm de yine Yeniçeri Ocağı’nın içerisinde. Bu durum da *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin problemlerin tespiti ve ıslahat önerilerinin temelinde yer alan kânûn-i kadim kavramını açıklamaktadır.

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin Osmanlı Devleti’nin ve daha özelde Yeniçeri Ocağı’nın refaha kavuşması ve ıslahatına yönelik fikirleri nizam-ı âlem ve kânûn-i kadim kavramları üzerinde şekillenmektedir. Müellifin söz konusu iki kavram arasında doğrudan bir bağlantı kurmuş olduğu anlaşılmaktadır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, nizâm-ı âlem kavramıyla Osmanlı Devleti’ne ve Yeniçeri Ocağı’na bir misyon yüklemektedir. Buna göre Osmanlı Devleti, nizâm-ı âlemi sağlayabilecek yegane güç olarak kabul edilirken Yeniçeri Ocağı da padişahın seçkin kullarının bulunduğu sınıf hüviyetine sahiptir. Nizâm-ı âlemin tesis edilmesindeki birincil yol olarak kânûn-i kadim kavramı karşımıza çıkmaktadır. Buna göre nizam-ı âlemin tesis edilmesi, yeryüzünde adaletin ve düzenin sağlanması kanunların işlevselliği ile

ilişkilidir. *Kavânin-i Yeniçeriyân* müellifine göre kanun kavramının, daha çok müellifin kadimden itibaren uygulanmakta olduğu ve faydası kanıtlanmış tecrübeler anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Geçmişte elde edilen başarılar ve yeryüzünde nizamın sağlanması bu kanunların varlığı ile ilişkilendirilirken bunların terk edilmesi ise nizâm-ı âlemin bozulması ile ilişkilendirilmektedir. Bu noktada *Kavânin-i Yeniçeriyân* müellifinin nizâm-ı âlemin tesisi için kânûn-i kadim savunusu içerisinde olduğu görülmektedir.

“pâdişâhun kânûnı kimler icrâ eylesün ve zarar ziyâna kimler mukayyed olsun hemân hudâ-yı te‘âla hazretleri insaflar müyesser eyleye ağalarımıza beytü’l-mâl almasına sa‘ylar müyesser eyleyü vere imdi yeniçeri ocağının ahvâli ala kadri’t-tâka beyân olındı bu minvâl üzre ocak kânûn-i kadim üzere görilmek lâzımdur tâ kim vardukları yerde selâtin-i mâziyede zamanında etdükleri gibi erlik ve dil-âverlik eyleyeler”⁴⁰⁸

Kânûn-i kadim kavramının net bir zaman sınırlandırmasına işaret etmediğini söylemek mümkündür. Müellifler, kendi zihin dünyalarına göre farklı kânûn-i kadim yani ideal zaman anlayışına sahiptirler. Bununla beraber *Kavânin-i Yeniçeriyân* müellifinin eserinde yer alan bazı ifadelerini dayanak kabul ederek bir kânûn-i kadim sınırlandırması yapmanın mümkün olduğu anlaşılmaktadır.

“sultân Süleymân zamânında dört bin nefer ‘acemi oğlanı olup bu kullarının dedesi Saka Mahmûd kulları İstanbul ağası olup yetmiş iki pâre odun ve at gemisin kullandığından mâ‘adâ tokuz sene İstanbul ağalığın eyleyüp çıkup yaya beği oldukda otuz bin nakd akçası bulınıp kendü hânesin tecdide belki bir ekseri kakmağa bile kâdir olmamaışdur ‘acemi oğlanın bir mertebe zabt eylemişdür kim hâlâ dahi dillerde söylerler şimdi yılda bir ağa tecdid olurken üç dört ayda yüz bini beğenmezler ol zamânda pâdişâhun mâlını şıyanet (?) ederler idi şimdi mukayyed olmazlar”⁴⁰⁹

⁴⁰⁸ K.Y. Rusya, vr. 70b.

⁴⁰⁹ K.Y. Rusya, vr. 113a.

“sultân Süleymân hân zamânında dedemüz Saka Mahmûd on dört yıl İstanbul ağalığı eylemişlerdür ol zamânda dört bin ‘acemi oğlanı olup yetmiş iki pâre at ve odun gemileri olup oğlan ile ocak mükemmel idi şimdi ol hizmetler edâ olunmaz”⁴¹⁰

Müellifin, yukarıda yer verilen ifadelerde, Sultan I. Süleyman dönemi ile içerisinde bulunulan dönemin koşullarını mukayese ederek I. Süleyman dönemine yönelik bir öykünme içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin, eserinde aktarmış olduğu bir başka olay, müellifin ideal olarak gördüğü kânûn-i kadimin varlığını tarihlendirdiği dönem hakkında bazı ipuçları vermektedir. Müellif, Sultan I. Süleyman döneminde yaşanmış olan bir vak’ayı⁴¹¹ aktardıktan sonra şu ifadelere yer vermektedir:

“ol zamânda pâdişâhlar cihânı böyle yoklarlar imiş tâ kim ihmâlle nizâm-ı ‘âleme halel gelmeye bu vechle mukayyed olıcak ocakda olan ağalar dahı ihtimâm-ı tâmm ederler idi ol zamânda eger yeniçeri eğer ‘acemi oğlanı varduğı yerde hizmetlerin edâ ederler idi şimdi ne oğlanları mevcûd ve ne ‘acemi oğlanları hizmetd edürler ekseri küçük ve saplama mürde yerine geçmişdür andan ne hizmet umulur içlerinden yolu ile olmuş hizmete kâdir kimesne yokdur”⁴¹²

Müellif, burada yeniden Sultan Süleyman dönemi ile içerisinde bulunulan dönemin koşullarını mukayese etmektedir. Hükümdarların devlet işlerini teftiş ettiği, yeniçerilerin ve acemi oğlanların görevlerini yerine getirmiş oldukları dönem olarak işaret edilen ve içerisinde bulunulan dönemin koşulları ile mukayese edilen dönem Sultan Süleyman dönemidir. Bu durumda *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin zihin dünyasında Yeniçeri Ocağı’nın ideal düzene sahip olduğu ve ıslahının gerçekleştirilmesinde örnek alınması gerekli görülen kadim kanunların uygulandığı dönem olarak I. Süleyman devrini görmüş olduğunu söylemek mümkündür.

⁴¹⁰ K.Y. Rusya, vr. 21b.

⁴¹¹ K.Y. Rusya, vr. 114b.

⁴¹² K.Y. Rusya, vr. 115a.

3.3 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’ın Islahat Teklifleri

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, Yeniçeri Ocağı içerisinde ıslah edilmeye muhtaç hususların var olduğunu iddia etmekte ve bunların ıslah edilebileceğine dair de bir inanca sahip bulunmaktadır. Müellif, eserinin birinci babını şu sözlerle tamamlamaktadır:

“pâdişâh-ı cihân-penâh hazretlerine lâzım olan oldur kim mezkûr kânun-i kadim-i selâtin üzere ‘amel eylemek şartdur zirâ her mansıb kim ehline verile dahi ‘âlem hûş olup düzilir ve ehline verile ihmâl olına ‘âlem dahı ber-‘aks olmak muhakkaktır”⁴¹³

Burada müellifin hem Yeniçeri Ocağı’nın ıslah edilebileceğine dair inancı hem de liyakat hakkındaki görüşleri anlaşılmaktadır. Öncelikle müellif, padişah için yani Osmanlı Devleti için ihtiyaç duyulan kulun kânûn-i kadime uygun olarak toplanması gerektiğini yeniden hatırlatmaktadır. Ardından nizam-ı âlemin tesisi için liyakatin göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmektedir. Müellif, mansıblar hakkında bilgi verirken Ocak içerisindeki usulsüz görevlendirmelere karşı bir tutum sergilemektedir. Bu noktada görevlerin hak eden kişilere verilmesini önermekte ve bu yol ile nizam-ı âlemin sağlanabileceğini ifade etmektedir.

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin ıslahat önerilerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Devşirme sisteminin uygulanmasında kaidelerin titizlikle takip edilmesi,

⁴¹³ K.Y. Rusya, vr. 34a.

2. Yeniçeri Ocağı'na devşirme sistemi haricinden kimsenin alınmaması (Türk vb. unsurların Yeniçeri Ocağı'na çeşitli yollarla dahil edilmemesi),
3. Liyakatin takip edilmesi. Yeniçeri Ocağı içerisindeki görevlendirmelerde kadim kaidelerin uygulanması, rüşvet vb. usulsüzlüklerle görev değişiminin gerçekleştirilmemesi,
4. Daha önceden var olmayan, mevcut dönemde var olduğu ve zararlarının görüldüğü iddia edilen her türden uygulamanın sonlandırılması.

Kavânîn-i Yeniçeriyân'da kânûni-i kadim, devşirme sistemi, ocak ağaları, nizâm-ı âlem kavramları arasında kurulan bağlantı, hem problemlerin kaynağı hem de ıslahatın anahtarıdır. Bu unsurlar arasında bir döngü bulunmaktadır; Nizâm-ı âlemin sağlanması kadim kanunların fonksiyonu ile ilişkili kabul edilirken Yeniçeri Ocağı'nın kânûn-i kadime riayet etmesinden sorumlu görülen ocak ağaları ve neferlerin kadim kanunları koruması gerekli görülmektedir. Bu durum ise ancak kanunları bilmeleri ile mümkündür. Bu noktada devşirme sisteminin kaidelere uygun şekilde uygulanması, kanunları muhafaza edecek kişilerin Yeniçeri Ocağı içerisinde varlık göstermesi anlamına gelmektedir. Eserde ıslahat önerilerinin muhatabı, Yeniçeri Ocağı'nın kanun ve kaidelerini bilen devşirme kökenli neferlerdir. Devşirme sistemi ile ocağa alınmış olanlar, müellif tarafından ocağın sistemini bilen kişiler olarak kabul edilmektedir. Kanunları muhafaza edecek kişilerin varlığının vurgulanmasının, diğer siyasetnamelerde de görülen liyakat anlayışıyla ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Siyasetnamelerde genel bir bakış açısıyla siyasetin başarılı şekilde uygulanmasındaki başlıca kriterlerden biri liyakattir. Liyakat, İslamiyet'te var olan görevlerin ehline teslim edilmesi düsturuyla ilişkili olarak genel mahiyette tavsiye şeklinde siyasetnamelerde sık sık karşımıza çıkmaktadır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi de

görevlerin hak eden kişilere -ki bu kişiler daha çok devşirme kökenli kimselerdir- verilmesinin Yeniçeri Ocağı'nın nizamının sağlanmasındaki önemini vurgulamaktadır.

“hizmet pâyesinde beraberdür kapuya çıkup bu hizmetleri etmeyene i'tibâr olunmaz ve oda dahı olmak kânûn değüldür meğer ba'dehu gelüp odada bu hizmetleri eyleye şimdi bunlar çokluk icrâ olunmaz kapuya çıkanların ekseri ekâbir kapusunda yahni kapan olmışdur odaya gelmezler 'ulûfeye geldükde 'ulûfelerin akça kuvveti ile tamâm edüp 'ulûfe alup eski oldukda odaya geldükde dahı odabaşı olurlar bu asl kimesne kânûn görmemiş olur ve ne hizmet etmiş olur imdi lâıyk olan oldur ki bu asl kimesneleri zıkr olınan vech üzere kullukcı etdürüp her hizmeti edâ eyledükden sonra müteferrikalık gedüğün vermekdür eger yolu oda başılığa ermiş ise tâ kim oda başı oldukda sözi söz ola nâmına egri demeyeler”⁴¹⁴

Görevlendirmelerin yapılmasında eski usulün takip edilmesi, eserde üzerinde durulan hususlardan biridir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, bu yol ile Yeniçeri Ocağı'nın ıslah edilebileceği görüşündedir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi eserinin dokuzuncu babını kanuna uygun olmayan durumların tespitine ayırmıştır. “Dokuzıncı bâb hâla ocağın içinde kânûna muhalif bi'datler nedür ve kânûn üzre olanlar nedür ânı beyân ider”⁴¹⁵

“acemi oğlanı devşirmek gerekdür ve kapuda yoklanmak gerekdür ba'dehu Türk üzerine verüp dokız on yıldan sonra 'ulûfeye yazmak gerekdür ve yazıldıkta Rûm-ili ve Anadolu ağasının tezkeresiyle yazılmak gerekdür ve eşkâli yoklanıp terbiyeye mi verilmek lâzım gelür ana göre verilmek gerekdür”⁴¹⁶

Dokuzuncu babda yer verilen bu ifadelerden *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin, Yeniçeri Ocağı'na devşirmeden başka nefer alınmaması gerekliliğine yönelik hassasiyeti yeniden anlaşılmaktadır.

⁴¹⁴ K.Y. Rusya, vr. 40b.

⁴¹⁵ K.Y. Rusya, vr. 138b-139a.

⁴¹⁶ K.Y. Rusya, vr. 139a.

“yeniçeri ağaları devşirmeye müstâkim ü din-dâr âdem koşmak gerekdür”⁴¹⁷

Müellif, Yeniçeri Ocağı’nın vaziyeti ile devşirme sisteminin uygulanma koşulları arasında doğrudan bir bağlantı olduğu düşüncesine sahip olması dolayısıyla devşirme uygulaması noktasında uyarılarda bulunmaktadır. Bu uyarılardan biri de yeniçeri ağasına yöneliktir. Buna göre yeniçeri ağasının devşirme uygulaması için devşirmenin yapılacağı bölgeye gönderilecek kimseleri güvenilir kimseler arasından seçmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

“oğlan cem‘ olındıkda kânûn üzere olmak gerekdür kânûna muhâlif olmamak gerekdür ve süri bağlandukda çorbacı kendüsi ihtiyâten birer kere gözden geçürmek gerekdür”⁴¹⁸

“devşirmeden gelen oğlanların yoklamasında muhkem ikdâm lâzımdur”⁴¹⁹

Müellif, devşirmenin gerçekleşmesinin ardından da toplanan oğlanların yeniden teftiş edilerek usule uygunluklarının teftiş edilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Devşirilen bir oğlanın Yeniçeri Ocağı’na dahil oluncaya dek geçen zaman zarfında ihtiyacın ortaya çıkması, bölgelere görevlilerin gönderilerek oğlanların toplanması, bunların İstanbul’a getirilmesi ve Türk ailelerin yanına gönderilmesi gibi çok çeşitli uzun bir süreç olması, suistimallerin yaşanmasını mümkün kılmaktaydı. Müellifin de farklı aşamalarda meydana gelmiş olan suistimallere şahit olmuş veya bunlardan haberdar biri olarak bu durumların önlenmesine yönelik uyarılarda bulunduğu anlaşılmaktadır.

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi bu durumla ilgili olarak Pertev Paşa’nın merkezinde bulunduğu bir vak’ayı aktarmaktadır. Buna göre devşirilip İstanbul’a getirilmiş olan oğlanların Yeniçeri Ağası Pertev Paşa tarafından teftiş edilmesi

⁴¹⁷ K.Y. Rusya, vr. 12a.

⁴¹⁸ K.Y. Rusya, vr. 16b.

⁴¹⁹ K.Y. Rusya, vr. 17a.

esnasında, bir oğlanın uygunsuz hareketi, devşirmeye uygun olmadığına dair şüphe oluşturmuştur. Oğlanın devşirme kanuna muhalif olmasına rağmen devşirilmiş olduğunu öğrenen Pertev Paşa, mezkur oğlanın bulunduğu sürünün tamamını tophaneye vermiş, Yeniçeri Ocağı'na dahil etmeye layık görmemiştir. Ayrıca bu işten sorumlu görülen çorbacı da kale dizdarı olarak görevlendirilmiştir.⁴²⁰

“gulam cem’i tamâm oldukda ol diyârlara aga cânibinden müstâkim âdemler irsâl olınıp anlarun ve yanlarında olan kâtiblerün ve kethüdâlarının zulmi var ise kânûn üzere haklarından geline ve eger zulmleri olmayup kânûn üzere hareket eylediler ise ri’âyet olunmak gerek”⁴²¹

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, devşirme sisteminin uygulanması noktasındaki hassasiyetini devşirmeye memur edilmiş kimselere karşı uygulanacak olan muamelede de belli etmektedir. Yeniçeri Ocağı'nın muhafazasını devşirme sisteminin kanuna uygun şekilde uygulanmasına bağlı olarak gören müellif, sistemin uygulanmasından sorumlu kimselerin de teftiş edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Devşirmenin gerçekleştiği bölgelerde teftiş yapılarak devşirmeye memur edilen kimselerin kanuna uygun hareket etmiş olmaları karşısında saygı görmeleri, kanuna ters düşecek eylemlerde bulunmuş olmaları halinde de cezalandırılmaları gerektiğini ifade etmektedir. Müellifin bu önerisinde hem devşirme sistemi hem de Yeniçeri Ocağı'nın nizamının, kanunları uygulamayan kimselerin ortaya çıkarılmaları ve buna yönelik muamele bulunma ile sağlanabileceği düşüncesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, devşirme sisteminin uygulanması hakkında bilgi verdikten sonra birtakım problemlere işaret ederek Yeniçeri Ocağı'na devşirme ve kul oğlundan başka kimsenin dahil edilmemesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

⁴²⁰ K.Y. Rusya, vr. 17b.

⁴²¹ K.Y. Rusya, vr. 17b-18a.

Müellifin bu noktada Yeniçeri Ocağı'na çeşitli usulsüzlükler aracılığıyla dahil olan Türklere karşı uyarıda bulunduğu anlaşılmaktadır.

“Türk ocağa dâhil oldığıçün bir yerde yüz ağardılmak mümkün olmayup ammâ چراغ ref’ olınıp bundan böyle devşirmeyü kânûn üzre ke’l-evvel olursa varıldığı yerde feth ü fütûh mukarrer olup imdi devşirme ile kul oğlından gayri ‘acemi oğlanı olmak kânûn değildir”⁴²²

Buna göre Yeniçeri Ocağı'nın mevcut durumundaki olumsuzlukların sebebi olarak Türklerin Yeniçeri Ocağı içerisine dahil edilmesi gösterilmektedir. Yeniçeri Ocağı'nın ıslahı ve başarıların temini de kanunların uygulanması ile mümkündür. Nihayetinde Yeniçeri Ocağı'na yalnızca kanuna uygun olarak devşirme ve kul oğlu kimselerin alınması gerektiği hatırlatılmaktadır.

“ehl-i san‘at hûd hünkâr kulu olmamak memnû‘âtdandır zirâ ehl-i san‘at hizmet-kâr olmaz san‘atına garra olup ‘ulûfesi şey-i kalildür deyü gitmezler şimdi ise ekseri ehl-i san‘at olmışdur bundan böyle san‘at ehlini hünkâr kulu etmemek gerekdür”⁴²³

“yeniçeriye san‘at işletmemek gerekdür kile ve terâzi tutturmamak gerekdür eğer söz ... ederse hakkından gelüp merd-i timâr etmek gerekdür”⁴²⁴

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin belirttiği üzere devşirme kanununa göre herhangi bir sanat dalında mahir olan kimseler devşirilmezdi.⁴²⁵ Devşirilmeme sebebi olarak, bu kişilerin sanatlarının, yeniçeri olarak hizmet vermelerine engel olması gösterilmektedir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, dokuzuncu babda ıslahat önerilerini dile getirirken yukarıdaki ifadelerle yer vermektedir. Bu noktada Ocak kanunlarının uygulanmaması halinde çözüm olarak, olayın müsebbibi kabul edilen yeniçerinin Ocak'tan çıkarılması gösterilmektedir.

⁴²² K.Y. Rusya, vr. 19a.

⁴²³ K.Y. Rusya, vr. 62a.

⁴²⁴ K.Y. Rusya, vr. 140a.

⁴²⁵ K.Y. Rusya, vr. 10b.

Kavânî-i Yeniçeriyân müellifi eserinde, Yeniçeri Ocağı içerisinde ortaların teşekkülü ve bunların sorumlulukları gibi konular hakkında oldukça detaylı bilgiler vererek Ocak nizamını anlatmaktadır. Müellifin, dokuzuncu babda ise hasekiler, turnacılar, samsoncular gibi görevlilerin sorumluluklarını hatırlatarak bunların yerine getirilmesi gerekliliğini vurgulamakta olduğu görülmektedir.

“hasekiler dahi tâzı beslemek gerekdür av mahallinde bulunmak gerekdür zîrâ etmeğin ve haltası ve zincir vesâyir harcın alurlar hizmetlerün dahi edâ etmek gerekdür ve zağarcılar dahi vech-i meşrûh üzre iyi zağarlar beslemek gerekdür ve samsoncular dahi vech-i mezkûr üzre harcın alular imdi yarar samsonlar beslemek gerekdür tâ kim mahallinde bulına ve pâdişâhlar hizmeti yerin bula ve turnacıbaşılar dahi hasekiler add olur anların da hizmeti tazı beslemek ve iyice tâzı bulduğu yerde almakdur hünkâr için keklik ve turna ve balıkçılı uçurma ederler şimdi bunun cümlesi harcı alınır imdi harcına göre beslenmek gerekdür”⁴²⁶

Yeniçeri Ocağı içerisindeki görevlendirmelerde bir tür hiyerarşinin var olduğu anlaşılmaktadır. Müellif ağalıklar hakkında bilgi verirken, bir görevde bulunan kimsenin hangi görevlerde bulunabileceğine dair kanunun ne şekilde olduğunu anlatmaktadır. Müellif yer yer, görevlendirmelerde usulün terk edilmiş olduğuna işaret etmektedir. Bununla ilişkili olarak müellifin Yeniçeri Ocağı içerisindeki bir hiyerarşiyi korumaya yönelik bir amaçla bilgi verdiği anlaşılmaktadır. Buna göre daha önceden başyayabaşı deveci, başdeveci haseki, başhaseki turnacıbaşı, turnacıbaşı seksoncubaşı, seksoncubaşı zağarcıbaşı, zağarcıbaşı kethüdabey, kethüda ise sekbanbaşı olmaktadır.

“bunların yolu baş yayabaşı olan deveci olur ve baş deveci olan haseki olur ve baş haseki olan turnacı olur ve turnacı olan sansoncı olur ve sansoncı zağarcıbaşı ve zağarcı kethüdâ bey olur ve kethüdâ bey sekbân başı olur”⁴²⁷

⁴²⁶ K.Y. Rusya, vr. 141a.

⁴²⁷ K.Y. Rusya, vr. 141b.

Kavânîn-i Yeniçeriyân’ın sekizinci babında yeniçeri katibi ve defteri hakkında bilgiler yer almaktadır. Yeniçeri katibinin başlıca görevinin yeniçeriler hakkında çeşitli bilgiler⁴²⁸ bulunan yeniçeri defterinin kaydını tutmak ve muhafazasını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.

“yeniçeri kâtibleri ocağın bir âli mansıbları zümresündendir ve bu dahı pâdişâhun eminlerünün biridir pâdişâh bu denlû kulinun defterin hıfz eder”⁴²⁹

“yeniçeri kâtibi olan müstakim ve din-dâr gerekdür ve defter ahvâlin muhkem bilmek gerekdür ve ocağın ahvâlini dahı bilmek gerekdür ve mansıb rüşvet ile almamak gerekdür”⁴³⁰

Yeniçeri katibinin güvenilir kimseler arasından seçilmesi gerektiğini ve katibin defter ile Ocak hakkında malumat sahibi olması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca diğer bazı mansıbların verilmesi hakkında dikkat çektiği rüşvet meselesini burada da dile getirmektedir.

“yıldı dört ‘ulûfe olur bunları yazmağa kadimden on beş nefer şâkird ta‘yin olunmışdır sonra nefer çok olup ‘acemi ve yeniçeri çoğalmagla yazmağa dahı katip lâzımdur deyu kırk nefer eylemişlerdür şimdi kırk değül yetmiş seksen olmuşdır sefere varmamak için nicesi şakird olmuşdır”⁴³¹

“şakird çok olmuşdur kırkdan ziyâde olmamak gerekdür”⁴³²

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi, yeniçeri defterinin tutulmasıyla ilgili bazı hususlarda şikayetini dile getirmektedir. Buna göre müellif, yeniçeri defterlerinin yenilenmesinden sorumlu olan şakirdlerin sayısının içerisinde bulunan dönemde gereğinden daha fazla olduğuna dikkat çekmektedir. Şakirdlerin sayısının artmasının nedeninin önceleri ihtiyaçtan kaynaklandığı daha sonra ise sefere katılmamaya

⁴²⁸ “ulûfenün aslından yazılır eğer kapuya çıkan oğlan ve eğer verilen terakkiler ve eğer korucılık ve eğer oturaklık efendinin kendü hattıyla kaydı andadır” K.Y. Rusya, vr. 120b-121a.

⁴²⁹ K.Y. Rusya, vr. 118b.

⁴³⁰ K.Y. Rusya, vr. 119a-119b.

⁴³¹ K.Y. Rusya, vr. 120a.

⁴³² K.Y. Rusya, vr. 120a.

gerekçe olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu noktada müellif, defter kayıtları için 40 neferin şakird olarak hizmet vermesinin yeterli olacağına dair görüşünü dile getirmektedir.

“ezelden yeniçeri aslın ve ‘acemi defteri aslın on iki defter şâkirdden gayri yazmaz idi ve yazanlarun dahı adın yazarlar idi ve kaç bölük ana verilür ise yazarlar idi tâ kim ol defterde bir kayd bulunur ise andan su’âl olur idi şimdi bunlar yoklanmadın kaldı bunun yoklanması lâzımdur zirâ bu defterde şimdi karlar geçerler ta’bir olunmaz olur olmaz oğlana verürler bu eski midür yeni midür demezler verdüklerini dahı yazmazlar ve yazduklarında dahi aslı bir yere getürüp dört beş kişi yazmak gerekdür ol dahi baş şâkird efendi öninde yazılmak gerekdür içine terakki ve bedergâhlar arasında havadan esami kayd idüp kaydına taklid edüp bir uğurdan bir âdemin üzerine korıcılık çekerler bir iki ‘ulûfeden sonra ol eski defterde üzerine in’âmdan korıcılık kaydın ederler korıcı geçer gider ve oturaklık dahi bu vechle olur”⁴³³

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifinin yeniçeri defterlerinde yer alan kayıtlar konusundaki uyarılarının başlıca sebebinin, Yeniçeri Ocağı içerisinde görmüş olduğu usulsüzlüklerin engellenmesi kaygısından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ocak içerisinde görev değişimi, ulufe dağıtımı, kapıya çıkma gibi çeşitli türden değişikliklerin gerçekleşmesi esnasında usulsüzlüklerin engellenmesi, bunların kayıt altına alınmalarıyla ilişkili görülmektedir. Müellif, Yeniçeri defterinde kayıtların sahih olması için gerek yeniçeri katibi olacak gerekse şakird olarak defter hizmeti verecek kimselerin seçilmesinde hassas davranılması gerektiğini önermektedir.

“imdi şâkirdlerin ahvâline muhkem ikdâm olunmak gerekdür ve bunların hattını yazdurup defterde bir kayd bulıcak hatt kimündür bilmek gerekdür ve kâtib olan kimesne dahı kendü yazısın bilmek gerekdür ve kaydına taklid olındukda teşhis eylemek gerekdür”⁴³⁴

⁴³³ K.Y. Rusya, vr. 121a-b.

⁴³⁴ K.Y. Rusya, vr. 122b.

Yeniçeri ve acemi oğlanların, kanuna uygun şekilde hünkarın izni olmaksızın evlenmesini tenkit eden müellif, yeniçerilerin evlenme uygulamasının sonlandırılması, acemi oğlanların arasından evlenme teşebbüsünde bulunanların yeniçeri yapılmayıp Acemi Ocağı'ndan atılması ve yaşlı olup evlenmek isteyenlerin ancak hünkarın onayı ile evlenmesinin mümkün kılınması yönünde önerilerde bulunmaktadır. Nihayetinde müellif, uygulamanın, hatırlatmakta olduğu kanunlara göre düzenlenmesini önermektedir.

“yeniçeriyi bundan böyle evlendürmeyeler ve ‘acemi arasında kendi evlenmişler vardır ol asla tenbih eylemek gerekdür ve her kim evlenürse yeniçeri etmeyüb ‘acemi arasından ref` ederüz deyü tenbih eylemek gerekdür ve yeniçeri arasında dahı bundan böyle evlenmeğe destür vermemek gerek tâ kim pir-ü ‘amel-mande olup nâ-tüvan olmayınca hünkâra söyleyüp kânûn-ı kadim üzre destür alı vermek gerekdür”⁴³⁵

Kavânîn-i Yeniçeriyân müellifi farklı konularda önerilerde bulunurken ihtiyarlığın öncelenmesine dair fikirler beyan etmektedir. Müellifin, bu tutumunun liyakat anlayışıyla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Müellif, Yeniçeri Ocağı'nın kanunlarını bilen kimseler olarak yaşlıları görmektedir. Yeniçeri Ocağı kanunlarının muhafazası gayesinde olan müellif, yaşlılık ve liyakat arasında bir bağlantı kurarak görevlerin değişimine ilişkin değerlendirmelerde bulunmaktadır.

“ağaya hizmet edecek yoldaş ihtiyâr olmak gerekdür”⁴³⁶

“zağarcı ve sekbân ve solak olmak lâzım gelürse ihtiyâr olup yol iz görmüş gerekdür tâ kim ol mansıblarda lâyıf olup mahalline verilmiş ola adl edüp kânûndan düşmemek gerekdür ve ağa bölüğünde olan ser-â-ser kuşak ile hizmet edenlere gedikliler derler anlar dahı ihtiyâr yol görmüş ola”⁴³⁷

⁴³⁵ K.Y. Rusya, vr. 139b-140a.

⁴³⁶ K.Y. Rusya, vr. 70b.

⁴³⁷ K.Y. Rusya, vr. 71a.

“tâze delikanlılar kulluğa vardukda neler eylerler ve kullıkçı olan ihtiyârca ve hizmet görmüş
adem gerekdür”⁴³⁸

“imdi kulluk kethüdâ beğе hizmet eden ihtiyâr yoldaşlarundur”⁴³⁹

“yaya başı olan adem ihtiyâr olmak gerekdür”⁴⁴⁰

⁴³⁸ K.Y. Rusya, vr. 87a.

⁴³⁹ K.Y. Rusya, vr. 87b.

⁴⁴⁰ K.Y. Rusya, vr. 113b.

SONUÇ

Osmanlı Devleti teşkilatlanması, siyasi, iktisadi, askeri ve içtimai olmak üzere pek çok alanda güncel ihtiyaçların gerekliliğine karşılık verebilme potansiyelini koruduğu müddetçe ilerleme kaydetmiş ve çağdaş siyasi teşekküller arasında ulaşılmış olduğu siyasi üstünlüğü muhafaza etmeyi başarmıştır. Osmanlı Devleti kurumlarının XVI. yüzyılın ikinci yarısına dek Orta çağ siyasi teşekkülleri modelince şekillenmiş ve bu tarih itibariyle merkezileşme sürecine girmiş olduğunu söylemek mümkündür. XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Devlet'in pek çok uzantısının, önlenmesi mümkün olmayan bir dönüşüm sürecine girmiş olduğu açıktır. Orta çağa mahsus ok-yay ile teçhizatlı süvarilerden müteşekkil ordunun kısa süre içerisinde önemli sonuçlar elde ettikleri meydan muharebelerine dayanan savaş yönteminde yaşanan değişimin başat etken olduğu bu dönüşüm süreci, Osmanlı Devleti'nin siyasi, iktisadi, askeri ve hatta içtimai yapısının XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle yeniden teşkilatlandırılmasını zorunlu kılmıştır.

Osmanlılar, Marmara kıyılarında bir beylik olarak zuhur ettikleri erken dönemlerden batı yönünde gelişme kaydettikleri uzun müddet boyunca karşılarında çok kez siyasi ve askeri bütünlükten yoksun grupları bulmaktaydılar. Bu anlamda Osmanlı askeri kuvvetleri, Mohaç Muharebesine dek batıda mücadele halinde olduğu kuvvetler karşısında hızlı bir ilerleme kaydetmişlerdi. I. Süleyman dönemi itibariyle batıda Macar kuvvetlerinin yerini çok daha gelişmiş bir siyasi temel üzerine şekillenmiş Habsburg ordularının alması ve XVI. yüzyılın ilk yılları itibariyle doğuda gelişmekte olan Safevi tehdidinin yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Osmanlı merkezinin gündemini sürekli surette meşgul eder hüviyete bürünür bir hal alması, modern öncesi kurum ve işleyişinde birtakım dönüşümü kaçınılmaz kılmıştır.

Osmanlıların doğu ve batı hudutlarında her geçen gün büyümekte olan tehdide karşı etkili mücadele verme gerekliliği ve askeri karşılaşmaların mahiyetinde yaşanan değişim, tarihsel süreçte Osmanlı savaşının sürekliliği olgusunu ortaya çıkarmıştır. Osmanlı savaşının sürekliliği olgusu, modern öncesi dönemde takriben XIV-XVI. yüzyıl müddetince doğu-batı ekseninde kısa süreli meydan muharebeleri ve mevsimlik seferlere dayanan askeri mücadelelerin yerini, XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle çok cepheli ve uzun yıllar devam eden mücadelelerin almasını ifade etmektedir. Bu anlamda savaşın mahiyetinde yaşanan değişim, siyasi, iktisadi ve içtimai pek çok unsurun askeri yapıyla bağlantılı olması sebebiyle Devlet'te geniş zeminde bir dönüşüm meydana getirmiştir.

Klasik çağda padişaha bağlı özel kuvvetler hüviyetine sahip Yeniçeri Ocağı, Osmanlı Devleti'nin geçirmekte olduğu bu dönüşüm sürecinden önemli oranda etkilenmiş bulunmaktaydı. Yeniçeriler, Osmanlıların erken dönemlerinden itibaren padişaha has imtiyazlı kullar olarak modern öncesi dönem boyunca Osmanlı payitahtında ayrıcalıklı konumlarını muhafaza etmeyi başarmış bulunuyorlardı. XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle yaşanmakta olan dönüşümde Yeniçeri Ocağı'nın, Osmanlı askeri teşkilatlanmasındaki rollerinin artmış olduğu görülmektedir. Osmanlı savaşının sürekliliği ile Yeniçeri Ocağı ve daha geniş bir zeminde Kapıkulu'nun Osmanlı savaşındaki öneminin artmasının birlikte işleyen doğal bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Savaşın sürekliliği, cephenin sürekli takviyesini zorunlu kılmaktaydı. Bu anlamda, Osmanlı ricali, modern öncesi dönemde ordunun her türden ihtiyacını karşılamaya yönelik kurulu sistemin yetersizliğine karşı mücadele verme mecburiyetindeydi. Bu doğrultuda, her ne kadar etkinliği uzun yıllar boyunca ispat olunmuşsa da tedarik sürecindeki zorluklar sebebiyle Osmanlı ordusunda süvarinin piyadeye ve ok-yayın tüfeklere yenik düştüğü görülmektedir.

Osmanlı Devleti, coğrafi konumu ve süreklilik arz eden askeri etkinlikleri dolayısıyla dinamik bir yapıya sahip bulunmaktaydı. Bu durumun, Devlet'in pek çok uzantısında sürekli bir şekillenmeyi beraberinde getirmesi ise kaçınılmazdı. XVI. yüzyıl, Devlet'in siyasi, iktisadi, askeri ve içtimai yapısında şekillenmesinin, bu süreçten herhangi bir şekilde etkilenen kimselerin dönüşüme ilişkin değerlendirmelerde bulunmayı belirgin bir şekilde arttırmış oldukları bir dönem olmuştur. XVI. yüzyılda yaşanan gelişmelerin tahlil edilmesi, bu dönemde kaleme alınan eserlerde bozulma emareleri olarak görülen hususların, devletin dinamik yapısıyla ilişkili olarak güncel koşulların gerekliliklerine cevap verme çabasıyla ilgili olduğunu anlaşılır kılmaktadır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ehl-i kaleminin, siyasi, askeri, iktisadi ve içtimai alanda meydana gelen pek çok değişimi, çeşitli noktaları merkeze alarak anlamlandırmaya yöneldikleri görülmektedir. Bu dönemde devletin bekasıyla ilgilenen ve dönüşümün muhatabı olan Osmanlı askeri sınıfının, içlerinde bulundukları koşulların etkisiyle meseleleri bir dönüşümden ziyade bozulma emareleri olarak algılama temayülüne sahip oldukları anlaşılmaktadır. XVI. yüzyıl sonları itibariyle Osmanlı ehl-i kalemi, askeri etkenlerin başlıca rol oynadığı bu dönüşüm sürecinin yansımalarını, muhtemeldir ki etkilerinin geniş çaplı olması sebebiyle sonuçlarını tahlil etmeye fırsat tanımaksızın *tagayyür ve fesad* alametleri olarak yorumlamışlardır. Bilhassa, modern öncesi kurum ve işleyişinin inkişafına şahit olmuş ve bu nizam içerisinden yetişmiş olan kimselerin, yaşanan dönüşümün mahiyetini kavrama ve dönüşümü gerekli kılan koşulları değerlendirme noktasında, mevcut düzenin yeterliği bakış açısını merkez edindikleri anlaşılmaktadır. Bu anlamda, XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle yaşanan dönüşümü ve devletin bekası meselesi ile ilgilenen Osmanlı ehl-i kalemine mensup bazı kimselerin, Devlet'in içinde bulunduğu duruma ilişkin gözlemlerini içeren eserlerinde çözülme meydana geldiği

yorumlamalarına ve buna karşılık ıslahat önerilerine sıklıkla rastlanmaktadır. Bu eserler, İslamiyet'in erken dönemlerinden itibaren devlet ricaline siyaset sanatı hakkında öğütler veren siyasetname geleneğinden beslenmekle beraber Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu koşulları merkeze alan muhtevaya sahip bulunmaktadırlar. Eserlerde, doğrudan Osmanlı Devleti'nin geçirmekte olduğu dönüşümün, farklı noktaların merkez edinilerek ve çoğu kez bozulma emareleri olarak değerlendirilerek ele alınmış olduğu görülmektedir. Müellifler, eserlerini pek çok kez, kendilerinin de içinde yetişmiş olduğu veyahut şahit olmuş oldukları nizamın yeniden tesisi ve muhafazası için kaleme almaktadırlar. Bu anlamda, Osmanlı ehl-i kalemi, problem olarak yorumladıkları dönüşümün farklı türden unsurlarına karşı bir dizi öneri sıralayarak, Devlet'i, içine düşmüş olduğunu düşündükleri zorlu süreçten çıkarma kaygısı taşımaktadırlar.

XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Osmanlı bürokrat ve ehl-i kalemi tarafından güncel meselelere ilişkin yazılmış olunan eserleri, klasik siyasetnamelerle bazı ortak hususlara sahip olmakla beraber eserlerin yazılış amacı, muhtevanın sınırlılığı, tespit ve önerilerin güncelliği gibi önemli ayırt edici unsurlarının tespit edilmiş olmasından ötürü *ıslahatname* olarak adlandırmanın daha uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda tezin konusu olan *Kavânîn-i Yeniçeriyân'ın*, XVII. yüzyılın ilk yıllarında, yaşanan dönüşümü, Osmanlı Devleti'ne has bir kurum olan Yeniçeri Ocağı'na bakan yönüyle ele alması, kurumun mevcut durumunun geçmişle mukayese edilmesi, problemlerin varlığına işaret edilmesi ile kanunsuzluk varlığının vurgusu ve ıslahat teklifleri barındırması sebebiyle *ıslahatname* türünde sınıflandırılmasının daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Osmanlı ehl-i kalemi, genel anlamda Osmanlı dönüşümünü, içlerinde bulundukları gruplara yansımaları yönüyle ele almaktadırlar. Bu anlamda, *Kavânîn-i*

Yeniçeriyân müellifi, Osmanlı dönüşümünü, Yeniçeri Ocağı'na bakan yönüyle ele alarak Yeniçeri Ocağı'nda var olduğunu iddia ettiği nizamı korumaya yönelik olarak ıslahatlar sıralamaktadır. Osmanlı Devleti'nin geçirmekte olduğu dönüşümü, Yeniçeri Ocağı'na bakan yönüyle ele alan *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, pek çok uzantısıyla beraber Yeniçeri Ocağı'nın içerisinde bulunulan dönemde kanunsuzlaştığını öne sürmektedir.

Bu anlamda, *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin de problem olarak işaret etmiş olduğu ve kanundışı olarak yorumladığı pek çok hususun, XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri ve iktisadi pek çok koşuluyla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasına etki eden sebepler olarak kabul etmiş olduğu ve problem olarak değerlendirdiği devşirme sistemine riayet edilmemesi ve Türklerin Yeniçeri Ocağı'na dahil olması, yeniçerilerin ticaretle iştigal olmaya başlamaları, rüşvetin yaygınlaşması gibi meselelerin anlaşılabilmesi, dönemin atmosferinin iktisadi ve askeri koşullarını göz önünde bulundurarak tartışılmasıyla mümkün gözükmektedir.

XVI. yüzyılı, ateşli silah teknolojisindeki gelişmelerin etkisiyle timarlı sipahinin Osmanlı askeri-idari-iktisadi sahalarında, sistemdeki önemini yitirmesine ve tüfek kullanabilen yeniçerinin ve İstanbul merkezli Yeniçeri Ocağı'nın ordu yapılanmasındaki öneminin artmasına etkisi bakımından bir dönüm noktası olarak kabul etmek mümkündür. Bu dönemde askeri ihtiyacın artması, bir yandan Yeniçeri Ocağı'na dahil olmayı cazip bir hale getirerek çeşitli şekillerde Yeniçeri Ocağı'na dahil olmanın yolunu açarken bir yandan da Ocağı'n öneminin artmasının farkındalığına ulaşan devşirme kökenli Ocaklıları, kendi kanun ve kaidelerini sahip çıkmaya yönlendirmiştir. Osmanlı Devleti'nin içerisinde ordunun temelini teşkil eden timarlı sipahinin, ordudaki rolünün azalması ve savaş teknolojisindeki gelişmeler XVI. yüzyıl

sonları ile XVII. yüzyılın ilk yıllarında Osmanlı askeri yapısında çarpıcı sonuçlar doğurmuş olduğu anlaşılmaktadır.

Yeniçerilerin sayısı 1574 yılında 13.599 iken 1597’de 35.000’e 1609 yılına gelindiğinde 37.627’ye; kapıkulu sipahilerindeki toplam nefer sayısı 1574 yılında 21.680 iken 1609 yılına gelindiğinde 66.462’ye ulaşmış bulunuyordu.⁴⁴¹ 1574-1609 aralığında Osmanlı ordusunda meydana gelen ani artışın, Osmanlı Devleti’nin doğuda Safevi, batıda Habsburg ve farklı bölgelerde meydana gelen Celali isyanları ile aynı süreçte mücadele etme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmanın bir sonucu olduğu anlaşılmaktadır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifi, Yeniçeri Ocağı içerisinde bulunduğu ve eserini kaleme almış olduğu dönemde, Yeniçeri Ocağı ve genel olarak kapıkulu ordusunun sayısında radikal bir artışın yaşanmış olduğuna şahit olmaktadır. Nicel anlamda böylesine radikal bir artışın yaşanmasının nitelikte düşüşü beraberinde getirmesinin kaçınılmaz olduğunu tahmin etmek güç değildir. Osmanlı ordusunda yaşanan nicel artış, kullanılan silahlarda değişiklik, askere alım yönteminin değişmesi, mücadele halindeki ordunun ihtiyaçlarına karşılık verme doğrultusunda birlikte işleyen doğal bir süreçtir. Osmanlı askeri dönüşümünün yaşandığı bu süreçte, ordu saflarının mümkün olan en hızlı şekilde takviye edilebilmesi, modern öncesi dönem nefer yetiştirme yöntemlerindeki kaidelerin esnetilmesiyle mümkündü.⁴⁴² Bu doğrultuda, dönüşümün, meydana gelen ani değişikliğe karşılık, klasik dönem nizamının işlevselliğine yönelik inanca sahip kimselerce kanun ve kaidelerin muhafazasına yönelik bir arayış temayülüne sebebiyet vermesi ile tenkit ve şikayet konusunu teşkil etmesi olağandır.

⁴⁴¹ Rhoads Murphey, *Osmanlı Savaşırken*, Çev. Enes Ergöktaş, (İstanbul: Ketebe, 2023), s. 101; Özgür Kolçak, *Ok, Tüfek ve At 16. Yüzyıl Osmanlı Askerî Devrimi*, s. 141.

⁴⁴² Özgür Kolçak, a.g.e., s. 154.

Nihayetinde XVI. yüzyıl sonlarında oluşmaya başlayan yeni koşulların tahlil edilmesi neticesinde Osmanlı Devleti'nin bu dönemde siyasi, iktisadi, askeri ve sosyal anlamda bir dönüşüm geçirmeye başlamış olduğu ve gerek dönemin diğer siyasetname/ıslahatnamelerinde gerekse *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da Yeniçeri Ocağı içerisinde işaret edilen devşirme sisteminin bozulması, kanuna aykırı şekilde alımların yapılması, rüşvetin yaygınlaşması, sanat ehline karşı olan tutum, yeniçeri sayısındaki artış, yeniçerilerin ticarete dahil olması gibi problemlerin ve esasında yeniçeri kanunlarının varlığının vurgulanarak eserin yani *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın teşkil edilmesinin bu dönüşümün bir yansıması olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu koşullar incelendiğinde, gerek Yeniçeri Ocağı kanunlarının yazılı hale getirilerek Ocak kaidelerine sahip çıkılması gerektiği motivasyonun kaynağı gerekse *Kavânîn-i Yeniçeriyân* müellifinin nizam ve kanunlara ilişkin yapmış olduğu vurgunun sebebi anlaşılabilir.

Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyıl sonları itibariyle geçirmekte olduğu dönüşümün, gerek dönemin kaynaklarındaki *nizâm-ı âleme ihtilal* şeklindeki hakim bakış açısından gerekse modern araştırmalarda yerleşmiş olan Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyıl sonları itibariyle Avrupa merkezli gelişmişlik karşısında çözülmeye başladığı şeklindeki yüzeysel yorumlamalardan çıkarılması, savaşın sürekliliği olgusunun Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri, iktisadi ve içtimai alandaki yansımaları ile birlikte tetkik edilmesi ile mümkün gözükmektedir.⁴⁴³

⁴⁴³ Geoffrey Parker tarafından öne sürülen “askeri devrim” olarak adlandırılan tez (Geoffrey Parker, *Askeri Devrim: Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler, 1500-1800* Çev. Tuncay Zorlu, (İstanbul: Küre Yayınları, 2006), özellikle XVI. yüzyıl itibariyle askeri teknolojide yaşanan gelişmelerin sefer lojistiği ve devletlerin bürokratikleşme süreci gibi meselelere olan etkilerine ilişkin bir literatürün gelişmesine yol açmıştır. Buna göre XVI. yüzyılda başlayıp XVII. yüzyılda etkisini kesin bir şekilde hissettiren askeri dönüşüm sürecinde, Avrupa, bu dönemki hasımları olan Osmanlılara karşı galip gelmiş bulunuyorlardı. Bu anlatıya göre Osmanlılar muhafazakar dürtülerle yenilik ve değişim karşısında direniş göstermiş veya batılı muasırlarını örnek almak suretiyle kısmen gelişimi takip edebilmişlerdir. Bu doğrultuda her geçen gün, Osmanlı Devleti'nin Avrupa merkezli olarak askeri teknoloji alanında yaşanan gelişmelere karşın statik bir anlayış içerisinde olduğuna dair görüşleri

Osmanlı siyaset yazınına ilişkin eserlerin, arşiv belgesi veyahut kroniklere olan yaklaşımla ele alınması, bu eserlerde müelliflerin oldukça subjektif olan değerlendirmelerinin tarihi bilgi olarak günümüz araştırmalarında teyit edilmeksizin kullanılmasının, modern Osmanlı tarihi anlatısının sıg bir bakış açısıyla inşa edilmesine sebebiyet vermesi kaçınılmaz gözükmetedir.⁴⁴⁴ Bu noktadan hareketle, Osmanlı tarihinin kaynaklarının tasniflendirilmesi zaruri görölmektedir. Kaynakların tasniflendirilerek yeniden adlandırılması, metodolojik bakımdan günümüz Osmanlı tarihi algısının gerçekliğe daha uygun bir şekilde oluşturulmasına olanak sağlayacaktır. Bu anlamda Osmanlı siyaset yazınına ilişkin eserlerin tür-muhteva doğrultusunda incelenip yeniden değerlendirilmeye alınmasıyla, günümüz Osmanlı tarihi araştırmalarında ana kaynakların kullanımı bakımından daha sıhhatli sonuçlara varmanın yüksek olasılığa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda gerek *Kavân-i Yeniçeriyân*'ın gerekse diğer bir takım eserin Osmanlı tarihi kaynakları

sorgulayan araştırmaların sayısında artış yaşandığı görölmektedir. Gabor Agoston, oryantalist ve batı merkezci bakış açısı ile Osmanlı Devleti'nin, durağanlığı ve muhafazakarlığı ile ilişkili olarak XVI. yüzyıl sonlarında yükselmekte olan batı karşısında geride kalmış olduğu iddialarını reddetmektedir. Gabor Agoston, "Enformasyon, İdeoloji ve Emperyal Siyasetin Sınırları: Osmanlı-Habsburg Rekabeti Bağlamında Osmanlı Büyük (Grand) Stratejisi". *Erken Modern Osmanlılar İmparatorluğun Yeniden Yazımı*. Ed. Virgina H. Aksan-Daniel Goffman. Çev. Nur Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s. 105-106. Rhoads Murphey, Osmanlıların 1500-1700 aralığındaki askeri gelişmelere uyum sağlamada güçlük yaşamadıkları ve hatta lağımcılık gibi bazı alanlarda ise standart belirleyici konumda olduklarını ifade etmektedir. Rhoads Murphey, askeri teknolojinin uygulanabilirlik ve transfer bakımından kolay olması sebebiyle gerek Osmanlılara gerekse muasır hasımları için askeri mücadelelerde belirleyici oranda stratejik bir avantaj sağlamadığı görüşündedir. Rhoads Murphey, *Osmanlı Savaşırken*, Çev. Enes Ergöktaş. (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023) s. 46-47. Murphey'e göre XVII. yüzyılda askeri teçhizatlanma, modern savaşlardakine benzer şekilde askeri mücadeleler üzerinde belirleyici bir etkiye sahip bulunmamaktaydı. Rhoads Murphey, *Osmanlı Savaşırken*, Çev. Enes Ergöktaş. (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023) s. 48-49. Feridun Emecen, Osmanlıların ateşli silah teknolojisindeki gelişmeleri, kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanmaya başladıklarını söylemektedir. Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s. 45 Özgür Kolçak, Osmanlıların güncel gereklilikleri farkına varma ve buna uygun olarak gerekli değişiklikleri yapmada gelişmeci bir bakış açısıyla hareket etmiş olduklarını öne sürmektedir. Özgür Kolçak, *Ok, Tüfek ve At 16. Yüzyıl Askeri Devrimi*, (Ankara: TTK Yayınları, 2023) s. 233-236.

⁴⁴⁴ Douglas Howard, modern araştırmacıları, Osmanlı nasihatnamelerinin türe özgün yanlarını yanlış anlamış veyahut dikkate almamış olmaları yönüyle tenkit etmektedir. Howard, Osmanlı nasihatnamelerini bir tür karmaşası neticesinde tarihyazıcılığı perspektifiyle ele alınmış olmasının, modern tarih yazımında Osmanlı tarihinin gerileme, çöküş tartışmalarına olanak sağlamasının kaçınılmaz olduğuna işaret etmektedir. Douglas A. Howard, "Osmanlı Nasihatname Türleri ve Mit", *Erken Modern Osmanlılar İmparatorluğun Yeniden Yazımı*. Ed. Virgina H. Aksan-Daniel Goffman. Çev. Nur Güneş Ayas. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011) s. 197-198.

içerisinde öznel görüşlerin hakim olduğu siyaset yazını literatürü içerisinde değerlendirilmesi ile modern araştırmalarda bu tür eserlere karşı ihtiyatlı bir yaklaşım sergilenmesi gerekliliği sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a, Osmanlı tarihinin kaynağı olarak kullanılması noktasında, Yeniçeri Ocağı içerisinde bir nefer olarak, askeri sınıfın, yaşanan gelişmelerin muhatabı olan düşük rütbeli bir mensubu tarafından kaleme alınmış olduğu ve eserde yer alan olay ve ifadelerin öznel bir bakış açısıyla değerlendirilmiş olduğu gerçeği ile yaklaşılması gerekliliği anlaşılmaktadır.

Yeniçerilerin, Ocağın kuruluşundan kaldırılmasına dek geçen zaman zarfında, etkinliklerine ilişkin XV-XVI. yüzyıllarda hükümdarın seçkin kulları olarak misyonlarına uygun eylemlerde bulundukları, takip eden süreçte ise bunu terk ederek farklı hüviyetlere büründükleri ve bu sebeple hem kendi ocaklarının kaldırılmasına hem de Osmanlı Devleti'nin çöküşüne etki ettiklerine dayanan algının aksine Yeniçeri Ocağı'nın özellikle XVI. yüzyıl sonları itibarıyla geçirmiş olduğu dönüşümü ve buna bağlı olarak yeniçeriler tarafından gerçekleştirilmiş olan eylemleri, mezkur dönemde Yeniçeri Ocağı dışında Osmanlı Devleti askeri yapılanmasında gerçekleşen genel bir dönüşümün yansımaları olduğuna dair bir okuma yapmanın mümkün olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

Anonim. *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar Kitâb-i Müstetâb, Kitabı Mesâlihi'l Müslimin ve Menâfi'i'l-Mü'minin, Hırzû'l-Mülûk*. Haz., Yaşar Yücel. Ankara: TTK Yayınları, 1988.

Anonim. *Mebde'-i Kanûn-ı: Yeniçeri Ocağı Tarihi*. Haz., Irina Petrosyan. Moskova: Navka Basımevi, 1987.

Anonim. *Tevârih-i Âli Osman* (F. Giese Neşri). Haz., Nihat Azamat. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1992.

Aşıkpaşazade. *Aşıkpaşazade Tarihi Osmanlı Tarihi (1285-1502)*. Haz., Necdet Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.

Hadîdi. *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*. Haz., Necdet Öztürk, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991.

Hasan Kâfi Âkhisari. *Nizâm-ı Âlemi Sağlayan Sebeplerin Temelleri Usûlü'l-hikem fî nizâmi'l-âlem*. İnceleme ve Çev., Ömer Mahir Alper. İstanbul: Klasik Yayınları, 2020.

Hezarfen Hüseyin Efendi. *Telhîsü'l-beyân fî kavânîn-İ Âl-i Osmân*. Haz., Sevim İlgürel. Ankara: TTK Yayınları, 1998.

Katip Çelebi. *Siyaset Nazariyesi Düstûru'l-amel li İslâhi'l-halel*. Haz., Ensar Köse. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020.

Lütfi Paşa. *Âsafname*. Haz., Ahmet Uğur. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017.

Mehmed Neşri. *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi 1. Cilt*. Haz., Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Mustafa Sâfî. *Zübdetü't-Tevârih*. Haz., İbrahim Hakkı Çuhadar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.

Peçevi İbrahim Efendi. *Peçevi Tarihi*. Haz., Bekir Sıtkı Baykal. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.

Selânikî Mustafa Efendi. *Târîh-i Selânikî*. Haz., Mehmet İpşirli. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989.

Tursun Bey. *Târîh-i Ebü'l-feth*. Haz., Mertol Tulum. İstanbul: Baha Matbaası, 1977.

İKİNCİL KAYNAKLAR

Adalıoğlu, H. Hüseyin. “Siyasetname”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 37, İstanbul, 2009, s. 304-306.

Ágoston, Gábor. *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*. Çev., Kahraman Şakul İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Ágoston, Gábor. "Firearms and Military Adaptation: The Ottomans and the European Military Revolution, 1450-1800". *Journal of World History* 25/1. (2014): s. 85-124.

Ágoston, Gábor. "Empires and Warfare in East-central Europe, 1550–1750: the Ottoman–Habsburg Rivalry and Military Transformation". *European Warfare 1350-1750*. (2010): s. 110-134.

Ágoston, Gábor. "Enformasyon, İdeoloji ve Emperyal Siyasetin Sınırları: Osmanlı-Habsburg Rekabeti Bağlamında Osmanlı Büyük (Grand) Stratejisi". *Erken Modern Osmanlılar İmparatorluğun Yeniden Yazımı*. Ed. Virgina H. Aksan-Daniel Goffman. Çev. Nur Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011. s. 105-142.

Ágoston, Gábor. "Tüfek". *TDV İslam Ansiklopedisi* 41, İstanbul, TDV, 2012, 459-461.

Akdağ, Mustafa. "Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 5/3. (1947): s. 291-309.

Akgündüz, Ahmed. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri C. 9*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1996.

Aksoy, Abdulkadir. “Yönetim Ahlâkı Bağlamında Osmanlı Siyasetnamelerinin İncelenmesi”. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019.

Altaş, Eşref. “Kâtip Çelebi’de Islahat Düşüncesi”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.

Aydüz, Salim. “Osmanlı Askerî Teknoloji Tarihi: Ateşli Silâhlar”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* C. 2, S. 4. (2004): s. 265-295.

Barkan, Ö. Lütfi. “XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri”. *Belleten* 34. (1970): s. 557-607.

Barkan, Ö. Lütfi. “Timar.” *İslam Ansiklopedisi* XII, İstanbul, 1979, s. 286-333.

Barkey, Karen. *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*. Çev., Zeynep Altok. İstanbul: Kronik Yayınları, 2021.

Beydilli, Kemal. “Yeniçeri”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 43, İstanbul, 2013, s. 450-462.

Bostan, İdris. “Kılıç Ali Paşa”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 25, Ankara, 2022, s. 410-412.

Djurdjev, Branislav. “Bosna-Hersek”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 6, İstanbul, 1992, s. 297-305.

Elibol, Ahmet. “Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü”. *Gazi Akademik Bakış Dergisi* C. 3 S. 5. (2009): s. 21-40.

Emecen, Feridun. *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

Emecen, Feridun. “Bosna Eyaleti”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 6, İstanbul, 1992, s. 296-297.

Emecen, Feridun. “Selim I”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 36, İstanbul, 2009, s. 407-414.

Emecen, Feridun. “Selim II”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 36, İstanbul, 2009, s. 414-418.

Eyice, Semavi. “Ağakapısı”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 1, İstanbul, 1988, s. 462-464.

Fleischer, Cornell. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aydın ve Bürokrat Tarihçi Mustafa Âli (1541-1600)*. Çev., Ayla Ortaç. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2021.

Fleischer, Cornell. “From Sehzade Korkud to Mustafa Ali: Cultural Origins of the Ottoman Nasihatname”, *Congress on the Social and Economic History of Turkey*, Haz., H. Lowry,-S. Hat, İstanbul: The Isis Press, (1990): s. 67-77.

Fodor, Pal. “Bir Nasihat-name Olarak Kavânîn-i Yeniçeriyan”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, Tebliğler III. Türk Tarihi*, C. 1 İstanbul. (1986): s. 217-224.

Fodor, Pal. “State and Society, Crisis and Reform, in 15th –17th Century Ottoman Mirror for Princes”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 40. (1986): s. 217-240.

Fodor, Pal. “15-17. Yüzyıl Hükümdar Aynalarında Devlet ve Toplum, Kriz ve Reform”. Çev., Erdal Çoban. *Tarih İncelemeleri Dergisi* C. 14, S. 1. (1999): s. 281-302.

Genç, Mehmet. “Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi* C. 3, S. 1. (1989): s. 175-186.

Gökyay, O. Şaik. “Katip Çelebi”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 25, Ankara, 2022, s. 36-40.

Gül, Abdulkasim. “18. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2020.

Gül, Abdulkasim. “Bir Efsanenin Gücü: Yeniçeri-Bektaşılık Münasebetinin Tarihi Gelişiminin İncelenmesi”. *Turkish Journal of History* 7. (2022): s. 107-163.

Howard, Douglas. “Ottoman Historiography and the Literature of Decline of the Sixteenth and Seventeenth Centuries”. *Journal of Asian History* 22. (1988): s. 52-77.

Howard, Douglas. “Osmanlı Nasihatname Türleri ve Mit”. *Erken Modern Osmanlılar İmparatorluğun Yeniden Yazımı*. Ed. Virginia H. Aksan-Daniel Goffman. Çev. Nur Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011. s. 185-222.

İlgürel, Mücteba. “Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı”. *Tarih Dergisi* 32. (1979): s. 301-318.

İlgürel, Mücteba. “Acemi Oğlanı”. *TDV İslam Ansiklopedisi 1*, İstanbul, 1988, s. 324-325.

İlgürel, Mücteba. “Ahmed I”. *TDV İslam Ansiklopedisi 2*, İstanbul, 1989, s. 30-33.

İlgürel, Mücteba. “Celali İsyanları”. *TDV İslam Ansiklopedisi 7*, İstanbul, 1993, s. 254.

İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II Tagayyür ve Fesad (1603-1650): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik Çağ (1300-1600)*. Çev. Ruşen Sezer. İstanbul: YKY Yayınları, 2018.

İnalcık, Halil. “Osmanlı Padişahı”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 4. (1958): s. 68-79.

İnalcık, Halil. “Timar”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 41, İstanbul, 2012, s. 168-173.

İpşirli, Mehmet. “Hasan Kâfi el-Akhisâri ve Devlet Düzenine Ait Eseri: “Usûlü’l-hikem fî nizâmi’l-âlem”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 10/11. 1981: s. 239-278.

İpşirli, Mehmet. “Lütfî Paşa”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 27, Ankara, 2003, s. 234-236.

İpşirli, Mehmet. “Asafname”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 3, İstanbul, 1991, s. 456.

İpşirli, Mehmet. “Islahat”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 19, İstanbul, 1999, s. 170-174.

İpşirli, Mehmet. “Koca Sinan Paşa”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 26, Ankara, 2002, s. 137-139.

İşbilir, Ömer. “Kuyucu Murad Paşa”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 26, Ankara, 2002, s. 507-508.

Kafadar, Cemal. “Osmanlı Siyasal Düşüncesinin Kaynakları Üzerine Gözlemler”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce I, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*. ed., M. Ö. Alkan. İstanbul. (2001): s. 23-28.

Kaplan, Yunus. “*Osmanlı Siyaset Düşüncesinde Adalet (1550-1650)*”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013.

Kavas, Ahmet. “Tunus”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 41, İstanbul, 2012, s. 388-393.

Karaca, Filiz. “Pişkeş”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 34, İstanbul, 2007, s. 294-296.

Kemal Yavuz. “Şeyhoğlu”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 39, İstanbul, TDV, 2010, s. 88-89.

Koç, Yunus. “Osmanlı Örfi Hukukunda Standartlaşma (16. Yüzyıl)”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları* 2. (2005): s. 131-148.

Koyuncu, Aşkın. “Kavânîn-i Yeniçeriyân ve Bosnalı Müslüman Çocuklarının Devşirilmesi Meselesinin Tenkidi”. *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler Cilt 1*. (2016): s. 193-233.

Keskintaş, Orhan. “Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2016.

Kolçak, Özgür. *Ok, Tüfek ve At 16. Yüzyıl Osmanlı Askerî Devrimi*. Ankara: TTK Yayınları, 2023.

Kurtuluş, Rıza. “Keykâvus b. İskender”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 25, Ankara, 2022, s. 356-357.

Kütükoğlu, Bekir. “Ali Mustafa Efendi”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 2, İstanbul, 1989, s. 414-416.

Kütükoğlu, Bekir. “Murad III”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 31, Ankara, 2020, s. 172-176.

Levend, A. Sırrı. “Siyaset-nameler-I”. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* 27. (1987): s. 167-194.

Lowry, W. Heath-Feridun Emecen. “Trabzon”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 41, İstanbul, 2012, s. 296-301.

Lowry, W. Heath. *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583*. Çev., Demet Lowry ve Heath Lowry. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005.

Murphey, Rhoads. *Osmanlı Savaşırken*. Çev. Enes Ergöktaş. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023.

Okumuş, Ejder. “Osmanlılar’da Siyasal Bir Kurum Olarak Adâlet Dairesi,” *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 5. (2005): 45-51.

Öğüt, Salim. “Ölü”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 34, İstanbul, 2007, s. 31-32.

Öz, Mehmet. *Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı’da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları (XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıl Başlarına)*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2019.

Öz, Mehmet. “Klasik Dönem Siyasi Düşüncesi: Tarihî Temeller ve Ana İlkeler”. *İslami Araştırmalar* 12/1. (1999): s. 27-33.

Özbek, Özgül. “*Kavânîn-i Yeniçeriyân (İnceleme-Metin-Dizin)*”. Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2017.

Özbek, Özgül. “Yeniçeri Kanunları Kitabı: Kavânîn-i Yeniçeriyân”. *Turkish Studies* 13/5 (2018): s. 375-388.

Özcan, Abdülkadir. “Osmanlı Siyâsetnâmelerinde Reâyâ Hukuku”. *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi*. (1992): s. 91-101.

Özcan, Abdülkadir. “Asesbaşı”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 3, İstanbul, 1991, s. 464.

Özcan, Abdülkadir. “Bostancı”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 6, İstanbul, 1992, s. 308-309.

Özcan, Abdülkadir. “Bölük”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 6, İstanbul, 1992, s. 324-325.

Özcan, Abdülkadir. “Çorbacı”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 8, İstanbul, 1993, 369-370.

Özcan, Abdülkadir. “Devşirme”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 9, İstanbul, 1994, s. 254-257.

Özcan, Abdülkadir. “İstanbul Ağası”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 23, İstanbul, 2001, s. 302-303.

Özcan, Abdülkadir. “Saksoncubaşı”. *TDV İslam Ansiklopedisi ek-2*, Ankara, 2019, s. 451-452.

Özcan, Abdülkadir. “Sekban”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 36, İstanbul, 2009, s. 326-328.

Özcan, Abdülkadir. “Pencik”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 34, İstanbul, 2007, s. 226-228.

Özcan, Abdülkadir. “Zağarcıbaşı”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 44, İstanbul, 2013, 75-76.

Özdeğer, Hüseyin. “*Kavanin-i Yeniçeriyan Transkripsiyonlu Metin ve İndex (vr. 1-45)*”. Lisans Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1967.

Öztürk, Hüsamettin. “*Kavanin-i Yeniçeriyan Transkripsiyonlu Metin ve İndex (vr. 46-93)*”. Lisans Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1970.

Özvar, Erol. “Osmanlı Tarihini Dönemlendirme Meselesi ve Osmanlı Nasihat Literatürü”. *Divan* 7. (1999): s. 135-151.

Pala, İskender. “Nasihatnâme”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 32, İstanbul, 2006, s. 409-410.

Parker, Geoffrey. *Askeri Devrim: Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler, 1500-1800*.

Çev. Tuncay Zorlu. İstanbul: Küre Yayınları, 2006.

Sakin, Orhan. *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2011.

Sarıbıyık, Mustafa. “*Hasan Kâfi Akhisâri’nin Usûlü’l-hikem fî Nizâmi’l-âlem İsimli Eseri Üzerine Bir Tetkik*”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1989.

Sarıcaoğlu, Fikret. “Derviş Paşa”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 9, İstanbul, 1994, s.196.

Sunar, M. Mert. “Oda”. *TDV İslam Ansiklopedisi ek-2*, Ankara, 2019, s. 369-371.

Şakiroğlu, Mahmut. “Halkulvadi”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 15, İstanbul, 1997, s. 375-376.

Şen, Salim. “*Kavanin-i Yeniçeriyân Metnin Türkçe Transkripsiyon ve Dizini (vr. 96-132)*”. Lisans Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1971.

Toroser, Tayfun. *Kavanin-i Yeniçeriyân Yeniçeri Kanunları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Trifkoviç, Nada. “*Bosna Hersek ve Sırbistan’da Devşirme Sisteminin Uygulanması ve Bölgenin İslamlaşmasında Oynadığı Rol*”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2020.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*. Ankara: TTK Basımevi, 1988.

Yılmaz, Coşkun. “Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları ile İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnameler”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 2. (2003): s. 299-338.

Yılmaz, Coşkun. “Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Kânûn-ı Kadîm”. *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildiri Kitabı* 2. Haz. Azmi Bilgin. (2015): s. 101-117.

Yılmaz, Coşkun. “Siyasetnamelere Göre Siyasetin Yozlaşması ve Temiz Siyaset İlkeleri”. *Yeni Türkiye* 14. (1997): s. 1366-1383.

Yılmaz, Coşkun. “Siyasetname.” *TDV İslam Ansiklopedisi* 37, İstanbul, 2009, s. 306-308.

Yücel, Yaşar. “XVI-XVII. Yüzyıl Edebi Metinlerinde Rastlanan Osmanlı Devlet Yapısı ve Toplum Düzenine Ait Bazı Görüş ve Bilgiler”. *Belleten* 51. (1987): s. 897-925.

White, Sam. *Osmanlı'da İsyan İklimi Erken Modern Dönemde Celali İsyanları*. Çev., Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Alfa Yayınları, 2020.